

WayScience

5th International Scientific
and Practical Internet Conference

«Scientific Research and Innovation»

ISBN 978-617-8293-65-9

WayScience

5th International Scientific
and Practical Internet Conference

«Scientific Research and Innovation»
ISBN 978-617-8293-65-9

Editorial board of International Electronic Scientific and Practical Journal «WayScience»
(ISSN 2664-4819 (Online))

The editorial board of the Journal is not responsible for the content of the papers and may not share the author's opinion.

Scientific Research and Innovation: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference, April 2-3, 2026. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 153 p.

ISBN 978-617-8293-65-9

5th International Scientific and Practical Internet Conference "Scientific Research and Innovation" is devoted to modern achievements in science.

Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", namely:

- public administration sciences;
- philosophical sciences;
- economic sciences;
- historical sciences;
- legal sciences;
- agricultural sciences;
- geographic sciences;
- pedagogical sciences;
- psychological sciences;
- sociological sciences;
- political sciences;
- philological sciences;
- technical sciences;
- medical sciences;
- chemical sciences;
- biological sciences;
- physical and mathematical sciences;
- other professional sciences.

Dnipro, Ukraine – 2026

DYNAMIC STUDY OF THE RATIO OF POTASSIUM IONS TO CALCIUM IONS (K/CA) IN THE BLOOD SERUM OF PATIENTS WITH UNCOMPLICATED BRONCHIAL ASTHMA

Amrahova L.Q.¹

I Internal Diseases department of Azerbaijan Medical University

Abstract. Bronchial asthma is a chronic inflammatory disease of the lower respiratory tract. The aim of our study is to investigate ratio of potassium to calcium ions in the blood serum of patients with uncomplicated bronchial asthma in dynamic. The results obtained show an increase in the potassium-to-calcium ratio during and after a bronchial asthma attack. It can be concluded that the analysis of the potassium and calcium ratio can play an important role in choosing a more correct treatment for bronchial asthma.

Key words: ratio of potassium to calcium ions, uncomplicated bronchial asthma

Introduction. Bronchial asthma is a chronic inflammatory disease of the lower respiratory tract, characterized by recurrent wheezing, shortness of breath, chest tightness, and episodes of coughing, especially at night and in the early morning. It is the most common chronic disease among children. It currently affects about 339 million people (1). Bronchial asthma attacks are truly characterized by a disruption of macromineral homeostasis, often called “dyselementosis.” Studies show that this imbalance is often accompanied by decreased levels of various electrolytes in the serum. In patients with bronchial asthma, including those with a relatively stable or milder (uncomplicated) condition, an imbalance between serum potassium and calcium levels is often observed, which is typically characterized by decreased levels of both ions (2, 3).

Aim. The aim of our study is to investigate the ratio of potassium to calcium ions (K/Ca) in the blood serum of patients with uncomplicated bronchial asthma before, during, and after an attack.

Materials and methods. Archival materials from several clinics in the city of Baku were used. Case histories of thirty-two patients with uncomplicated bronchial asthma with frequent attacks were studied. Potassium ions in the blood serum of patients were determined by method according to Cramer-Pisdall and calcium ions in the blood serum of patients were determined by method according to De-Levard. For comparison the potassium-to-calcium ratio (K/Ca) in the blood of healthy individuals and patients with uncomplicated bronchial asthma we also examined the potassium-to-calcium ratio in the blood serum of 42 healthy individuals. The data obtained was statistically processed using Student's t-test

Results and discussion. The potassium-to-calcium ratios in the blood serum of healthy individuals are shown in the table 1.

Table 1. The potassium-to-calcium ratios in the blood serum of healthy individuals

	K/Ca ratio
Range of variation	1,1:1- 2,64:1
M	2:1
$\bar{\sigma} \pm$	0,51
$m \pm$	0,1

M-mean arithmetic value; $\bar{\sigma} \pm$ -standard deviation; $m \pm$ -the value of the mean (standard) error

As shown in Table 1, the potassium-to-calcium ratio in the blood of healthy individuals is $2:1 \pm 0.1$.

The results of dynamic study of the ratio of potassium and calcium ions (K/Ca) in the blood serum of patients with uncomplicated bronchial asthma before, during and after the bronchial asthma attack are reflected in Table 2.

Table 2. The results of dynamic study of the ratio of potassium to calcium ions (K/Ca) in the blood serum of patients with uncomplicated bronchial asthma before, during and after the bronchial asthma

	Limits of range	M	$\bar{\sigma} \pm$	$m \pm$	P
Before the attack	1,16-2,6:1	1,94:1	0,6	0,12	0,5<0,2
During the attack	1,46-3,4:1	2,36:1	1,66	0,32	
After the attack	1,33-3,0:1	2,05:1	1,6	0,27	0,5<0,2

M-mean arithmetic value; $\bar{\sigma} \pm$ -standard deviation; $m \pm$ -the value of the mean (standard) error

As can be seen from a comparison of Tables 1 and 2, the potassium-to-calcium ratio in the blood serum of patients with uncomplicated bronchial asthma before an attack is lower than in healthy individuals ($1.94:1 \pm 0.12$ and $2:1 \pm 0.1$, respectively). As can be seen from the table 2 the ratio of potassium to calcium ions in blood serum of the patients with uncomplicated bronchial asthma increased during an asthma attack compared to the level than before the asthma attack ($2,36:1 \pm 0,32$ and $1.94:1 \pm 0.12$ respectively). On the other hand, despite the decrease in the potassium to calcium ratio after an asthma attack, it does not reach the level noted before the attack ($2,05:1 \pm 0,27$ and $1.94:1 \pm 0.12$ respectively). When comparing the potassium-to-calcium ratios in blood serum during and after a bronchial asthma attack, it was found that they approached the normal range for this ratio ($2.36:1 \pm 0.32$; $2.05:1 \pm 0.27$, and $2:1 \pm 0.1$, respectively).

In the literature sources we found many studies indicating reduced levels of potassium and calcium in patients with bronchial asthma (4, 2). However, we found no information regarding changes in the potassium-to-calcium ratio in patients with bronchial asthma before, during, and after an asthma attack.

Conclusion. Given that calcium channel blockers are used in the treatment of patients with bronchial asthma, we have concluded that changes in the potassium-to-calcium ratio in blood serum of patients with uncomplicated bronchial asthma may serve as an important indicator for more effective treatment of bronchial asthma.

References:

1. <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/asthma#:~:text=Asthma%20is%20the%20most%20common,%C2%A9%20Credits>
2. Hala A. Mohammad^a, Mohammad T. Abdulfittah^a, Ali O. Abdulazez^a, Ahmed M. Mahmoud^b, Rasha M. Emam A study of electrolyte disturbances in patients with chronic stable asthma and with asthma attacks Egyptian Journal of Chest Diseases and Tuberculosis Volume 63, Issue 3, July 2014, Pages 529-534
3. Nidhi Jain, Kamlesh Kumari, Shipra Roy, Rashmi Syal Hypocalcaemia-induced acute exacerbation of bronchial asthma: An unusual cause of a common disorder Indian J Anaesth. 2020 Sep 1;64(9):820–821. doi: 10.4103/ija.IJA_564_20

4. Ahmed, Omar S.^a; Hamed, Amira M.M.^b; Kassem, Ismael A.R.^b; Fayed, Hamada K.^c; Elmorsy, Walid A. Serum sodium and potassium in asthmatic children *Al-Azhar Assiut Medical Journal* 19(1):p 168-174, Jan–Mar 2021. | DOI: 10.4103/AZMJ.AZMJ_3_20

ENERGY-EFFICIENT CONSTRUCTION BLOCKS INCORPORATING RECYCLED PLASTIC WASTE

Baratashvili Merab

Associate Professor, Engineering-Technical Faculty
Akaki Tsereteli State University, Kutaisi, Georgia

Gamkrelidze Elene

Associate Professor, Engineering-Technical Faculty
Akaki Tsereteli State University, Kutaisi, Georgia

Baratashvili Tornike

PhD Candidate, Engineering-Technical Faculty
Akaki Tsereteli State University, Kutaisi, Georgia

Corresponding Author: Merabib@gmail.com

Abstract

This study investigates the development and testing of energy-efficient construction blocks incorporating recycled plastic and industrial waste. The research focuses on reducing environmental impact, enhancing thermal performance, and maintaining mechanical strength. Blocks were produced using ten types of recycled materials. Thermal conductivity, water absorption, air permeability, and compressive strength were measured using a custom-built test stand following European standards (EN, ISO). Results indicate low thermal transmittance ($U \leq 0.7 \text{ W/m}^2\text{K}$) and high structural integrity, demonstrating potential for sustainable construction and plastic waste utilization.

1. Introduction

Plastic pollution is a major environmental challenge, with ~300 million tons of plastic produced annually (Geyer et al., 2017). Conventional disposal methods have negative ecological impacts. Circular economy principles allow using recycled plastics in construction for energy-efficient materials (Zhang et al., 2020). This study evaluates masonry blocks with post-consumer plastics and industrial residues, using European standards for performance testing.

2. Materials and Methods

2.1 Materials

Ten types of secondary and industrial waste materials: post-consumer plastic (HDPE, PET), reclaimed brick debris, lime-containing clay, coal fly ash, industrial slag, basalt aggregates, pulverized ceramic waste, crushed concrete debris, sawdust and biomass ash, mixed construction and demolition waste.

2.2 Block Production

Triple-layer composite system: insulating layer (plastic-rich), structural layer, protective layer. Curing 28 days.

2.3 Experimental Methods

Parameter	Method	Standard
Thermal conductivity	Hot box & guarded plate	EN 1745:2012, EN ISO 6946:2017, EN 12667:2001
Water absorption	Capillary rise, mass absorption	EN 772-21:2011, EN 772-11:2011
Air permeability	Blower-door simulation	EN 1026:2016, EN 12114:2000

Compressive strength

Standard loading test

EN 772-1:2011, EN 771-1:2011,
Eurocode 6

Custom triple-layer wall stand simulates real building conditions.

3. Results and Discussion

3.1 Thermal Performance

U-values 0.65–0.7 W/m²K. Plastic layers reduced thermal bridging. 30–35% lower heat loss than traditional blocks.

3.2 Water Absorption

Capillary absorption 0.15–0.3. Hydrophobic plastics improved water resistance.

3.3 Air Permeability

Minimal air leakage. Triple-layer configuration enhances airtightness.

3.4 Compressive Strength

Strength 10–15 MPa, sufficient for structural use.

3.5 Environmental Impact

Each block sequesters ~1.5–2 kg of plastic. Medium residential project (~1000 m² walls) can sequester tons of plastic. CO₂ savings due to reduced energy demand and avoided incineration.

4. Conclusion

Blocks with recycled plastics maintain mechanical strength, achieve low thermal transmittance, utilize plastic waste, and comply with European standards. Provides scalable solution combining sustainability and energy efficiency.

5. References (Selected):

1. Geyer, R., Jambeck, J.R., Law, K.L., *Sci. Adv.*, 2017.
2. Zhang, X., Wang, Y., Li, H., *Construction and Building Materials*, 2020.
3. EN 1745:2012. CEN, 2012.
4. EN ISO 6946:2017. CEN, 2017.
5. EN 12667:2001. CEN, 2001.
6. EN 772-21:2011. CEN, 2011.
7. EN 772-11:2011. CEN, 2011.
8. EN 1026:2016. CEN, 2016.
9. EN 12114:2000. CEN, 2000.
10. EN 772-1:2011. CEN, 2011.
11. EN 771-1:2011. CEN, 2011.
12. EN 1996-1-1:2005. CEN, 2005.
13. Künzel, H.M., *Fraunhofer IRB*, 2007.
14. Santamouris, M., *Routledge*, 2015.
15. Corgnati, S.P., *Energy and Buildings*, 2015.

THE USE OF BENEFITS OF AEROBICS AS A METHOD OF COPING WITH STRESS IN GIRLS DURING THE WARTIME THROUGHOUT STUDY AT HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Chekhovska A.Yu.

Senior lecturer at the department of health and sports technologies

ORCID: 0000-0002-0675-5004

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

On February 24, 2022 Russia declared war on Ukraine. The war has taken a devastating number of lives and ruined people's mental health. Everyday disturbing news, sounds of explosions, air raid alarm, occupied cities and regions, horrible reports of Ukrainians death - all these factors have a harmful influence on the nervous system.

Within several days, hundreds of thousands of participants of the educational process at higher education institutions lost the possibility of living in their own homes, the access to the usual technical equipment necessary to organize the educational process because of partial or complete destruction of higher education institutions. All these factors have deepened the feeling of stress, anxiety and uncertainty about the future. It is necessary to develop stress resistance in order to preserve physical, especially, mental health. This concept is especially relevant during the war. Adolescents and the youth are the most vulnerable to harmful external influence and prone to stress, a particularly vulnerable category is student youth, especially girls.

Physical education of youth in Ukraine was declared a prioritized course of governmental youth policy and is a mandatory component of education at all levels. Preserving a healthy lifestyle is significantly important for every person, especially for students. Maintaining a sufficient amount of physical activity would prevent physical degradation of students, particularly after long-term remote learning, would increase motivation to lead a healthy lifestyle and contribute to faster and better stress management.

The current situation in our country concerning those who get higher education requires the search for effective methods of physical health education. The health and rehabilitation focus of the educational process in higher education institutions is relevant at present, which will contribute to emotional relaxation of higher education students.

Very often, motivated female students dedicate almost all their time to studying, neglecting leisure activities such as active games in the open air, hiking, doing sport, communicating with the peers in real life rather than online, etc. At the same time, they forget an important fact: a low level of physical activity and fitness will still not allow an individual to realize their own abilities and fulfill their social purpose to the fullest.

Stress can be avoided during studying. One of the most effective ways is doing aerobic exercises, particularly aerobics. It aims to strengthen health, increase vitality, improve general and specific work capacity, develop physical qualities, form a proper posture, correct physical defects, prevent pathological conditions and occupational diseases, provide psychoprophylaxis, gain life energy, vigour, cheerfulness, counteract and oppose stress.

The vast majority of girls prefer aerobics that has become popular among different population segments and hasn't lost its popularity till today. Aerobics classes include elements of various dance cultures such as jazz, funk, hip-hop, zumba, tribal, oriental dances and social dances, for example, salsa and bachata. It should be noted that rhythm is the dominant component of all classes. Modern rhythms and musicality of aerobics fully correspond to physiological and physiological peculiarities of the female body. The pleasure of rhythmic movements and exercises is accompanied by significant changes in the body, improving breathing, blood circulation, and the functioning of the cardiovascular system.

It is well known that after about 3 weeks, i.e. 21 days, after starting aerobics classes, the overall mood improves, anxiety decreases, sleep quality improves, and fatigue is reduced. Aerobic training reduces stress levels and is an effective method to prevent depression.

The search for effective types and forms of physical education that would contribute to the formation of a healthy lifestyle and overcoming stress is one of the crucial tasks of today. Various types of aerobics are becoming increasingly widespread in various educational institutions, including schools and higher education institutions, as well as sports clubs.

The positive psychological influence of physical activity helps improve mental performance, perseverance, confidence, emotional stability, self-control, work efficiency, a sense of well-being, while reducing nervous tension, feeling of anger, anxiety, depression, and headaches.

Prospects for further research include the development of new health-oriented techniques for higher education students and their application in the educational process in order to increase interest and attract young students to physical education classes with the further study of the effectiveness of aerobics on their health.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE

Cherniak Oksana

Candidate of Philological Sciences

Associate Professor at Foreign Languages and Translation Department

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3848-0690>

Artificial intelligence (AI) has developed from a specialized technological tool into a widespread element of global communication systems. Its integration into digital platforms, information exchange, and automated linguistic environments has caused significant changes in modern English. As English remains the primary language for international communication, AI-driven systems shape patterns of language use, modify discourse norms, and lead to new modes of communication. The growth of natural language processing tools has increased human–machine interaction, encouraging more flexible linguistic adaptation.

The rapid spread of chatbots, virtual assistants, recommendation algorithms, and automated content generators has created communication environments where English is becoming more standardized, optimized, and controlled by algorithms. These systems do more than just process language; they also affect how people understand meaning, organize text, and navigate social interactions. As users get used to working with AI tools, their language habits tend to shift toward structures that are more predictable, concise, and easier for machines to interpret.

First of all, we should mention lexical changes. AI technologies have brought a wide range of new words, including terms such as *machine learning*, *deep learning*, *neural networks*, *training data*, *algorithmic bias*, *prompt engineering*, and *AI-generated content* [1]. These terms now appear frequently in media, academic writing, professional discussions, and daily conversations. Alongside lexical expansion, semantic shifts occur as words acquire AI-related meanings: for example, *training* no longer refers exclusively to human skill acquisition, while *model* increasingly signifies a computational structure. These semantic innovations illustrate the adaptability of English to emerging technological paradigms.

The next point is standardization. AI-based writing assistants, grammar checkers, summarization tools, and text generators frequently produce highly regularized, grammatically correct, and stylistically neutral texts. As noted by McCarthy et al., automated writing tools often promote uniform structures and reduce stylistic diversity. While this enhances clarity and accessibility, it may also limit individual expression. [2]. While this improves clarity, it also fosters homogeneity and reduces stylistic deviation. The resulting linguistic output tends to reflect standardized global English rather than regionally or culturally specific varieties. Such standardization supports efficient communication but introduces concerns regarding diminished expressiveness and reduced tolerance for linguistic diversity. Automated systems may inadvertently privilege dominant language norms at the expense of marginalized or non-standard forms.

AI-generated texts generally exhibit syntactic simplification: shorter sentences, linear clause structures, and reduced reliance on subordinate constructions [3]. This enhances readability, especially in digital environments characterized by rapid information consumption. However, the long-term effects include potential narrowing of syntactic complexity in user-generated texts. As individuals increasingly model their writing on AI-generated suggestions, complex rhetorical structures may be gradually displaced by concise patterns that cater to computational preferences.

There are also pragmatic and discourse changes in contemporary English. AI-mediated communication formats – including chatbot dialogues, automated service messages, predictive text interfaces, and instruction-based prompts – introduce new discourse patterns. These forms tend to prioritize explicitness, reduced ambiguity, and procedural clarity. Algorithmic discourse is

thus emerging as a distinct communicative mode characterized by its reliance on predefined conversational frameworks, high predictability, and efficiency-driven interactional patterns. This transformation affects human communication by shaping expectations for response speed, message clarity, and interactional structure.

Moreover, there is an impact on language norms. As AI systems frequently rely on large training corpora, they reinforce the most prevalent linguistic forms and phraseological patterns. Consequently, they contribute to stabilizing dominant language norms while marginalizing less frequent variants. This process may result in reduced linguistic diversity, particularly in globalized online environments. At the same time, AI systems can amplify certain expressions or grammatical constructions, accelerating linguistic change beyond traditional sociolinguistic parameters.

The influence of AI extends beyond grammar and vocabulary to social aspects of communication. Automated moderation systems, content filters, and sentiment analysis tools shape what kinds of language are considered appropriate or permissible. This can indirectly affect politeness strategies, tone, and expressive choices. Moreover, AI-driven personalization algorithms tailor language exposure, potentially creating micro-linguistic environments where users encounter narrower registers and vocabularies.

We can come to the conclusion that artificial intelligence exerts a multidimensional impact on contemporary English, influencing its lexical inventory, grammatical structures, discourse conventions, and sociolinguistic functions. As a technological and communicative agent, AI reshapes linguistic practices by promoting efficiency, regularity, and clarity. However, these advantages are accompanied by challenges, including the risk of stylistic flattening and loss of linguistic diversity. Ongoing research must therefore employ corpus-based, longitudinal, and interdisciplinary methodologies to fully assess the implications of AI-driven language change and to anticipate its future trajectory.

References:

1. Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., et al. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society. *Minds and Machines*, 28, 689–707. URL: <https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5>
2. McCarthy, P. M., Jarvis, S., & McNamara, D. S. (2020). Automated evaluation of text and discourse. *Applied Linguistics*, 41(4), 491–512. URL: <https://doi.org/10.1093/applin/amz015>
3. Crystal, D. (2011). *Internet linguistics: A student guide*. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203830901/internet-linguistics-david-crystal>

INFLUENCE OF HYGIENE ON DENTAL BIOFILM**Komlev A.A.**

c.med.s., as. prof., as. prof. of the Department of Internship of Doctors-Dent
 Donetsk National Medical University
 ORCID: 0000-0002-5355-6331

The oral microflora is a complex microbiocenosis. Its species composition depends on many factors, one of which is the peculiarities of hygiene care [1, p. 34]. About 20-25% of microorganisms in the oral cavity are found on the tooth surface in the form of plaque, the amount of which is quickly restored after tooth brushing, showing high metabolic activity, especially in the presence of carbohydrates [2, p. 340]. Poor hygiene measures lead to insufficient cleaning of teeth from plaque and an increased content of microorganisms in it that subsequently becomes an etiological factor in the pathology of hard dental tissues and periodontium [3, p. 65; 4, p. 39].

Dental plaque attaches to the tooth surface and turns into a dental biofilm (DB) which is an effective form of existence of microflora compared to a free lifestyle. In this form, oral microorganisms have a more destructive effect [4, p. 38]. DB is quickly restored after mechanical removal and it again forms a mature form within 24 hours. Therefore, skipping daily hygiene contributes to its accumulation and changes in the ratio of microorganisms towards a dysbiotic shift [5, p. 6].

Therefore, it is extremely important to follow the rules of oral care, orthodontic and orthopedic structures [6, p. 1143]. The use of toothpastes with a pronounced antimicrobial effect deserves special attention [3, p. 64]. The use of a manual toothbrush with the most appropriate type of bristles and the correct brushing technique allows to remove dental deposits by 43%. To monitor the effectiveness of individual oral hygiene, after tooth brushing patients are recommended to independently use indicator tablets that can clearly show the existing plaque and DB. If a stained DB is identified a patient should consult a dentist for professional oral hygiene.

It is also important to teach the correct technique of tooth brushing to reduce the wear of toothbrush bristles and increase its efficiency in order to maintain optimal oral hygiene [7, p. 605]. However, mechanical cleaning of enamel with a manual toothbrush is not able to completely remove microorganisms from its surface. Only a combination of personal and professional hygiene allows to control the formation of plaque and prevent the diseases caused by it [7, p. 606]. Therefore, the removal of microbial plaque and DB becomes important components of patients' comprehensive treatment [8, p. 2].

Thus, the importance of hygiene measures and control of plaque formation is emphasized in order to increase the effectiveness of the prevention and treatment of diseases of dental tissues and periodontium, For this, regularity in carrying out personal oral hygiene, the correct choice of optimal means for it, as well as motivation for the appointment of professional hygiene are necessary.

References:

1. Yemina AK, Goncharova NG, Sokolovska IA. Ecology of microorganisms: a textbook. Zaporizhzhia, 2013. 75 p. [in Ukrainian].
2. Toncheva KD. Biofilm in dentistry. Actual problems of modern medicine: Bulletin of Ukrainian Medical Stomatological Academy. 2015;15,4(52):338-43 [in Ukrainian].
3. Tereshina TP, Zahradka OL. Oral microbial balance in young adults with multiple caries. Innovation in stomatology. 2022;1:64-7 [in Ukrainian].
4. Sidashenko OI, Voronkova OS, Sirokvasha EA, Vinnikov AI. Biofilm as a Special Form of Bacteria and its Role in Infectious Processes. Bulletin of problems in bioigy and medicine. 2013;3(2):36-41 [in Ukrainian].

5. Bila NF, Shnaider SA, Safchuk KI, Safarova LZ. Determination of the effect of higienic rinses of various compositions on the state of the oral cavity microflora. *Bulletin of Dentistry*, 2022;45(3):6-8 [in Ukrainian].
6. Kreth J, Merritt J, Pfeifer CS, Khajotia S, Ferracane JL. Interaction between the Oral Microbiome and Dental Composite Biomaterials: Where We Are and Where We Should Go. *J Dent Res*. 2020;99(10):1140-9.
7. Bhole SS, Vibhute NA, Belgaumi U, Kadashetti V, Bommanavar S, Kamate W. Effect of an educational intervention on manual toothbrush bristle wear: A light microscopic study. *J Indian Soc Periodontol*. 2022;26(6):604-8.
8. Akifusa S, Isobe A, Kibata K, Oyama A, Oyama H, Ariyoshi W, Nishihara T. Comparison of dental plaque reduction after use of electric toothbrushes with and without QLF-D-applied plaque visualization: a 1-week randomized controlled trial. *BMC Oral Health*. 2020;20(1):4.

CATEGORICAL REPRESENTATION OF GNSS TECHNOLOGY FUNCTIONING

Kukhar M.A.

PhD in Technical Sciences, Associate Professor

Department of Land Administration and Geoinformation Systems

<https://orcid.org/0000-0001-8305-6269>

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Most implementations and applications of satellite technologies in geodesy for topographic and engineering works are characterized by the use of GNSS within a basic (classical) concept. It is most commonly understood as a system consisting of three components:

- satellites (source of time signal and navigation data);
- a base station (reference receiver at a point with known coordinates);
- a rover or field receiver (the device determining the coordinates of an unknown point).

Thus, a network of base stations is used, representing the physical and information-digital embodiment of a high-precision geodetic coordinate system on the Earth's surface for determining a set of ground points through satellite positioning and signals processed by portable geodetic equipment.

However, from a technical perspective, GNSS is fundamentally a time measurement that is transformed into distance.

Each satellite transmits signals at specific frequencies. This signal consists of the following components:

- a radio wave continuously emitted by the satellite transmitter;
- precise satellite time, used for receiver synchronization and coordinate computation, embedded within the following two components and updated periodically;
- a unique code assigned to each satellite;
- data describing the current satellite position, updated more frequently than the time parameters.

The receiver generates an identical code sequence to that of the satellite.

1. The base station/rover receives the signal from space.
2. It begins shifting its internal replica of the code in time until it perfectly matches the satellite code (correlation method).
3. The magnitude of this shift Δt – 1. represents the time taken by the signal to travel.
4. The distance is calculated using the formula:

$$d = c \cdot \Delta t,$$

where c is the speed of light [1–2].

If this technology is characterized mathematically in full, it takes the form of a nested graph, which cannot fully reveal its structure. Therefore, the use of category theory is proposed, describing the system in terms of objects and morphisms.

In the categorical representation, the following objects and morphisms of category \mathbf{G} are distinguished:

S – set of satellite functions;

B – set of base station functions;

R – set of rover functions;

Sig – set of signal data;

Sig_1 – set of original satellite signal data distorted by external factors;

Sig_2 – set of correction data (signal from the base station);

A – set of environmental errors;

C – rover coordinates;

$f_1: S \rightarrow Sig$ – generation of the satellite signal containing code, position, and time;

$f_2: A \times \text{Sig} \rightarrow \text{Sig}_1$ – influence of external factors on the signal;

$f_3: \text{Sig}_1 \rightarrow B$ – reception of the signal by the base station (position, time data);

$f_4: B \rightarrow \text{Sig}_2$ – transmission of correction data by the base station;

$f_5: \text{Sig}_1 \times \text{Sig}_2 \rightarrow R$ – reception of signal and corrections by the rover (position, time data)

$f_6: R \rightarrow C$ – computation of rover coordinates.

Thus, the categorical structure of GNSS can be represented as the composition of morphisms:

$$C = f_6(f_5(f_2(A, f_1(S)), f_4(f_3(f_2(A, f_1(S))))))$$

Conceptually, this forms a technological framework that enables coordinate determination in the field using GNSS.

References:

1. Observations and positioning quality of low-cost GNSS receivers: a review / V. Hamza, B. Stopar, O. Sterle, P. Pavlovčič-Prešeren // GPS Solutions. – 2024. – Vol. 28, No. 3. – Art. 149. doi: 10.1007/s10291-024-01686-8.
2. Ashby N. Relativity in the Global Positioning System // Living Reviews in Relativity. – 2003. – Vol. 6, No. 1. – Art. 1. – URL: <https://askuswhatever.com/wp-content/uploads/2022/05/Ashby-Relativity-in-the-Global-Positioning-System-2003.pdf>.

PSYCHOLOGY OF INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES

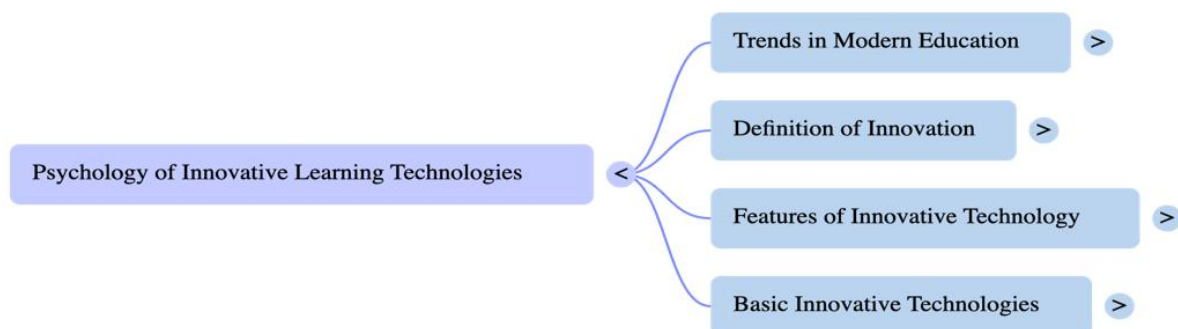
Logutina Nataliya V.

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the
Department of Foreign Languages for Specific Purposes
of Vasil' Stus Donetsk National University
e-mail: natalia.logutina@gmail.com
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0003-1029-5247>

Rudkovska Sophia A.

student of Studying and Scientific Institute of Psychology
of Vasil' Stus Donetsk National University
e-mail: rudkovskas110@gmail.com

The ongoing transformation of the modern education system reflects a strong tendency to move away from rigid structures, uniform standards, and authoritarian teaching styles. Instead, contemporary education emphasizes flexibility, diversity, and the freedom to choose both the content and methods of teaching and learning. This shift is driven by several important trends.

Pic. 1. Psychology of Innovative Learning Technologies

First, there is a growing focus on the humanization of education, which involves recognizing and respecting students' interests, abilities, and personal needs. Second, modern education promotes subject–subject interaction, where both teacher and student are active participants in the learning process. This aligns with a learner-centered approach that prioritizes the development of each individual's uniqueness.

Additionally, higher expectations regarding the quality of education and student development are becoming increasingly important. Educational systems are also placing greater emphasis on cultural and moral values as essential components of learning. At the same time, competition among educational institutions in a market-oriented environment encourages schools to develop their own distinctive identity and image.

In such a social context, the evolution of educational institutions naturally requires systemic innovation.

Innovation, derived from the Latin word *innovatio* meaning renewal, refers to the introduction of new ideas, methods, or approaches, as well as the creative adaptation of existing knowledge for new purposes. Innovative activity can be understood as a purposeful and managed process of designing, implementing, and evaluating changes across different areas of social life. This process may involve the development of new educational tools, social technologies, organizational models, or even the formation of an innovative type of personality.

Innovative learning technologies have several distinguishing features. The central unit of management becomes a holistic educational situation that integrates both learning activities and various forms of interaction among participants. Teachers adopt a learner-centered position

characterized by openness, cooperation, and a willingness to provide individual support. Their **teaching style** is typically democratic, encouraging student initiative and engagement.

Students, in turn, are viewed as active subjects of learning, communication, and collaboration. Diverse forms of interaction help to activate their personal experiences and enable them to assume different roles, such as partner, leader, or assistant. The primary goal of education is the comprehensive development of the learner's personality and thinking abilities through the process of acquiring knowledge.

In organizing educational activities, emphasis is placed on creative and productive tasks that extend students' potential for development. To sustain motivation, different forms of interaction are used at various stages of learning. Moreover, self-assessment and peer assessment play a significant role, operating within shared values and group norms.

Contemporary psychological and pedagogical research identifies several key innovative learning technologies that coexist alongside traditional approaches. These include open school models that promote freedom of choice and personal responsibility; dialogic learning technologies that emphasize the importance of dialogue in shaping consciousness; approaches aimed at enriching the learner's cognitive experience; cooperative learning technologies based on interactive group communication; learner-centered methods focused on self-development; developmental learning technologies that foster inquiry and research-oriented thinking; and activating technologies that increase cognitive engagement through problem-based situations and by appealing to students' intellectual needs and curiosity.

References:

1. Tokareva N. M. Shamne A. V. Age and pedagogical psychology: a textbook [for students of higher educational institutions] / N. M. Tokareva, A. V. Shamne. – Kyiv, 2017 – 548 p. - p. 386-391

INDIVIDUAL AND TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TEENAGERS WHO PLAY COMPUTER GAMES

Panfilova Tetiana O.

student of the Educational and Scientific Institute of Psychology
Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Supervisor: **Logutina Nataliya V.**

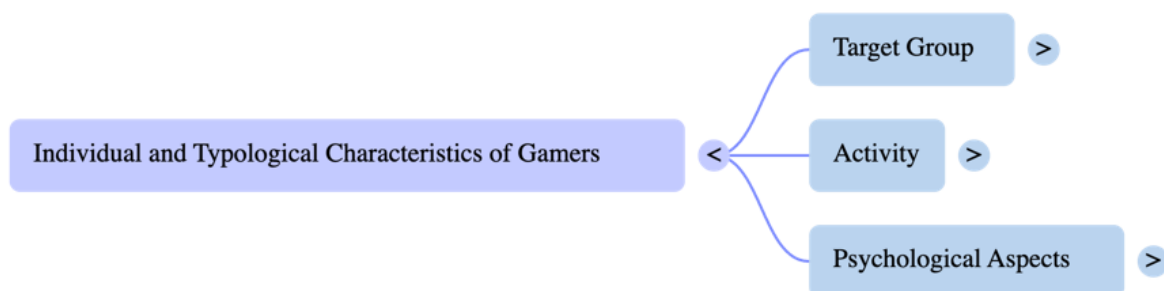
PhD in Pedagogy, Associate Professor of the
Department of Foreign Languages for Specific Purposes
of Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Abstract. The topic examines the factors and reasons behind adolescents' use of computer games as a way to spend their free time. At the same time it also addresses the issue of computer game addiction among teenagers as a negative influence of computer games on an individual's consciousness and provides a theoretical analysis of approaches to its study. This study identifies the determinants of addiction, the characteristics of its development, and its consequences, both in general and specifically during adolescence.

Keywords: computer game addiction, computer games, individual-typological characteristics, dark triad, extraversion

Problem statement. Age-related characteristics in adolescents lead to a desire to spend time alone. However, one of the dominant activity at this age is intimate personal communication. They cannot find balance either within themselves or in their environment, which is why most immerse themselves in the virtual world. According to a Pew Research Center report, only 15% of adolescents do not play games at all.

By analyzing aspects of the adolescent's personality, we can understand the role of games in the development or degradation of the individual, and this will make it possible to identify certain patterns of immersion in the game and create a psychological profile of the adolescent gamer. (pic. 1)

Picture 1

Purpose of the article. To identify individual-typological characteristics specific to adolescents who play computer games and exhibit varying levels of gaming addiction

Analysis of recent studies and publications. Computer game addiction is a type of addictive behavior characterized by intense engagement in gaming, which leads to an escape from reality. This phenomenon has been studied by researchers such as K. Young, G. Chaika, O. Friedman, P. Greenfield, L. Flings, and S. Smith [4], among others. There are three approaches to assessing and considering video game addiction: positive, neutral, and negative. L. Yuryeva and K. Young emphasize the negative impact of gaming addiction on the individual. G. Chaika [2] and P. Greenfield [3], however, do not consider it a completely destructive phenomenon, since, according to their assertions, it develops cognitive abilities and constitutes a cultural asset.

Based on the works of K. Young [6], L. Yuryeva [7], and M. Khovrich, M. Mitkevich [1], the main characteristics of a person with gaming addiction include increased aggression, reduced social contact, loss of interest in other hobbies, reluctance to stop working or playing on the computer, irritation due to forced interruptions, and neglect of household chores and studies.

In addition, characteristics of the individual that may contribute to addiction have been identified. Specifically, it may be caused by a personality predisposition toward competitiveness, low self-esteem, anxiety, aggressiveness, or psychopathy.

Presentation of the main material. The study, conducted in three stages, involved 40 adolescents, 8th-grade students at the Vinnytsia Lyceum No. 32. The study, using K. Young's test to determine the level of gaming addiction, allowed all participants to be divided into two groups based on the severity of their condition. The first group (with mild gaming addiction) consisted of 24 (60%) participants, the second group (with pronounced gaming addiction) included 12 (30%) participants, and 4 individuals (10%) who do not play computer games were excluded from further study.

An analysis of the results from the two groups using the "Dark Triad" scale, adapted for adolescents by Penado Abileira M., Rodicio-Garcia M.-L., Rios-de-Deus M.-P., and Alonso del Yerro T. [5], which was selected to confirm or refute the hypothesis, revealed that adolescents with higher levels of addiction did not exhibit a more pronounced Dark Triad complex than those with mild addiction ($t=184.5, p \leq 0.05$).

According to the results of the "Big Five" questionnaire, different levels of gaming addiction did not affect the comparison of groups based on personality traits, as no statistical significance was found for any of the factors (Table 1)

Table 1. Comparison of the two research groups based on the results of the "Big Five" methodology

	t	P
Extraversion	115	$\leq 0,05$
Attachment	171,5	$\leq 0,05$
Self-control	131	$\leq 0,05$
Neuroticism	116,6	$\leq 0,05$
Expressiveness	157,5	$\leq 0,05$

Thus, no significant differences were found between the research groups. The overall data for the entire sample indicate that respondents tend toward extroversion and low self-control.

Conclusion. The study's results refuted the first hypothesis that adolescents with a higher level of gaming addiction exhibit a more pronounced negative cluster of traits than those with a low level of computer game addiction. The second hypothesis was partially refuted that teenagers who play computer games are more prone to introversion. However, the second part of the second hypothesis that adolescents exhibit expressiveness and low self-control was confirmed. To develop this topic further, it is necessary to investigate cognitive abilities, traits, and personality characteristics depending on genre preferences and time spent playing computer games.

References:

1. Ховрич, М. О., Міткевич, М. О. Комп'ютерна залежність серед старшокласників як психолого-педагогічна проблема. Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки. 2019. № 2. ст 179-184

2. Чайка, Г. Позитивні впливи комп'ютерних ігор. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені ГС Костюка НАПН України. Психологія обдарованості. №16. 2019. с. 269-278
3. Greenfield, P. M. Videogames as culture artifacts. *Journal of applied developmental psychology*. №15. 1994. p. 3-10
4. Groves, S. J., Skues, J. L., Wise, L. Z. Examining the Role of Personality Factors in Problematic Video Game Play Associated with Facebook Games. *Social Networking*. №4. 2015. p. 45-53
5. Penado Abilleira M., Rodicio-García, M.-L., Ríos-de-Deus M.-P., Alonso del Hierro T. Adaptation of the Short Dark Triad (SD3) to Spanish Adolescents. *Eur. J. Investig. Health Psychol. Educ.* №14. 2024. p.1585–1596
6. Young, K. Understanding online gaming addiction and treatment issues for adolescents. *The American Journal of Family Therapy*. № 37. 2009. p. 355-372
7. Yuryeva, L. N., Bolbot, T. Y. Computer addiction: formation, diagnosis, correction and prevention. Monograph. Dnipropetrovsk: Thresholds, 2006. 105 p

ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТУ ДЕСЕРТНОЇ ПРОДУКЦІЇ З ОВОЧЕВОЇ СИРОВИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ КРАФТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Андрєєва С.С.

к.т.н., доц. доц. кафедри харчових технологій в ресторанній індустрії
Державний біотехнологічний університет

Білошистий М.В.

здобувач СВО «Бакалавр», спеціальність 181 «Харчові технології»
Державний біотехнологічний університет

У сучасних умовах розвитку ресторанного господарства та харчової промисловості спостерігається зростання попиту на продукцію оздоровчого та функціонального призначення. Традиційні десерти, як правило, характеризуються високим вмістом цукру та низькою біологічною цінністю, що не відповідає сучасним принципам раціонального харчування. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває використання овочевої сировини у виробництві десертної продукції. Незважаючи на те, що такі десерти поки що не мають широкого розповсюдження, вони відзначаються високим вмістом вітамінів, мінеральних речовин, антиоксидантів і харчових волокон, що обумовлює їх значний потенціал у формуванні здорового раціону.

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій розвитку десертної продукції з овочевої сировини, обґрунтування доцільності її використання у технологіях крафтових десертів та визначення перспектив впровадження у закладах ресторанного господарства.

Сучасний ринок десертної продукції демонструє тенденцію до переходу від масового виробництва до крафтових технологій, що базуються на використанні натуральної, локальної сировини, мінімізації обробки та створенні авторських рецептур. Такий підхід забезпечує підвищення біологічної цінності продукції, формує індивідуальність асортименту та відповідає запитам споживачів на натуральність і якість [1; 2].

Встановлено, що найбільшим попитом користуються мусові десерти, чізкейки та порційні вироби формату «to go», що поєднують зручність споживання та високі органолептичні показники. Водночас активно формується сегмент функціональних десертів, збагачених харчовими волокнами, пробіотиками та натуральними замінниками цукру. У цьому контексті десерти з овочевої сировини, зокрема муси, займають перспективну, хоча й недостатньо розвинену нішу [3; 4].

Мусові десерти на основі овочевої сировини характеризуються поєднанням привабливих органолептичних властивостей та функціональної спрямованості. Технологія їх виробництва передбачає процеси аерації та гелеутворення, що забезпечують формування ніжної пористої структури. Використання овочів (моркви, буряка, гарбуза тощо) дозволяє підвищити вміст вітамінів, антиоксидантів і харчових волокон, а також зменшити кількість рафінованого цукру в рецептурах.

На прикладі морквяно-імбирного мусу доведено, що такі десерти можуть мати помірну енергетичну цінність (167 ккал/100 г) та водночас бути джерелом біологічно активних речовин, зокрема β -каротину, вітамінів і мінералів. Це дає підстави розглядати їх як функціональні продукти з антиоксидантними та імунomodуючими властивостями [4].

Серед ключових напрямів інновацій у технології десертної продукції слід відзначити застосування холодної аерації, використання рослинних гелеутворювачів, впровадження пробіотиків і пребіотиків, а також реалізацію концепції clean-label. Зазначені підходи сприяють збереженню біологічно активних речовин, підвищенню харчової цінності та формуванню безпечної продукції, що відповідає сучасним вимогам споживачів [5].

Важливим чинником популяризації десертів з овочевої сировини є їх сучасне маркетингове позиціонування, яке передбачає використання природних кольорів, креативних

назв, екологічної упаковки та акцент на користі продукту. Це сприяє формуванню позитивного сприйняття таких виробів і підвищенню зацікавленості споживачів.

Отже, десертна продукція з овочевої сировини є перспективним напрямом розвитку сучасних харчових технологій, що поєднує високі органолептичні показники з функціональною користю. Її впровадження сприятиме розширенню асортименту продукції здорового харчування та підвищенню конкурентоспроможності закладів ресторанного господарства.

Список літератури:

1. Дорохович В. В., Коваленко В. О. Технологія продукції ресторанного господарства : підручник. — Київ : Центр учбової літератури, 2019. — 512 с.
2. Коваль О. А., Пилипенко І. В. Сучасні технології харчових виробництв : навч. посіб. — Київ : Ліра-К, 2020. — 368 с.
3. Martinsen B. K., Aaby K., Skrede G. Effect of thermal processing on vitamin content in vegetables // *Food Chemistry*. — 2020. — Vol. 310. — P. 125–135.
4. Granato D., Branco G. F., Cruz A. G. et al. Functional foods and nondairy probiotic food development: Trends, concepts, and products // *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*. — 2018. — Vol. 17, No. 5. — P. 144–156.
5. Fellows P. J. *Food Processing Technology: Principles and Practice*. — 4th ed. — Cambridge : Woodhead Publishing, 2017. — 972 p.

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ ВИЯВЛЕННЯ БПЛА ПРОТИВНИКА У ЄДИНУ СИСТЕМУ БЕЗПЕКИ

Артабаєв Юрій Зуберович

к.т.н.

Борисов Олег Володимирович

к.т.н.

Буяло Олексій Васильович

к.т.н., с.н.с.

здобувачі

Національний університет оборони України
м. Київ, Україна

Вступ. Сучасна війна проти України показала, що однією з найнебезпечніших загроз з боку російської федерації стали ударні безпілотні апарати типу «Shahed» (у російському позначенні – «Герань»), які застосовуються насамперед для ураження енергетичної, промислової та цивільної інфраструктури на всій глибині території держави. Їхні особливості це відносно невелика швидкість, низька висота польоту, значна дальність та масоване їх застосування. У зв'язку з цим виникла проблема щодо протидії Shahed яка полягала в виявленні їх не лише на тактичному рівні, а й створення інтегрованої системи детекції, яка охоплює всю територію України та забезпечує своєчасне попередження, передачу даних у системи ППО та інформування населення. На відміну від невеликих розвідувальних або FPV-дронів, «Shahed» має низку специфічних ознак, які з одного боку ускладнюють, а з іншого – полегшують його виявлення. З технічного погляду це низька та малошвидкісна ціль з невеликою ефективною площею розсіювання (ЕПР - енергетична площа розсіювання), що зменшує її помітність для класичних радіолокаційних станцій, особливо у разі польоту на гранично малих висотах.

Мета роботи. Метою роботи є обґрунтування необхідності та шляхів побудови загальнодержавної комплексної системи спостереження за маршрутами «Shahed», що набуває стратегічного значення для обороноздатності країни.

Матеріали та методи. Існує ряд методів виявлення Shahed до них відносяться радіолокаційні засоби, це базовий рівень інтегрованої системи, які забезпечують загальнодержавний моніторинг повітряного простору. Стійка мережа РЛС (радіолокаційна станція) кругового огляду та спеціалізованих низькочастотних радарів дозволяє формувати первинну інформацію про появу та загальний напрямок руху груп Shahed на дальніх підступах до кордону та у прифронтівій зоні. Доцільне використання як існуючих військових, так і частини цивільних радіолокаційних засобів, інтегрованих у єдиний інформаційний простір. Особливу роль відіграє розгортання додаткових радарів, орієнтованих саме на виявлення малошвидкісних цілей з малою ЕПР, які здатні фіксувати «Shahed» на малих висотах.

Акустичні сенсори ефективно доповнюють радіолокаційні та оптичні засоби в умовах складного рельєфу або щільної міської забудови. Акустичні пости, оснащені мікрофонними решітками та алгоритмами розпізнавання звуку двигуна «Shahed», можуть формувати локальні зони раннього попередження.

Інтелектуальні алгоритми застосування штучного інтелекту та машинного навчання дозволяє розпізнавати типові маршрути, оцінювати можливі цілі удару, прогнозувати зміну напрямку польоту та оптимізувати розподіл вогневих засобів.

Результати та обговорення. Критично важливо, що всі перелічені сенсорні компоненти – радіолокаційні, оптичні, тепловізійні, акустичні та радіотехнічні – повинні бути об'єднані в єдиний інформаційний простір за допомогою інтегрованих платформ

ситуаційної обізнаності. Такі платформи забезпечують прийом, обробку та кореляцію даних у режимі реального часу, формування загальної карти повітряної обстановки, автоматичне виділення й супровід груп «Shahed» та передачу відфільтрованої й узагальненої інформації до центрів управління протиповітряною обороною.

Інтеграція акустичних даних у загальну систему дає можливість узгоджувати час і напрямок наближення цілей, уточнювати маршрути прольоту та попереджати підрозділи ППО та органи цивільного захисту. На національному рівні інтегрована система детекції «Shahed» повинна поєднувати військові інформаційні мережі, системи ППО, платформи оперативного управління силами цивільного захисту та елементи цивільної інфраструктури сповіщення. Інформація від сенсорів не повинна замикатися виключно в межах окремих військових контурів, а має використовуватися також для своєчасного включення систем оповіщення населення, підготовки підприємств до можливих уражень та організації превентивних заходів захисту. Таким чином, інтегрована система виявляється не тільки військовим, але й загальнодержавним інструментом управління.

Висновки. Побудова ефективної інтегрованої системи детекції «Shahed» на всій території України передбачає поєднання різнорідних засобів виявлення, створення єдиного інформаційного поля, широке використання інтелектуальних алгоритмів обробки даних та тісну координацію між військовими і цивільними структурами. Лише за умов, коли радіолокаційні, оптичні, інфрачервоні, акустичні й радіотехнічні сенсори працюють як частини єдиної мережі, а результати їхньої роботи оперативно використовуються силами ППО та системами сповіщення, можливо забезпечити максимально раннє виявлення ударних БПЛА, зменшити ефективність російських атак та підвищити живучість критичної інфраструктури й безпеку населення. У цьому полягає ключовий зміст інтегрованого підходу до детекції «Shahed» як одного з найважливіших компонентів сучасної системи національної безпеки України.

КУМУЛЯТИВНИЙ ЕФЕКТ БОЙОВОГО ДОСВІДУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОТРАВМАТИЧНИХ ПРОЯВІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Бабенко А.О.

ад'юнкт ад'юнктури та докторантури
Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0009-0000-3769-7997>

Ларіонов С.О.

кандидат психологічних наук, доцент
професор кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>

Особливості психотравматизації військовослужбовців залежно від тривалості бойового досвіду є ключовою проблемою сучасної військової психології, адже тривалий вплив бойового стресу зумовлює не лише гострі психоемоційні реакції, але й поступове формування стійких змін у психічному функціонуванні. У межах дисертаційного дослідження було здійснено аналіз особливостей психотравматизації військовослужбовців залежно від тривалості їхнього перебування в умовах бойових дій. Вибірку було поділено на три групи:

- без бойового досвіду;
- з досвідом до одного року;
- з досвідом понад один рік.

Оцінювання здійснювалось за допомогою візуально-аналогових шкал (VAS), показників травматичних реакцій, індексу психотравматизації та шкали симптомів посттравматичного стресового розладу (PCL-20).

Отримані результати засвідчили, що зі збільшенням тривалості бойового досвіду відбувається поступове, але послідовне зниження суб'єктивного благополуччя військовослужбовців (VAS стан: 7,93 → 7,42 → 7,25). Це зниження не має різкого характеру - воно "розтягнуте" у часі, і саме це є показником не гострої дезадаптації, а хронічного виснаження ресурсу. Водночас рівень суб'єктивно переживаного стресу залишається відносно стабільним (VAS стрес: 4,04 → 3,95 → 4,47), як і рівень відчуття підтримки (VAS підтримка: 7,00 → 6,78 → 6,72). На перший погляд це виглядає як стабільність, однак у контексті інших показників це свідчить про поступове зміщення суб'єктивної норми. Тобто стан, який об'єктивно є напруженим, перестає переживатися як такий.

Аналіз травматичних реакцій показав достатньо чітку і, що важливо, послідовну тенденцію до їх зростання зі збільшенням бойового досвіду. Найбільш виражені зміни спостерігаються у реакціях уникнення (0,16 → 0,24 → 0,44) та гіперпильності (0,09 → 0,27 → 0,42). І саме ці показники є ключовими маркерами переходу від гострих реакцій до хронічного травматичного функціонування. Уникнення в цьому випадку вже не просто реакція на травму, а спосіб організації психічного життя, який дозволяє "не торкатися" травматичного досвіду, але водночас його і підтримує. Аналогічно гіперпильність відображає стан постійної готовності до загрози, який, судячи з отриманих даних, не редукується навіть при тривалому перебуванні у бойових умовах.

Додатково привертає увагу зростання показників переживання шоку (0,12 → 0,25 → 0,33) та потреби в допомозі (0,33 → 0,41 → 0,53), тобто - при зростанні потреби в допомозі суб'єктивне відчуття підтримки залишається майже незмінним. Це дозволяє говорити про певний розрив між внутрішнім запитом і можливістю його задоволення або навіть усвідомлення. У практичному контексті це може означати, що військовослужбовець уже потребує допомоги, але не ідентифікує або не переживає її як доступну.

Індекс психотравматизації демонструє виражене зростання залежно від тривалості бойового досвіду (1,03 → 1,53 → 2,33). Після річного порогу досвіду відбувається якісна зміна - психотравматичні прояви починають виконувати функцію фону, а не епізодичної реакції. Тобто ми маємо справу вже не просто з накопиченням симптомів, а з формуванням стійкого психічного стану.

Аналіз симптоматики посттравматичного стресового розладу за шкалою PCL-20 також підтверджує цю тенденцію. Загальний рівень симптомів зростає майже вдвічі (PCL сума: 8,61 → 15,63 → 19,22), що є доволі показовим. Найбільш виражені зміни стосуються інтрузивних переживань (наприклад, PCL-1: 0,47 → 0,88 → 1,06), уникнення (PCL-5: 0,53 → 0,64 → 1,11) та симптомів гіперактивації (PCL-20: 0,43 → 0,76 → 1,31). Водночас для частини показників різниця між групами “до року” та “понад рік” вже не є статистично значущою. Це дозволяє припустити наявність ефекту своєрідного “плато”, коли симптоматика досягає певного рівня і далі не зростає так інтенсивно. Проте важливо розуміти, що це плато формується на достатньо високих значеннях, що скоріше вказує на закріплення патологічного стану, ніж на адаптацію.

Узагальнюючи отримані результати, можна сказати, що бойовий досвід виступає як фактор кумулятивного впливу, який поступово змінює характер психічного функціонування військовослужбовця. Відбувається перехід від реактивних форм відповіді на стрес до більш стійкого травматичного стану, що включає уникнення, гіперпильність, підвищену потребу в допомозі та зростання симптоматики ПТСР.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у дослідженні вперше показано не просто зростання психотравматичної симптоматики зі збільшенням бойового досвіду, а саме зміну її структури та функціональної ролі. Зокрема, емпірично зафіксовано феномен зміщення суб'єктивної норми, який проявляється у стабілізації показників суб'єктивного стресу (4,04 → 3,95 → 4,47) на тлі зростання індексу психотравматизації (1,03 → 2,33) та симптомів ПТСР (8,61 → 19,22). Вперше обґрунтовано, що після певного порогу бойового досвіду відбувається перехід від динамічного наростання симптомів до їх стабілізації на високому рівні (ефект “плато”), що свідчить про формування стійкого патологічного стану. Також виявлено розрив між зростаючою потребою у психологічній допомозі (0,33 → 0,53) та відсутністю відповідної динаміки відчуття підтримки (7,00 → 6,72), що дозволяє розглядати цей феномен як один із механізмів хронізації психотравматичних проявів.

Таким чином, отримані результати не лише підтверджують кумулятивний характер впливу бойового досвіду, але й дозволяють глибше зрозуміти механізми переходу від гострих реакцій до хронічних форм психічної дезадаптації. Практичне значення дослідження полягає у можливості врахування феномену зміщення суб'єктивної норми при діагностиці та побудові програм психологічного супроводу, що, у свою чергу, може підвищити ефективність профілактики та реабілітації військовослужбовців.

ПСИХОЕМОЦІЙНА ДЕЗАДАПТАЦІЯ ПРИ СЕРЦЕВО-СУДИННІЙ ПАТОЛОГІЇ У ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ

Бардась Д.С.
Мітюряєва-Корнійко І.О.
Корнієнко А.Б.
Патіюк В.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, Україна

Актуальність. Хронічний воєнний стрес супроводжується тривалим напруженням адаптаційних систем організму дитини та формуванням стійких змін нейроендокринної і вегетативної регуляції. Серцево-судинна система є однією з найбільш чутливих до таких впливів через інтеграцію з гіпоталамо-гіпофізарно-наднирничковою віссю та автономною нервовою системою. У дітей із серцево-судинною патологією ці механізми можуть посилювати клінічні прояви, змінювати перебіг захворювання та обмежувати функціональні можливості. Водночас роль типу патології як чинника, що модифікує психоемоційну відповідь, залишається недостатньо визначеною.

Мета. Визначити відмінності психоемоційного стану, порушень сну та якості життя у дітей із серцево-судинною патологією залежно від її характеру в умовах воєнного стресу.

Матеріали і методи. Обстежено 134 дитини віком 6–17 років, які перебували на стаціонарному лікуванні з приводу патології серцево-судинної системи. Сформовано дві групи: з органічною патологією ($n=59$) та функціональними порушеннями ($n=75$). До органічної патології відносили вроджені вади серця, кардіопатії та інші стани зі структурним ураженням, до функціональної — вегетативну дисфункцію, нейроциркуляторні розлади та функціональні порушення артеріального тиску.

Оцінку психоемоційного стану проводили за допомогою стандартизованих шкал: UCLA PTSD Reaction Index for DSM-5, Revised Child Anxiety and Depression Scale, Sleep Disturbance Scale for Children та анкети якості життя. Статистичну обробку виконано з використанням параметричних і непараметричних методів залежно від характеру розподілу даних; рівень статистичної значущості приймали при $p<0,05$.

Результати. У дітей з органічною патологією серцево-судинної системи виявлено більш виражені посттравматичні стресові реакції: медіана сумарного балу становила 27 проти 22 у групі функціональних порушень ($p=0,01$). Частка клінічно значущих посттравматичних симптомів була майже вдвічі вищою (47,5% проти 26,7%), що свідчить про більшу глибину інтеграції травматичного досвіду у психоемоційний стан.

Порушення сну реєструвалися у 69,5% дітей з органічною патологією проти 48,0% у групі функціональних порушень ($p=0,01$). Найчастіше відзначалися труднощі засинання, часті нічні пробудження та зниження ефективності сну. Наявність денних проявів, зокрема сонливості та зниження концентрації уваги, вказує на порушення відновної функції сну та формування хронічного функціонального виснаження.

Оцінка якості життя показала більш виражене її зниження у дітей з органічною патологією, передусім у фізичному та соціальному доменах ($p<0,05$). Обмеження фізичної активності, участі у спортивних і соціальних активностях поєднувалися зі зростанням тривожності та зниженням впевненості у власних можливостях.

Тривожні та депресивні прояви також частіше реєструвалися у дітей з органічною патологією, що вказує на формування стійкого емоційного дистресу в умовах поєднання соматичного навантаження та хронічного стресу.

Віковий аналіз показав, що у дітей молодшого віку домінують неспецифічні соматизовані прояви (дратівливість, соматичні скарги), тоді як у підлітків формуються більш чіткі емоційно-поведінкові порушення з переважанням тривожних і депресивних симптомів.

Отримані дані свідчать, що за однакового рівня воєнного впливу саме тип серцево-судинної патології визначає вираженість психоемоційної дезадаптації, що дозволяє розглядати органічні ураження як фактор підвищеного ризику.

Висновки. Тип серцево-судинної патології є ключовим фактором, що модифікує психоемоційну відповідь у дітей в умовах воєнного стресу. Органічні ураження асоціюються з більш високим рівнем посттравматичних реакцій, більшою поширеністю порушень сну та більш вираженим зниженням якості життя. Порушення сну виступає центральною ланкою дезадаптації, що поєднує психоемоційні та соматичні прояви.

Отримані результати обґрунтовують необхідність раннього психоемоційного скринінгу, диференційованого підходу до пацієнтів із різними типами серцево-судинної патології та залучення мультидисциплінарної команди до їх ведення.

Ключові слова: діти, серцево-судинна патологія, воєнний стрес, посттравматичні реакції, порушення сну, якість життя, тривога, депресія

Список літератури:

1. McEwen BS. Neurobiological and systemic effects of chronic stress. *Chronic Stress*. 2017;1:1–11.
2. Danese A, McEwen BS. Adverse childhood experiences and disease risk. *Physiol Behav*. 2012;106(1):29–39.
3. Thayer JF, Lane RD. Vagal function and stress regulation. *Ann Behav Med*. 2000;22(2):89–95.
4. Gregory AM, Sadeh A. Sleep and emotional problems in children. *Sleep Med Rev*. 2012;16(2):129–36.
5. Betancourt TS, Khan KT. Impact of war on children's mental health. *BMJ*. 2008;336:1098–102.
6. Steinberg AM, Brymer MJ, Decker KB, Pynoos RS. UCLA PTSD Reaction Index for DSM-5. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2013;52(8):819–28.

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ФІЛОСОФСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО, ЛУЇЗИ ГЛЮК ТА ШУ ТІН)

Бегмат А.О.

аспірант Національної академії СБ України

Проблематика взаємодії поезії та філософії належить до фундаментальних питань гуманітарного знання, що набуває нових вимірів в умовах парадигмальних зрушень сучасної науки. Осмислення філософської поезії як особливого типу художнього мислення вимагає аналізу синтезу раціонального пізнання з образно-емоційним освоєнням дійсності. Дослідження творчості провідних представниць світової лірики – Ліни Костенко, Луїзи Глюк та Шу Тін – дозволяє виявити універсальні закономірності функціонування філософського дискурсу в літературі.

Генеza проблеми співвідношення поезії та філософії сягає античності, еволюціонує від початкового протиставлення (Платон) до визнання їхньої глибинної спорідненості (Гайдеггер, Гадамер). Центральною категорією сучасного літературознавства стає «діалогічність» як іманентна властивість тексту, що забезпечує його відкритість для інтерпретацій. У філософській поезії діалогічність реалізується через напругу між абстрактним і конкретним, раціональним та емоційним.

Порівняльний аналіз виявляє різні моделі діалогічності, зумовлені культурною традицією та індивідуальним досвідом:

1. Ліна Костенко створює модель історико-культурного діалогу. Її поезія базується на зверненні до історичної пам'яті, культурної традиції та архетипних образів, де ліричний суб'єкт вступає у розмову з історичними постатями та власним alter ego.

2. Луїза Глюк розробляє психоаналітичну модель діалогу. Використовуючи форму драматичного монологу, поетеса досліджує глибини несвідомого, артикуючи витіснені травми через переосмислення античних міфів.

3. Шу Тін пропонує соціально-екзистенційну модель. Діалог у її творах постає як спосіб подолання ізоляції та самотності, властивих «туманній поезії», де особисте переживання набуває загального значення в контексті колективної травми покоління.

Осмислення фундаментальних категорій буття у творчості трьох авторок демонструє діалектичну єдність універсального та національного:

- Життя і смерть: У Костенко життя постає як становлення та боротьба за національну гідність; у Глюк – як трансформація та повернення з небуття через знаходження голосу; у Шу Тін – як прийняття природного етапу космічного циклу.

- Людина і природа: Для Костенко природа є ареною боротьби та символом автентичності, що протистоїть ентропії цивілізації. Глюк використовує сад і квіти як дзеркало людської психіки. Шу Тін синтезує традиційну китайську естетику гармонії з модерністським відчуттям відчуження.

- Людина і природа: Для Костенко природа є ареною боротьби та символом автентичності, що протистоїть ентропії цивілізації. Глюк використовує сад і квіти як дзеркало людської психіки. Шу Тін синтезує традиційну китайську естетику гармонії з модерністським відчуттям відчуження.

Інтертекстуальність виступає конститутивною рисою філософської поезії досліджуваних авторок. Ліна Костенко створює палімпсест української та світової культури. Луїза Глюк використовує міфологічні архетипи як інструмент психоаналізу. Шу Тін синтезує китайську класику (епохи Тан і Сун) із західним модернізмом. Стильова парадигма Костенко характеризується епічністю та драматизмом, Глюк – сповідальністю та аналітизмом, Шу Тін – символічністю та ліризмом.

Художній переклад постає визначальним чинником входження національних літератур у світовий простір. Англomовна рецепція Ліни Костенко (переклади М. Найдана, С. Комарницького та ін.) акцентує увагу на універсальності її філософських роздумів попри національну вкоріненість. Водночас рецепція творчості Глюк та Шу Тін в Україні через переклади (зокрема І. Шувалової) збагачує вітчизняний літературний контекст новими способами художнього осмислення травми та ідентичності.

Філософське значення діалогу в поезії досліджуваних авторок полягає в його здатності створювати поліфонічний простір для осмислення граничних ситуацій людського існування. Діалогічність постає не просто художнім методом, а фундаментом поетичного мислення, що дозволяє створювати тексти, співмірні зі складністю сучасного світу. Кожна з поеток пропонує власний шлях до подолання монологічності свідомості, утверджуючи діалог як універсальний принцип буття.

ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ І СУЧАСНИЙ ВІЙСЬКОВО-ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Берега Р.П.

канд. пед. наук, доцент

доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
+380 0662946787, roman_bereza@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7149-7390

У сучасних умовах трансформації безпекового середовища, що характеризується високим рівнем динамічності, технологічної насиченості та невизначеності, особливої актуальності набуває проблема оптимального поєднання традиційних форм навчання з інноваційними підходами у військово-освітньому процесі. Військова освіта, будучи специфічною галуззю професійної підготовки, водночас інтегрує загальнопедагогічні принципи та враховує особливості військової служби, що зумовлює необхідність збереження перевірених часом форм навчання при їх адаптації до сучасних викликів.

Традиційні форми навчання, такі як лекція, семінар, практичне заняття, стройова підготовка, інструктаж і самостійна робота, історично сформувалися як основа системи військової освіти. Їхня ефективність підтверджується багаторічним досвідом підготовки офіцерських кадрів у різних країнах світу. Лекційна форма забезпечує систематизовану передачу знань, формує у слухачів цілісне уявлення про військову справу, теоретичні засади стратегії, тактики, військової психології та управління. Семінарські заняття сприяють розвитку критичного мислення, уміння аргументувати власну позицію, аналізувати ситуації та приймати обґрунтовані рішення. Практичні заняття і польові навчання формують професійні навички, необхідні для виконання службових обов'язків у реальних умовах.

Водночас сучасний військово-освітній процес перебуває під впливом цифровізації, розвитку інформаційних технологій, зміни характеру збройних конфліктів, що потребує перегляду традиційних підходів до організації навчання. Зокрема, сучасна війна дедалі більше набуває ознак гібридності, де поряд із класичними бойовими діями значну роль відіграють інформаційні операції, кібербезпека, безпілотні системи, штучний інтелект. Це зумовлює необхідність формування у військовослужбовців нових компетентностей, які не завжди можуть бути повною мірою забезпечені виключно традиційними формами навчання.

У цьому контексті важливим є інтегрування традиційних форм із сучасними освітніми технологіями, такими як дистанційне навчання, симуляційне моделювання, використання віртуальної та доповненої реальності, електронні навчальні платформи. Наприклад, лекція може трансформуватися у формат інтерактивного заняття із застосуванням мультимедійних засобів, що підвищує рівень засвоєння матеріалу. Семінар може бути доповнений кейс-методом, що дозволяє моделювати реальні бойові ситуації та відпрацьовувати алгоритми прийняття рішень. Практичні заняття можуть включати використання тренажерів і симуляторів, які відтворюють складні тактичні сценарії без ризику для життя і здоров'я особового складу.

Особливого значення набуває принцип наступності та спадкоємності у військовій освіті. Традиційні форми навчання виконують не лише дидактичну, але й виховну функцію, формуючи військову дисципліну, почуття відповідальності, колективізм, патріотизм. Саме через стройову підготовку, ритуали, дотримання субординації передаються цінності військової культури, що є невід'ємною складовою професійної ідентичності військовослужбовця. Тому повна відмова від традиційних форм є недоцільною і навіть небезпечною з точки зору збереження інституційної пам'яті та морально-психологічної стійкості особового складу.

Разом із тим, ефективність традиційних форм навчання значною мірою залежить від їхньої модернізації. Зокрема, лекція як форма навчання повинна бути орієнтована не лише на передачу інформації, але й на стимулювання пізнавальної активності слухачів. Викладач має виступати не лише як джерело знань, але й як фасилітатор навчального процесу, який спрямовує діяльність здобувачів освіти, створює умови для їхньої самостійної роботи, розвитку аналітичного мислення. Семінарські заняття мають набувати характеру дискусійних платформ, де слухачі можуть вільно обмінюватися думками, відстоювати власну позицію, аналізувати різні підходи до вирішення військово-професійних завдань.

У сучасному військово-освітньому процесі важливу роль відіграє компетентнісний підхід, який передбачає орієнтацію не лише на засвоєння знань, але й на формування здатності застосовувати їх у практичній діяльності. У цьому контексті традиційні форми навчання повинні бути наповнені новим змістом, спрямованим на розвиток ключових і професійних компетентностей: лідерства, комунікації, стресостійкості, здатності діяти в умовах невизначеності. Наприклад, під час практичних занять доцільно моделювати нестандартні ситуації, які потребують швидкого прийняття рішень, взаємодії у команді, адаптації до змін.

Не менш важливим є питання індивідуалізації навчання у військових закладах освіти. Традиційна система, орієнтована на середнього слухача, поступово поступається місцем підходам, що враховують індивідуальні особливості, рівень підготовки, мотивацію та професійні інтереси кожного. Це передбачає використання диференційованих завдань, гнучких навчальних траєкторій, поєднання аудиторної та самостійної роботи. У цьому контексті самостійна робота набуває особливого значення як форма навчання, що сприяє розвитку самоорганізації, відповідальності та здатності до безперервного професійного розвитку.

Сучасний військово-освітній процес також характеризується зростанням ролі міждисциплінарності. Військовий фахівець повинен володіти знаннями не лише у сфері військової справи, але й у галузях інформаційних технологій, психології, менеджменту, міжнародних відносин. Традиційні форми навчання можуть ефективно забезпечувати інтеграцію знань із різних дисциплін за умови відповідної методичної організації. Наприклад, міждисциплінарні семінари, інтегровані заняття, комплексні практичні завдання сприяють формуванню цілісного бачення професійної діяльності.

Важливим аспектом є також підготовка викладацького складу, який має бути здатним ефективно поєднувати традиційні та інноваційні форми навчання. Це передбачає підвищення кваліфікації, оволодіння сучасними педагогічними технологіями, розвиток цифрової компетентності, здатність до педагогічної рефлексії. Викладач у сучасному військовому закладі освіти повинен бути не лише носієм знань, але й наставником, лідером, прикладом професійної та моральної поведінки.

Окремої уваги потребує питання оцінювання результатів навчання. Традиційні форми контролю, такі як іспити, заліки, тестування, залишаються важливими, проте вони повинні доповнюватися методами формувального оцінювання, які дозволяють відстежувати динаміку розвитку компетентностей, надавати зворотний зв'язок, коригувати навчальний процес. У військовій освіті особливо важливо оцінювати не лише знання, але й практичні навички, поведінку у стресових ситуаціях, здатність до командної роботи.

Таким чином, традиційні форми навчання залишаються важливою складовою сучасного військово-освітнього процесу, проте їх ефективність значною мірою залежить від здатності до адаптації та інтеграції з інноваційними підходами. Збереження кращих традицій військової освіти у поєднанні з використанням сучасних технологій створює умови для підготовки висококваліфікованих військових фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів.

Висновок. Традиційні форми навчання становлять фундамент військово-освітнього процесу, забезпечуючи системність, наступність і виховний потенціал підготовки військовослужбовців. Водночас сучасні умови вимагають їх модернізації та інтеграції з

інноваційними освітніми технологіями. Оптимальне поєднання традиційних і сучасних підходів дозволяє підвищити ефективність навчання, сформувати необхідні компетентності та забезпечити готовність військових фахівців до виконання завдань у складному і динамічному середовищі.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Богданець Тарас

аспірант кафедри економіки, менеджменту та адміністрування
Херсонський державний університет

Наукові дослідження вказують на те, що з точки зору економічних детермінант, цифровізація є значною характеристикою процесу розвитку інновацій. Вона відображається у взаємопов'язаних з ними технологічних інноваціях та зосереджена на цифровізації ключових економічних процесів та явищ. Згідно з науковими дослідженнями встановлено, що концепцію цифровізації слід розглядати як системний підхід до цифрової трансформації, що охоплює формування людського потенціалу та захист процесу цифрової трансформації.

Так, з практичної точки зору варто зазначити, що в контексті забезпечення економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу основними напрямками розвитку систем управління в цифрових умовах повинні бути: сприяння впровадженню інноваційних ініціатив, прогностичний моніторинг ринкового середовища, оцінка факторів, що впливають на конкурентоспроможність агропромислових підприємств та розробка дорожньої карти розвитку на основі галузевих пріоритетів та досвіду клієнтів [2]. Одночасно слід також забезпечувати розвиток людського капіталу, будівництво, розширення можливостей обміну інформацією та модернізацію ІТ-систем [3]. Ці напрямки є необхідними умовами для розвитку цифрової інфраструктури агропромислових підприємств та підвищення їхньої інноваційної привабливості. У контексті забезпечення безпеки агропромислових підприємств, цифровий розвиток повинен зосереджуватися на міжнародний досвід оптимізації бізнесу та забезпечення якості продукції та послуг. Новітні концепції, ініціативи та плани повинні бути інтегровані в безпекові стратегії агропромислових підприємств для підвищення їхньої інноваційної привабливості [1].

На основі наукових досліджень ідентифіковано алгоритм цифровізації агропромислових підприємств в контексті безпеки: 1) дослідження та трансформація існуючих бізнес-процесів; 2) впровадження цифрових елементів в організаційну діяльність агропромислових підприємств; 3) етап цифрової стратегії; 4) цифрова інтеграція; 5) етап інновацій та адаптації.

Резюмуючи вищеописане слід відзначити, що цифровізація безпеки агропромислових підприємств є не лише ключовою тенденцією, а й необхідною умовою розвитку ринку в епоху інформаційного суспільства. Швидке впровадження цифрових інструментів та комплексне просування цифровізації бізнес-структур мають вирішальне значення для успіху сучасних агропромислових підприємств. Тільки ті агропромислові підприємства, які беруть на себе ініціативу у впровадженні цифрових інновацій можуть отримати значну конкурентну перевагу.

Список літератури:

1. Вівчар О. І. Управління економічною безпекою підприємств: соціогуманітарні контексти: монографія. Тернопіль, ФОП Паляниця В. А., 2018. 515 с.
2. Вівчар О. І. Теоретичні аспекти безпекознавства в умовах підприємств (фундаментальні загрози в сучасному соціогуманітарному просторі). Соціально-економічні проблеми і держава. Тернопіль, 2017. Вип. (1) 16. С. 24-31. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17voissp.pdf>
3. Коляденко С., Дзісь О., Гайдей В. Перспективні напрями цифровізації аграрних підприємств у контексті економічної безпеки. Економіка та суспільство. 2024. (59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-84>

ВРОЖАЙНІСТЬ СТОЛОВОГО ГАРБУЗА ЗА РІЗНИХ АГРОТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ

Бойко О.Г.

кандидат с.-г. наук, доцент кафедри агробіотехнологій

ORCID: 0000-0002-0756-7080

olegboiko77@meta.ua

Західноукраїнський національний університет

м. Тернопіль, Україна

Вступ. Столові гарбузи (переважно види *Cucurbita pepo*, *C. maxima*, *C. moschata*) - цінна овочева культура з високим попитом на ринку. Врожайність і якість плодів залежать не лише від генетичного потенціалу сорту, але й від набору агротехнічних прийомів: системи удобрення, густоти садіння, зрошення, обробітку ґрунту, захисту від шкідників і хвороб, а також від забезпечення запилення. Водночас визначальним фактором є сортові особливості культури. Різні види гарбузів – *Cucurbita pepo*, *Cucurbita maxima* та *Cucurbita moschata* – істотно відрізняються за тривалістю вегетаційного періоду, морфологією рослин, потенціалом урожайності та здатністю до накопичення сухої речовини, що обумовлює їхню різну реакцію на агротехнічні заходи. Кожен із цих факторів впливає на кількість формованих плодів, їх масу та сортові показники (збережуваність, смак, суху речовину) [1].

Вплив системи удобрення (N, P, K) на ріст і врожай

Азот (N), фосфор (P) і калій (K) - базові елементи, що визначають інтенсивність росту, репродуктивний розвиток і накопичення запасів у плодах.

- **Азот (N).** N стимулює вегетативний ріст, інтенсивність фотосинтезу й утворення квіток; при дефіциті уражається загальна продуктивність кореневої та надземної системи, знижується маса плодів. Проте надлишок N може викликати надмірний вегетативний ріст, зниження вмісту сухих речовин у плодах і погіршення збережуваності. Польові дослідження показують позитивний ефект внесення N на врожайність, проте існує точка насичення — далі прибуток від додаткового N знижується. Різні роботи повідомляють про ефективні діапазони від приблизно 60 до 250 кг N/га залежно від мети (насіння, столові плоди), ґрунтового забезпечення та зрошення [2]. Водночас ефективність використання елементів живлення значною мірою залежить від генотипу: сорти інтенсивного типу краще реагують на підвищені норми удобрення, тоді як менш інтенсивні форми характеризуються стабільнішою продуктивністю за обмеженого мінерального живлення.

- **Фосфор і калій (P, K).** P особливо важливий на етапі закладання кореневої системи та раннього розвитку, він підвищує енергію росту і плодоношення. K відповідає за водний баланс, транспорт цукрів і стійкість плодів до пошкоджень; його достатня кількість підвищує масу сухої речовини і якість плодів. Комбіновані NPK-схеми дають найстабільніший приріст врожаю, але конкретні норми мають коригуватися за результатами агрохімічного аналізу ґрунту [3].

Практичні рекомендації по добривах: плануйте внесення на основі аналізу ґрунту; для інтенсивного столового виробництва орієнтуйтеся на помірні-вище середніх норми N (наприклад 80–160 кг N/га) з відповідними дозами P_2O_5 і K_2O , розподіленими на старт (перед посадкою) та підживлення в період запилення/формування плодів [4].

Густота садіння і її роль у формуванні врожаю

Густота рослин визначає конкуренцію за світло, воду й елементи живлення і безпосередньо впливає на кількість та середню масу плодів. За зростання густоти зазвичай збільшується загальна врожайність з одиниці площі до певного максимуму, після чого через інтенсивну конкуренцію маса окремого плоду зменшується. Дослідження демонструють, що оптимальна густота залежить від сорту (компактні брифвінг – вищі густоти, великоплідні -

нижчі), але для багатьох столових форм ефективні показники становлять від кількох тисяч до десятків тисяч рослин на гектар; зокрема, сорти з компактним (кущовим) типом росту, характерні переважно для *Cucurbita pepo*, можуть вирощуватися за вищої густоти стояння, тоді як плетисті великоплідні форми *Cucurbita maxima* потребують більшої площі живлення. Сорти виду *Cucurbita moschata* зазвичай займають проміжне положення та відзначаються кращою адаптацією до ущільнених посівів за умов достатнього теплового забезпечення. При цьому вибір між ціллю - більша кількість дрібних плодів або менша кількість більших – визначає агротехнічне вирішення. Контрольована регульована густина дозволяє управляти розміром плодів для ринку [5].

Зрошення: критичний фактор для формування маси плодів. Гарбуз – культура, чутлива до дефіциту вологи в критичні фази: цвітіння, зав'язування та наливу плодів. Дефіцит води в ці періоди знижує кількість зав'язаних плодів і їх масу; повноцінне зрошення підвищує як врожайність, так і якість (вміст сухих речовин, рівномірність зростання). Реакція на водозабезпечення також варіює залежно від виду та сорту: більш посухостійкі форми, зокрема *Cucurbita moschata*, здатні підтримувати стабільне плодоношення за короткочасного дефіциту вологи, тоді як великоплідні сорти *Cucurbita maxima* більш чутливі до водного стресу в період наливу плодів. У досліджах було показано, що повне зрошення дає максимум урожайності порівняно з дефіцитними режимами, але надмірне зрошення разом із надлишковими азотними навантаженнями може знизити ефективність добрив і сприяти вимиванню та ризику хвороб. Плануйте строки і норми зрошення з урахуванням фаз розвитку: інтенсивне зрошення у період зав'язування й початкового наливу плодів – пріоритет [2].

Технологія ґрунтообробки, мульчування та органіки. Глибина та вид ґрунтообробки впливають на структуру кореневої системи і водопроникність. Додавання органічних добрив (компост, перегній) покращує ґрунтову структуру, водоутримання і біологічну активність, що підвищує ефективність мінеральних добрив і стабільність врожаю у посушливі роки. Мульчування (органічним або полімерним покриттям) знижує випаровування, пригнічує бур'яни і може підвищувати масу плодів та зменшувати ураження ґрунтовими хворобами [3].

Запилення, захист та формування куща. Гарбузи мають окремі чоловічі й жіночі квітки; успішне запилення бджолами чи іншими комахами – критичний лімітуючий фактор. Погане запилення знижує число зав'язаних плодів незалежно від доступності води й добрив. Контроль шкідників (наприклад личинки стеблових шкідників, шкідники плодів) та профілактика грибних хвороб також безпосередньо впливають на рівень товарного врожаю. У промислових садах застосовують агротехнічні прийоми формування (регулювання кількості плодів на рослині) для отримання стабільного розміру плодів під цільовий ринок.

Економіка та екологія: баланс доцільності норм. Економічно виправдані норми добрив і поливу – ті, при яких гранична віддача від додаткових інвестицій перевищує їхні витрати. Одночасно важливо уникати надлишкових доз N та води, які знижують ефективність, погіршують якість або викликають екологічні ризики (вимивання нітратів, розвиток хвороб). Розподілене внесення N, застосування органіки та контрольоване зрошення підвищують екологічну стійкість системи. Сортові особливості значною мірою визначають товарні та споживчі якості продукції. Зокрема, генотип впливає на вміст сухої речовини, цукрів, каротиноїдів, товщину шкірки та лежкість плодів. Сорти *Cucurbita maxima*, як правило, формують продукцію з високими смаковими властивостями і тривалим періодом зберігання, тоді як *Cucurbita moschata* відзначаються кращою транспортабельністю та стабільністю якості в процесі реалізації.

Практичні висновки і рекомендації.

1. Перед сезоном зробіть агрохімічний аналіз ґрунту і плануйте добрива під культуру та сорт.

2. Орієнтовні рекомендації (коригувати під локальні умови): N - **80-160 кг/га** (розподіл на підготовку та підживлення), P₂O₅ і K₂O – за результатами аналізу; використовуйте органіку для поліпшення структури ґрунту.

3. Визначте густоту садіння залежно від мети (більші плоди – нижча густина; більші загальні тони врожаю - вища густина) і сорту.

4. Забезпечте достатнє зрошення у фазі цвітіння й наливу плодів; за можливості застосуйте режими, що економлять воду без значних втрат врожаю.

5. Слідкуйте за запиленням: якщо дефіцит бджіл – розгляньте підсадку вуликів або стимулювання популяції дикої ентомофауни. Контролюйте шкідників і хвороби своєчасно [5].

6. Обирайте сорти з урахуванням їх біологічних особливостей (вид, тип росту, тривалість вегетації) та цільового використання продукції, оскільки генотип визначає ефективність реалізації агротехнічних заходів.

Список літератури:

1. Бабич, А.О. Овочівництво України. - Київ: Урожай, 2019. – 280 с.
2. Гавриш, С.Ф., Лісовий, М.П. Вирощування гарбузових культур у відкритому ґрунті. – Харків: Основа, 2020. - 192 с.
3. Писаренко, В.М., Писаренко, П.В. Основи овочівництва. – Полтава: РВВ ПДАА, 2018. - 256 с.
4. Сидоренко, О.В., Мельник, І.М. Вплив удобрення на врожайність гарбуза столового // Наукові праці Інституту овочівництва і баштанництва НААН України. – 2021. - №2. – С. 45–52.
5. Гринчук, А.І. Технологія вирощування овочевих культур в умовах Лісостепу України. – Вінниця: Нова Книга, 2022. – 300 с.

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ ЩОДО ВПЛИВУ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СПОРТИВНОГО РИБАЛЬСТВА В МЕЖАХ Р. САМАРА

Булейко А.А.
Долиненко Д.С.
Alla.A.Buleyko@gmail.com
ДДАЕУ

Річка Самара є однією з найважливіших водних артерій Степового Придніпров'я, яка має величезне значення для підтримання біорізноманіття та розвитку спортивного рибальства. Проте в останні десятиліття екосистема річки зазнає критичних змін через глобальне потепління [1], що супроводжується аномальною літньою спекою. У поєднанні зі слабкою течією та постійним замуленням це фактично змінює правила життя у водоймі, через що традиційні знання про риболовлю перестають працювати. Це робить дослідження нових моделей поведінки риби надзвичайно актуальним для збереження водних біоресурсів регіону.

Глобальна трансформація кліматичної системи сьогодні виступає ключовим дестабілізуючим фактором для прісноводних екосистем [3] степової зони України, де річка Самара є одним із найбільш показових об'єктів. Підвищення середньорічних температур повітря та зміна режиму опадів у Дніпропетровській області призводять до інтенсивного прогріву поверхневих вод р.Самари, що в поєднанні з її сповільненою течією створює умови для критичного зниження рівня розчиненого кисню. Наукові дослідження підтверджують, що специфіка р. Самари – значна площа мілководь та висока замуленість – посилює негативний вплив потепління, запускаючи каскад процесів: від бурхливої евтрофікації (цвітіння води) до повної деградації донних біоценозів. В умовах маловодних років ці зміни проявляються миттєво, створюючи ефект «термічної пастки» для більшості гідробіонтів.

Особливістю функціонування річки Самари в сучасних реаліях є прогресуюча аридизація басейну [1]. Це супроводжується фрагментацією русла, особливо в середній та верхній течії, де під час літньої межени річка подекуди втрачає постійний стік, перетворюючись на систему ізольованих плес. Практично повна відсутність повноцінного весняного водопілля в останні роки призвела до того, що нерестовища в заплавах Самарського лісу та прилеглих луках залишаються сухими або відрізнаними від основного русла. Це спричиняє замулення дна та агресивне заростання річки вищою водною рослинністю (очеретом, куширом, рдесником), що докорінно змінює умови існування іхтіофауни та робить традиційні місця стоянки риби непридатними для життя.

Представники іхтіофауни річки Самара, серед яких домінують коропові (лящ, плітка, карась сріблястий) та окуневі (окунь, судак), змушені адаптувати свої біологічні ритми [3] до температурних максимумів, що часто межують із фізіологічною межею виживання. Зокрема, спостерігається явище «термічного стресу», при якому енергетичні витрати риб на підтримку метаболізму перевищують енергію, отриману з кормом. Для Самари це проявляється у феномені «літнього безклів'я», коли навіть за наявності значних рибних запасів кормова активність падає до нуля через дефіцит кисню. Крім того, специфічне для регіону підвищення мінералізації води через шахтні води та аграрні стоки в поєднанні зі спекою провокує резорбцію ікри та розсинхронізацію появи личинок із піком розвитку планктону.

На фоні цих природних викликів спортивне рибальство на річці Самарі стає додатковим фактором антропогенного тиску. У періоди екстремального маловоддя риба концентрується на нечисленних глибоких ділянках та зимувальних ямах, що робить її надзвичайно вразливою для вилову.

Об'єктом дослідження виступає процес спортивного рибальства в нижній течії р. Самара. Предметом дослідження є основні закономірності зміни активності, горизонтів перебування та видового складу риб під впливом підвищення температури води та загальної екологічної трансформації річки.

Гідрологічний режим досліджуваної ділянки річки Самари за останні десятиліття зазнав докорінних трансформацій. Традиційне весняне водопілля практично нівелювалося, а літня межень стала критично тривалою та напруженою. Аналіз спостережень вказує на те, що через відсутність промивного ефекту паводків, русло в районі м. Самар активно замулюється. Це призводить до того, що у липні-серпні річка на багатьох ділянках переходить у стан застою (стагнації), що є головним чинником виникнення термічного стресу та дефіциту кисню для місцевої іхтіофауни.

Для проведення детального моніторингу було обрано три ключові типи полігонів у межах нижньої течії, які відображають різні мікрокліматичні умови:

Перша локація охоплює руслові ділянки безпосередньо в межах міста Самар та поблизу гідротехнічних споруд. Тут спостерігається найбільший антропогенний тиск та відсутність природного затінення берегів. Ця ділянка була обрана для фіксації максимальних температурних навантажень на відкритій воді та вивчення реакції риби на шум міської інфраструктури в умовах спеки.

Друга локація охоплює акваторію, що межує з масивом Самарського лісу (райони Піщанки та Орлівщини). Ця зона є ключовою для рибалок-любителів. Завдяки лісовому масиву та частковому затіненню дзеркала води, тут створюються умови для формування «термічних сховищ», де температура води може бути нижчою на 1.5-2°C порівняно з відкритими плесами. Порівняння результатів лову на цій ділянці дозволило оцінити роль природних біотопів у збереженні активності риб під час пікових температур.

Третя локація – це мілководні плеса та затоки Самарського розливу. Характеризується мінімальними глибинами (до 2–3 метрів) та повною відсутністю течії. На цій ділянці процеси евтрофікації та «цвітіння» води проявляються найгостріше.

Таке районування дозволило охопити весь спектр екологічних ситуацій, характерних для нижньої Самари. Це дало змогу зіставити суб'єктивний досвід рибалок, що рибалють у різних умовах, та вивести спільні закономірності впливу клімату на ефективність спортивного лову. Кожна з обраних ділянок розглядалася як окрема модельна система, що в сукупності дозволило побудувати цілісну картину сучасного стану рибних ресурсів у регіоні м. Самар.

Методологічна основа дослідження базується на принципі поєднання суб'єктивних спостережень рибалок-любителів та спортсменів із об'єктивними гідрологічними параметрами річки Самара. Для забезпечення високої достовірності результатів, збір даних проводився не лінійно, а циклічно, охоплюючи різні фази літньої межені. Це дозволило відстежити динаміку адаптації іхтіофауни до поступового прогріву води від оптимальних значень (+18-20°C) до критичних (+26-28°C), які дедалі частіше фіксуються в Самарській затоці та руслових розширеннях у районі міста Самар. Процес вибору респондентів відбувався за методом випадкової вибірки безпосередньо в місцях найбільшої концентрації рибалок, що забезпечило охоплення як глибоководних ділянок (зимувальних ям), так і прибережних мілководь, де вплив термічного фактора є найбільш агресивним.

У ході проведення польових вишукувань особлива увага приділялася аналізу технічного оснащення сучасного любительського та спортивного рибальства як допоміжного інструментарію моніторингу. Було встановлено, що використання ехолотів та систем структурного сканування дна в умовах критичного прогріву води на річці Самара дозволяє фіксувати специфічні гідрологічні явища, зокрема термоклин. При досягненні температури поверхневих шарів позначки понад +26°C, приладами фіксувалося чітке розшарування водної товщі, що безпосередньо корелювало зі зміною горизонтів перебування іхтіофауни. Методично було доведено, що традиційні методи донного лову в серпні втрачають

ефективність не через вичерпання біоресурсів, а внаслідок вертикальної міграції риби у верхні, більш насичені киснем шари води.

Науковий інтерес викликала також трансформація харчової вибірковості риб (трофічної активності) в умовах термічного стресу [2]. Було виявлено закономірність: у періоди екстремальних температур спостерігається перехід від використання тваринних компонентів до ферментованих рослинних насадок із фруктовим ароматом. Таку зміну поведінки об'єктів лову слід трактувати як фізіологічну адаптацію - у перегрітій воді метаболізм корокових видів риб уповільнюється, що вимагає легкозасвоюваної їжі. Фіксація цих нюансів дозволила глибше проаналізувати механізми впливу клімату на функціонування локальних харчових ланцюгів.

Важливим методичним доповненням стало спостереження за станом прибережної біоти як індикатора доступності рибних ресурсів. Було виявлено невідповідність між зонами природної концентрації риби та ділянками, доступними для рекреаційного використання. Через критичне обміління та розростання вищої водної рослинності (зокрема рогозу (*Typha*) та очерету (*Phragmites*)), значна частина акваторії Самарського розливу перетворюється на закриті екосистеми, де риба вилучається з антропогенного тиску не через заборонні заходи, а внаслідок фізичної неможливості доступу знярядь лову. Цей феномен класифікується як формування «природних зон спокою», що виникли внаслідок кліматичних трансформацій русла.

На основі вивчення стану р. Самара та аналізу риболовлі було встановлено, що кліматичні зміни стали головним фактором, який визначає життя водойми.

Головним результатом стало підтвердження того, що традиційна денна риболовля влітку втрачає свою ефективність. Коли вода прогрівається вище 25 градусів, риба впадає в стан теплового заціпеніння або гіпоксії через брак кисню та ігнорує будь-які приманки. Це призвело до того, що Самара фактично перетворилася на «нічну» річку: основна активність великої риби тепер спостерігається лише з пізнього вечора до світанку, коли вода трохи охолоджується.

Отже, літня спека та обміління річки повністю змінили поведінку риби та умови риболовлі. Ці проблеми впливають на р. Самару протягом усього року: через бурхливе цвітіння трави влітку рибі важче дихати взимку під льодом, а надто раннє потепління навесні збиває природні цикли нересту. Для збереження річки необхідно враховувати ці нові кліматичні реалії та змінювати підходи до охорони рибних запасів.

Завершуючи дослідження, можна з упевненістю сказати, що річка Самара сьогодні перебуває на етапі серйозних випробувань. Кліматичні зміни – це вже не теорія, а реальність, яку щодня бачать рибалки біля міста Самар. Ми стали свідками того, як через кліматичні зміни змінюються звички риби, її види та сама суть риболовлі. Тому наукові дослідження та інновації, щодо впливу кліматичних змін на ефективність спортивного рибальства в межах р. Самара мають практичний та економічний інтерес.

Список літератури:

1. Булейко А.А. Техногенний вплив на сучасний стан видового складу іхтіофауни р. Самара в Новомосковському районі Дніпропетровської області. Екологія та ноосферологія, Дніпро: ДНУ, 2023, 34 (1), р. 49-53. doi: 10.15421/032308
2. Булейко А.А. Дослідження впливу живлення риб на прикладі коропа (*Syrpinus caprio* L.) в умовах забруднення хімічними речовинами водного середовища. Екологія та ноосферологія, Дніпро: ДНУ, 2024, 35 (1), р. 72-77. doi: 10.15421/032412
3. Булейко А.А. Вплив живлення риб на якість рибопродукції в умовах забруднення водного середовища хімічними речовинами. Екологія та ноосферологія, Дніпро: ДНУ, 2025, 36 (1), р. 45-52. doi: 10.15421/032506

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕНТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАТИВНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ

Бухнієва Олена Анатоліївна

кандидат педагогічних наук

доцент кафедри музичного та образотворчого мистецтва

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

+380 63 34 45 977; bukhniewaolena@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9997-5796>

Researcher ID OSI-2327-2025

Етнічна музика, представлена широким спектром стилів та напрямів, є захопливим глобальним музичним феноменом, що ґрунтується на відродженні національних музичних традицій та сприянні міжкультурному діалогу. У цій статті ми уточнюємо концептуальні рамки етнічної музики, яка в Україні розуміється як напрям у сучасній музичній культурі, що поєднує традиційну та народну музику. Ми також розглядаємо соціокультурні передумови виникнення цього феномену та основні тенденції в етнічній музиці, пов'язані з сучасними інноваційними технологіями, зокрема цифровізацією етнокультурного контенту, яка постає підґрунтям формування інтегративно-інтерпретаційної компетентності педагогів-музикантів, що є важливим елементом професіоналізації сучасного вчителя музичного мистецтва.

У соціокультурному контексті, з прискоренням глобалізації, тема збереження культурної спадщини як маркера національної ідентичності та залучення до неї молодого покоління стає дедалі актуальнішою. Етнічна музика, з її різноманітністю стилів та напрямків, одночасно слугує національним художнім та ціннісним маркером, актуальною формою збереження, втілення та переосмислення національних музичних традицій, а також засобом побудови міжкультурного діалогу у світовому просторі.

Сучасний етап розвитку мистецької освіти характеризується інтенсивним пошуком інноваційних шляхів збереження та трансляції етнокультурного спадку в умовах глобальної цифровізації. Полікультурний простір України, зокрема унікальний музичний ландшафт Української Бессарабії, потребує не лише архівації автентичних зразків фольклору, а й їхньої активної інтеграції в професійну підготовку педагогів-музикантів. У цьому контексті цифровізація етнокультурного контенту постає не як технічна формальність, а як потужний методологічний інструмент, що дозволяє структурувати складні народні коди у зрозумілі та гнучкі навчальні модулі.

Традиційні методи вивчення народної музики часто не повною мірою розкривають її потенціал як динамічної системи, що призводить до репродуктивного, «застиглого» відтворення тексту. Формування інтегративно-інтерпретаційних стратегій педагога-музиканта вимагає переходу до активного моделювання художніх конструктів. Цифрові технології дозволяють перетворити статичний фольклорний запис на багатовимірний об'єкт для аналізу, деконструкції та творчої реконструкції, що є фундаментом професійної компетентності сучасного митця-педагога. Питання багатокомпонентності культури та діалогу традицій висвітлено у працях О. Соколової, А. Іваницького, О. Олексюк та ін.; аксіологічні аспекти мистецької освіти ґрунтовно досліджено О. Щолокової, О. Івановської та ін. Проте роль цифрових стратегій у розвитку інтерпретаційного потенціалу педагога-музиканта на матеріалі етномузичних кластерів потребує подальшого наукового уточнення. Тому виникає необхідність обґрунтувати функціональні можливості цифровізації етнокультурного контенту як стратегічного ресурсу для розвитку інтегративно-інтерпретаційної компетентності та лідерського потенціалу педагогів-музикантів у сучасному освітньому просторі.

Цифровізація народної музики розглядається нами не лише як процес технічного кодування звукової інформації, а як стратегічний механізм об'єктивації художніх конструктів.

Вона забезпечує створення динамічного інформаційного середовища, у якому етнокультурний досвід трансформується в інноваційний освітній ресурс, стимулюючи розвиток інтегративно-інтерпретаційної компетентності педагогів-музикантів.

В умовах дедалі більшої інтенсифікації взаємодії та взаємопроникнення між різними культурами на міжконтинентальному, міжнародному та міжнародному рівнях особливого значення набувають сучасні засоби культурної трансляції. Сучасна реальність передачі інформації онлайн практично в будь-якому форматі відкриває нові горизонти для адекватної передачі даних та значно прискорює процеси обміну в рамках культурного діалогу.

Автор робить висновок, що сучасні цифрові технології грають значну роль у розвитку, трансляції та збереженні музичної культури народів світу, а також у збереженні, розвитку та популяризації традиційної культурної спадщини багатонаціональної країни. Історичні, ідеологічні та ментальні аспекти розвитку культурної теорії в контексті існування інформаційно-комунікаційного простору, система поширення культурних цінностей та залучення населення до культури у віртуальному творчому середовищі, виникнення та розвиток сучасного культурного феномену – комп'ютерної студії звукозапису як інструменту збереження музичної творчості, формування нового культурного феномену ІКТ – усі ці особливості поширення та відтворення культурних цінностей в перспективі цифрової гуманітарної науки створюють додаткові можливості для збереження та трансляції традиційних музичних культур народів світу. У наш час дослідники повинні ставити перед собою нові завдання: необхідно якомога швидше дослідити ресурси та можливості застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, новітніх цифрових ІКТ для збору, адекватної обробки, збереження, передачі традиційної музичної культури, а також розуміння їхньої ролі та значення у сфері культурного діалогу та міжкультурної комунікації. Механізми збереження, поширення та відтворення цінностей музичної культури, зібраних народними музикантами в природному середовищі фольклору, та подальша обробка матеріалу з ретельною увагою до першоджерела можуть сприяти виявленню його історичної та художньої цінності.

Життя мистецтва та розвиток технологій – це дві сфери, що стоять досить далеко одна від одної в нашій свідомості. Образ бездушної машини ніби протистоїть духовності найкращих творів, а не претендує на рівність з нею. Тим часом сучасна технологічна цивілізація практично оминає будь-яку сферу, не зачеплену всеохоплюючим впливом технологічного прогресу, і багато видів мистецтва, не в останню чергу музичне мистецтво, протягом багатьох десятиліть зазнавали впливу, якщо не вирішального, технологічного прогресу.

Плоди технологічного розвитку неодноразово радикально змінювали музичний світ. Наприклад, винахід звукозапису наприкінці XIX століття став важливою віхою в історії музичної культури, спричинивши глибокі зміни спочатку в соціальному існуванні музики, в механізмах її продажу та споживання, а потім і в її внутрішніх, художніх основах. Поява радіо, а пізніше й телебачення, спричинила нову хвилю змін, яка йшла тим самим шляхом: від соціальної до художньої, і зрештою сформувала культурний ландшафт, який залишався константою в музичному світі протягом більшої частини XX століття. Сьогодні, на початку XXI століття, музична культура знову досягла переломного моменту, переживаючи чергову трансформацію, пов'язану з новим технологічним проривом, що отримав загалом назву «цифрова революція». За своїм впливом на музичний світ ця трансформація не має собі рівних з жодною попередньою і наразі видається настільки фундаментальною та значною, що безсумнівно заслуговує на найретельніше вивчення.

Важливо зазначити, що, говорячи про цифрову революцію та цифрову епоху, навіть не враховуючи світ музики, часто прийнято мати на увазі Інтернет та процеси, що відбуваються в ньому та у зв'язку з ним. Інтернет, безсумнівно, є ключовою цифровою технологією, найсерйознішою та значущою за своїм соціальним впливом – не випадково, слідом за М. Кастельсом, сучасний світ часто називають Інтернет-галактикою, замінивши галактику Гутенберга Маклюена. Не в останню чергу, специфічні особливості Інтернету як головного

технічного інструменту цифрової епохи визначають дуже специфічні географічні межі цього дослідження, які неможливо звести до кордонів якоїсь конкретної держави чи регіону. Традиційна географія виявляється безсилою, коли йдеться про те, що відбувається в глобальному, принципово безкордонному мережевому просторі. Сьогодні, коли ті ж інтернет-ресурси, ключові для музичної культури, в умовах трансформації можуть одночасно створюватися європейцями, бути предметом судових розглядів у США та Гонконзі, реєструватися в доменних зонах віддалених тихоокеанських островів і водночас використовуватися музикантами.

У ході наукових розвідок було розв'язано завдання щодо теоретичного обґрунтування та практичної перевірки ролі цифровізації у фаховій підготовці педагога-музиканта. Сформульовано такі основні висновки:

Цифровізація як когнітивний інструмент. Визначено, що цифровізація етнокультурного контенту не обмежується технічним збереженням звуку, а постає як стратегічний механізм об'єктивації художніх конструктів. Вона дозволяє перетворити автентичний фольклор, зокрема Української Бессарабії на динамічну навчальну модель, доступну для глибокого структурного аналізу та творчої трансформації.

Ефективність етномузичного кластера. Доведено, що структурування народної музики у формі етномузичних кластерів (ритмічних, ладових, аксіологічних) у цифровому середовищі забезпечує системність знань здобувачів. Це дозволяє майбутнім педагогам оперувати складними елементами (наприклад, аксаковою ритмікою) не інтуїтивно, а усвідомлено, що є фундаментом інтегративно-інтерпретаційної компетентності.

Трансформація виконавських стратегій. Установлено, що використання спеціалізованого інформаційно-інноваційного контенту (ІІК) стимулює перехід здобувача від репродуктивного відтворення до інтерпретаційного моделювання. Можливість цифрової деконструкції та наступної реконструкції фольклорного матеріалу дозволяє педагогу-музиканту створювати унікальні мистецькі проекти, де традиційний генетичний код гармонійно поєднується з інноваційною формою.

Розвиток професійного лідерства. Виявлено, що володіння цифровими стратегіями інтерпретації етноконтенту безпосередньо впливає на розвиток лідерського потенціалу вчителя музики. Здатність фахово презентувати національну культуру в глобальному цифровому просторі робить педагога конкурентоспроможним фахівцем, готовим до міждисциплінарної взаємодії та освітніх інновацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці інтерактивних методичних посібників на основі доповненої реальності (AR), що дозволять глибше візуалізувати зв'язок між музичним кодом та обрядовим контекстом етнокультури Бессарабії.

Список літератури:

1. Бухнієва, О. (2025). Інтегративний вектор музичної інтерпретації в європейській практиці: деякі результати педагогічного дискурсу. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки. Вип. 72. С. 77-87.
2. Бухнієва, О. (2025). Домінанти інтегративно-інтерпретаційного підходу до формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва. Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка»): журнал. № 10(51). С. 541-551.
3. Бухнієва, О.А. (2025). Творчі ідеї вчених зарубіжжя: фокус інноваційного підходу до підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у вітчизняних ЗВО. Наукові інновації та передові технології (Серія «Педагогіка»): журнал. № 11(51). С. 2076-2088.
4. Василевська-Скупа, Л.П. (2014) Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва : [монографія] Вінниця : ТОВ фірма «Планер». 225 с.
5. Івановська, О. (2012). Український фольклор : семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник. Київ : ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 336 с.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОЦІНКА ЗАГРОЗ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Вівчар Віктор

доктор філософії (PhD) з економіки
Західноукраїнський національний університет

Сучасні дослідження вказують на те, що особливості управління суб'єктами логістичної діяльності відзначає, що забезпечення довгострокового сталого функціонування та розвитку даних структур має базуватися на ефективному управлінні різними процесами, що у свою чергу базується на безпековому управлінні. Це у свою чергу базується на прагматичі застосування економічної безпеки суб'єктів логістичної діяльності [3]. Під час воєнного часу вітчизняні суб'єкти логістичної діяльності стикаються з численними труднощами, пов'язаними, перш за все з нестабільністю внутрішнього ринку. Тому загрози економічній безпеці суб'єктів логістичної діяльності стосуються всіх їхніх складових, таких як фінанси, технології та процеси, інтелектуальна власність та персонал, ринки, інформація та сили [2, с. 170].

Ефективне управління орієнтоване на безпеку починається з визначення загроз економічній безпеці суб'єктів логістичної діяльності. На основі аналізу конкретної ситуації та поточних умов функціонування вітчизняних суб'єктів логістичної діяльності основними загрозами є: негативні наслідки нестабільності внутрішнього ринку в умовах воєнного стану, що призводять до втрати капіталу, погіршення фінансових показників, збитків, банкрутства та нерентабельності інвестиційних проектів (фінансова безпека); втрата клієнтської бази та економічної ефективності управління через використання застарілих технологій, зниження конкурентоспроможності через відсталість технологій та знос основних засобів (безпека технологій та процесів); зниження попиту на послуги через низький рівень інтелектуальних та людських ресурсів, втрата ключового персоналу через імміграцію та мобілізацію, а також відсутність стандартизованих бізнес-процесів через низьку якість персоналу (інтелектуальна та людська безпека); скорочення внутрішнього ринку та втрата клієнтів і доходів, вихід на внутрішній ринок більш конкурентоспроможних іноземних логістичних компаній та погіршення стану логістичної інфраструктури (безпека ринку); низький рівень цифровізації бізнес-процесів та відносин, а також недостатня кваліфікованість працівників (інформаційна безпека); руйнування матеріально-технічної та технологічної бази та логістичної інфраструктури підприємств в умовах воєнного стану, крадіжка майна та активів; витік комерційної таємниці через шпигунство (складові сил безпеки) [1; 4].

Варто зазначити, що з огляду на ці виклики, суб'єкти логістичної діяльності повинні впровадити комплекс заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки (створення страхових та резервних фондів; якісне управління економічними ризиками та страхування; а також більш комплексне фінансове прогнозування та планування); укладати довгострокові контракти; диверсифікувати джерела фінансування та розподіли; вдосконалювати технологічну систему (модернізувати логістичну економіко-технологічну базу та матеріальну базу; активно впроваджувати інновації, інвестувати в дослідження та розробки, впроваджувати інновації; проводити активну та ефективну діяльність на ринку інтелектуальної власності); розвивати інтелектуальні та людські ресурси (збільшувати та ефективно використовувати інтелектуальний та людський капітал; розвивати та забезпечувати підвищення кваліфікації персоналу; вдосконалювати систему стимулювання праці); вдосконалювати ринкову діяльність (активно проводити маркетингові дослідження; співпрацювати з іноземними партнерами; інвестувати в розвиток логістичної інфраструктури; вдосконалювати власну маркетингову діяльність); посилювати інформаційну безпеку (співпрацювати з суб'єктами інформаційно-комунікаційних

технологій у сфері цифровізації бізнес-процесів та підвищення інформаційної гігієни для забезпечення інформаційної безпеки підприємства та його контрагентів); покращувати корпоративну безпеку (страхуватися від військових ризиків; збільшувати витрати на корпоративну безпеку та юридичне забезпечення; проводити активну економічну розвідку; вдосконалювати внутрішні системи захисту від економічного шпигунства; співпрацювати з провідними гравцями ринку у сфері безпеки).

Список літератури:

1. Вівчар О. І. Управління економічною безпекою підприємств: соціогуманітарні контексти: монографія. Тернопіль, ФОП Паляниця В. А., 2018. 515 с.
2. Вівчар О. І. Теоретичні аспекти безпекознавства в умовах підприємств (фундаментальні загрози в сучасному соціогуманітарному просторі). Соціально-економічні проблеми і держава. Тернопіль, 2017. Вип. (1) 16. С. 24-31. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17voissp.pdf>
3. Перерва П., Череп А., Романчик Т., Дьякова Н. Оптимізація ризиків економічної безпеки підприємства на засадах логістики. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). 2022. № 2. С. 81-87.
4. Gevko V., Sharko V., Radchenko O., Budiaiev M. & Tarasenko O. Cloud technologies in business management. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 2021. 4(39). 294–301. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3473>

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК МЕТОД ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вівчар Оксана

доктор економічних наук, професор
професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнський національний університет

В сучасних умовах воєнного стану інформаційну війну варто оцінювати як злочинне діяння спрямоване на поширення дезінформації, підриєв громадського духу. Так, держава-агресор веде інформаційну війну шляхом хакерських атак, проникнення в національні системи життєзабезпечення та оборонні можливості, дискредитації політичних лідерів та збройних сил, а також проведення стратегічних, кризових та оперативних інформаційно-психологічних спеціальних операцій на територіях, що є ціллю інформаційної або гібридної агресії.

Слід відзначити, що інформаційна війна розгортається на чотирьох рівнях через пропаганду: індивідуальний рівень; територіальний (регіональний); національний рівень; та глобальний рівень. Основними характеристиками методів пропаганди в інформаційній війні варто ідентифікувати як: інтерпретованість інформації, емоційний вплив інформації, бінарну класифікацію інформації, опору на стереотипи цільової аудиторії, цінності та потреби, врахування соціального контексту та апеляції до влади. Пропагандистські повідомлення завжди несуть ідеологічну упередженість та містять оцінки певних соціальних явищ. Активно використовуються технології з деструктивним впливом на суспільну свідомість.

Як показала сучасна вітчизняна та міжнародна практика, контроль національної безпеки та інформаційної сфери є таким же важливим, як забезпечення сучасною зброєю та підготовка бойових сил. Старші покоління, які пережили епоху агресії, загалом менш схильні до ворожої пропаганди, оскільки мають життєвий досвід та сімейні історичні спогади. Ще один спосіб боротьби з впливом деструктивної пропаганди – підвищення обізнаності громадськості та медіаграмотності, що допоможе оптимізувати інформаційну безпеку для окремих осіб та суспільства [1].

Слід зазначити, що сьогодні у війні використовуються щонайменше два інструменти – зброя та інформація. Інформація впливає на формування нашого світогляду та може бути нав'язана ззовні; все, що людина сприймає на інформаційному рівні, згодом впливатиме на її поведінку та дії.

На умовах кризи на інформаційну безпеку та нестабільність сучасного суспільства мають особливий вплив політичної пропаганди на суспільну свідомість та поведінку, яка є дедалі помітнішим. В епоху соціалізації та інформаційних технологій пропаганда ігнорує національні кордони та бар'єри, використовуючи передові інформаційні технології та методи поширення. Пропагандистські повідомлення поширюються через телевізійні та радіоновини, урядові звіти, наукові та псевдонаукові звіти, політичні, економічні та інші дослідницькі результати, а також різні медіа, новини, творчі та спортивні заходи. Часто пропаганда використовується для зміни ідентичності людей, такої як політична, соціальна, культурна та особиста. Погляди, ставлення, цінності та мотивація членів релігійних, етнічних, культурних та інших великих соціальних груп можуть зазнавати впливу пропаганди. З цією метою пропагандисти використовують широкий спектр творчої мови, образотворчого мистецтва та гейміфікації [3].

Доведено, що інформаційна війна – це низка організаційних механізмів та дій, спрямованих на управління та використання інформації для отримання бойової переваги. Ключовим фактором у розвитку гібридної інформаційної війни є глобалізація, яка дозволяє одночасно використовувати різні форми боротьби у військових цілях, такі як

кіберпросторове протистояння, економічні санкції та інформаційна війна – методи, які раніше були неможливі. Розвиток глобалізації створив сприятливі умови для ведення гібридної війни. Гібридна війна характеризується своїм мультимодальним характером, використовуючи різні тактики тиску, включаючи інформаційний, економічний, політичний та психологічний вплив. Крім того, дезінформація, введення в оману, економічні блокади та підрив авторитету державних органів також є поширеними методами. На законодавчому рівні контрпропагандистські операції є частиною законодавчої та нормативно-правової системи забезпечення призначеної для вирішення питань інформаційної та кібербезпеки, інформаційної політики та інших пов'язаних з ними питань з метою запобігання та боротьби з деструктивним впливом у кіберпросторі та загальної національної безпеки [2].

Отже, інформаційна війна тісно пов'язана як з пропагандою так і з контрпропагандою. Вони досягають цього через інформаційний вплив на громадянську свідомість, прагнучи змінити світогляд, системи цінностей та моделі поведінки, розвивати культурні, моральні та духовні цінності, нав'язувати чужі культури, а також впроваджувати та підробляти інформацію.

Список літератури:

1. Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. №. 2. С. 34-41.

2. Вівчар О. І. Теоретичні аспекти безпекознавства в умовах підприємств (фундаментальні загрози в сучасному соціогуманітарному просторі. Соціально-економічні проблеми і держава. Тернопіль, 2017. Вип. (1) 16. С. 24-31. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17voissp.pdf>

3. Ziailyk M. Practical basis of the organizational and legal contexts of ensuring cooperative security: current realities and main threats. Modeling the development of the economic systems : Scientific journal. (2023). № 2. P. 8–12.

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Вовненко Н.М.

викладач-методист

Галуша А.В.

викладач-методист

Відокремлений структурний підрозділ

Вінницький фаховий коледж будівництва, архітектури та дизайну
Київського національного університету будівництва та архітектури

Стрімка цифровізація та посилення кіберризиків зумовлюють необхідність оволодіння здобувачами освіти, як однієї з найуразливіших категорій користувачів інформаційної мережі, навичками аналізу загроз та захисту інформації. Для формування цих навичок необхідно поєднати використання інноваційних методик навчання з практичною підготовкою студентів у сфері цифрової безпеки.

Окрім цього, розвиток інформаційної компетентності і забезпечення інформаційної безпеки особистості у студентському середовищі стає вагомим частиною освітнього процесу в закладах освіти.

Можна класифікувати наступні умови підготовки здобувачів освіти до формування навичок безпечної поведінки у віртуальних інформаційних просторах:

- формування розуміння у здобувачів освіти реальних загроз інформаційного середовища і навички аналізу їх впливу на них;
- формування навичок протидії виявленим і потенційно прогнозованим інформаційним загрозам;
- формування загальних методичних підходів щодо викладання предметів з акцентом на темі інформаційної безпеки.

Формування вмінь та навичок інформаційної безпеки майбутніх фахівців здійснюється під час вивчення дисциплін інформаційного циклу. Навчання інформаційній безпеці сьогодні поєднує класичні підходи з інноваційними рішеннями. Зокрема, технології дистанційного навчання роблять цей процес гнучким та безпечним. Водночас цифрове середовище стало полем для кіберзагроз – від фішингових листів до вторгнень у відеозустрічі та викрадення персональних даних.

На заняттях з теми «Основи безпеки інформаційних технологій» наголошується на необхідності користування інструментами захисту інформаційної безпеки: двофакторна автентифікація, менеджери паролів, шифрування, резервне копіювання. Доцільно доводити здобувачам освіти про необхідність розвитку критичного мислення щодо інформації: уникати поширення неперевіраних повідомлень, відстежувати першоджерела новин, користуватися платформами фактчекінгу, дотримуватись конфіденційності щодо даних здобувачів освіти, а також стриманості в публічних комунікаціях.

Окрему увагу слід приділити приватності: розмежуванню професійних і приватних профілів, обмеженню доступу до персональної інформації та геолокаційних даних. Адже здобувачі освіти охочіше піклуються про інформаційну безпеку, якщо вони впевнені в ефективності власних дій і знають, яких тяжких наслідків вони можуть зазнати у разі виникнення загрози. Захист конфіденційності під час користування сайтами соціальних мереж і контроль онлайн-слідів є особливо важливими в контексті недобросовісного отримання та використання персональних даних.

Важливим етапом засвоєння вивченого матеріалу є узагальнення і систематизація знань. Здобувачам освіти пропонується виконати інтерактивні вправи, створені в програмах LearningApps.org, Quizalize.com, Genial.ly, Flippity та ін. Це можуть бути завдання типу:

підібрати і об'єднати два текста, які відповідають одне одному; вирішити кросворд; з'єднати терміни з відповідними їм визначеннями або функціями тощо. Такі вправи допомагають здобувачам освіти активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, закріпити матеріал теми, сприяють розвитку критичного мислення, творчості, комунікативних навичок та вміння працювати в команді.

Таким чином, в сучасних умовах дедалі більших загроз критично важливо, щоб здобувачі освіти не лише володіли технічними навичками захисту інформації, а й формували високий рівень інформаційної культури та цифрової стійкості. Формування елементів інформаційної безпеки як частини освіти з інформаційної культури є критично важливим у вирішенні проблеми інформаційної безпеки в сучасному інформаційному суспільстві.

Список літератури:

1. Чорномидз А. Інформаційна безпека викладачів вищих навчальних закладів в умовах воєнного стану. Медична освіта. 2025. вип. 2. С. 67–71.
2. Пугач В. М. Умови та засоби формування навичок інформаційної безпеки майбутніх правознавців // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи (МН-2025)», Вінниця, 15-16 червня 2025 р.
3. Бондаренко В. І. Умови та засоби формування навичок інформаційної безпеки майбутніх учителів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Том 74. Вип. 6. С. 294–306.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF URBAN PASSENGER TRANSPORT IN UKRAINE: CHALLENGES, INNOVATIONS AND SOCIAL IMPACT

Войчук Анастасія

студентка

Вінницького технічного фахового коледжу

Науковий керівник: Можаровська О.Е.

Кандидат педагогічних наук

викладач Вінницького технічного фахового коледжу

Urban passenger transport is a key element of modern cities, ensuring mobility of the population and access to work, education, and public services. In Ukraine, the development of urban transport systems has become especially important in recent years due to rapid urbanization, economic challenges, and the impact of war on infrastructure.

One of the main challenges is the deterioration of transport infrastructure and rolling stock. A significant part of buses, trolleybuses, and trams in Ukrainian cities is outdated and does not meet modern standards of comfort, safety, and environmental performance. According to national transport development strategies, modernization of public transport remains a priority for improving service quality and accessibility [5].

Another important issue is the imbalance between private and public transport. The growth in the number of private cars leads to traffic congestion, increased travel time, and reduced efficiency of public transport. This problem is particularly relevant in large cities, where road infrastructure is not designed for such traffic volumes [3]. As a result, public transport loses its attractiveness, which further increases the use of private vehicles.

Environmental challenges also play a significant role. Road transport is a major source of air pollution in cities. The Law of Ukraine “On Environmental Protection” emphasizes the need to reduce harmful emissions and implement environmentally friendly technologies in all sectors, including transport [2]. In this context, the transition to electric transport, such as electric buses and trolleybuses, becomes an important direction of development.

At the same time, digitalization opens new opportunities for improving passenger transport systems. The introduction of electronic ticketing, automated fare collection systems, and real-time passenger information improves service quality and transparency. According to national digital transformation initiatives, the development of smart transport systems contributes to better management of passenger flows and more efficient use of resources [4].

An important aspect is also the social role of passenger transport. Public transport ensures mobility for all categories of the population, including socially vulnerable groups. Therefore, its development should focus not only on efficiency but also on accessibility, safety, and inclusiveness. The National Transport Strategy of Ukraine highlights the importance of creating a sustainable and accessible transport system for all citizens [5].

To address existing challenges, a comprehensive approach is required. It includes modernization of infrastructure, renewal of the vehicle fleet, implementation of environmentally friendly technologies, and development of digital services. In addition, effective cooperation between government authorities, local communities, and private operators is necessary for successful transport reform.

The development of urban passenger transport in Ukraine is closely connected with economic, environmental, and social challenges. Sustainable and innovative solutions in this field can significantly improve the quality of life in cities, reduce environmental impact, and increase the efficiency of transport systems. Therefore, passenger transport should be considered not only as a

technical system but also as an important element of sustainable urban development and social stability.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України. Дані щодо розвитку транспортної галузі.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Дата звернення 21.03.2026)
3. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Аналітичні матеріали щодо розвитку міського транспорту.
4. Міністерство цифрової трансформації України. Цифровізація транспортних послуг в Україні.
5. Національна транспортна стратегія України до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (Дата звернення 21.03.2026)

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОСЕКТОРУ ТА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Горбачьов М.О.

здобувач PhD Економіка

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

horbachovmo@krok.edu.ua

ORCID: 0009-0006-4946-609X

Повномасштабна війна спричинила системну кризу та деструктивні процеси в аграрному секторі, який є фундаментом економічної стабільності та продовольчої безпеки держави. Негативний вплив бойових дій має комплексний характер, охоплюючи як безпосереднє знищення виробничого потенціалу, так і порушення логістичних ланцюгів, що призводить до трансформації структури виробництва та загрози глобальній продовольчій стабільності.

Слід зазначити, що загрози продовольчій безпеці різновекторного спрямування існують практично постійно [1, с. 137-138]. З часом відбувається актуалізація одних і зменшення впливу інших. Періодично виникають нові загрози, яких не було раніше. Наразі одним із найдеструктивніших чинників є тимчасова втрата сільськогосподарських угідь через окупацію територій та інтенсивні бойові дії. Значна частина родючих земель (до 20-30% у період активної фази) виведена з господарського обігу. Окрім фізичної недоступності, спостерігається екологічне забруднення внаслідок розривів снарядів, руйнування меліоративних систем, що є особливо критичним для південних регіонів, та замінування територій. Процес розмінування може займати роки, навіть при наявності необхідних фінансових ресурсів, що створює довгостроковий бар'єр для відновлення довоєнних обсягів виробництва.

Агропродовольчий сектор зазнав колосальних втрат через знищення складських приміщень, елеваторів, переробних підприємств і сільськогосподарської техніки. Найбільшою загрозою стала блокада морських коридорів. Ці шляхи завжди були традиційними маршрутами експорту зернових та олійних культур, які забезпечували до 90% валютної виручки [2]. Порушення роботи «зернового коридору» в умовах війни призвело до різкого зростання транзакційних витрат, подорожчання логістики через переорієнтацію на наземні маршрути, зокрема дунайські порти та західні кордони. Однак це не вирішило проблему, а лише призвело до зниження маржинальності виробництва та обмежило фізичну здатність аграріїв реалізовувати врожай.

Сільське господарство залишається галуззю з високою залежністю від людського фактору, особливо в періоди посівної та збиральної кампаній. Вимушена міграція населення, мобілізація працівників до війська, а також внутрішнє переміщення осіб, зайнятих у агросекторі, спричинили величезний дефіцит кваліфікованих кадрів. Це змушує виробників збільшувати витрати на оплату праці в умовах обмежених фінансових ресурсів або скорочувати посівні площі, що безпосередньо впливає на валові збори.

В умовах економічної невизначеності, високих ризиків і порушення експортної логістики відбулася примусова зміна структури посівних площ. Виробники змушені частково відмовлятися від високомаржинальних, але капіталомістких і логістично складних культур на користь нішевих, або тих, що мають меншу собівартість логістики чи дозволяють швидше отримати ліквідність. Ця зміна порушує сівозміни, що в довгостроковій перспективі загрожує виснаженням ґрунтів та зниженням загальної продуктивності землеробства. Крім того, скорочення площ під зерновими групами впливає на формування державного продовольчого резерву.

Сукупний вплив перелічених чинників створює основні загрози на трьох рівнях:

- фізична доступність – через руйнування інфраструктури внутрішнього ринку та зниження виробничих потужностей ускладнюється фізичний доступ населення, особливо на деокупованих територіях, до соціально значущих видів харчування;

- економічна доступність – через зростання собівартості виробництва (паливе, добрива, логістика), що неминуче призводить до зростання споживчих цін [3]. Це знижує купівельну спроможність населення, які опинилися у складних економічних умовах;

- глобальний вимір – на цьому рівні Україна залишається ключовим гравцем на світовому ринку продовольства. Порушення її експортного потенціалу трансформується у глобальну продовольчу кризу, підвищуючи ризики голоду в країнах Африки та Азії, що значно залежать від імпорту продовольства.

Отже, воєнні дії спричинили структурну трансформацію агропродовольчого сектору, яка характеризується скороченням ресурсної бази, деградацією логістики та кадровим дисбалансом. Для забезпечення продовольчої безпеки держави необхідно впроваджувати комплексний механізм державної підтримки з пільгового кредитування, страхування воєнних ризиків, розмінування, подальший розвиток альтернативних логістичних маршрутів, зокрема наземних і річкових, та стимулювання імпортозаміщення в критичних категоріях продовольства. Відновлення сектору неможливе без врахування безпекового фактору та системного планування післявоєнної відбудови.

Список літератури:

1. Румик І.І. Оцінка загроз продовольчої безпеки України. Збірник наукових праць «Вчені записки Університету економіки та права «КРОК». Вип. 32. Т. 2. Київ, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2012. С. 137-143.

2. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд експертів Національного інституту стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viynu> (дата звернення 28.03.2026)

3. Як за час повномасштабної війни подорожчали базові продукти. Слово і діло. 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/11/29/infografika/ekonomika/yak-chas-povnomasshtabnoyi-vijny-podorozhchaly-bazovi-produkty> (дата звернення 28.03.2026)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТИМНОСТІ ТА СЕКСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОМАНТИЧНИХ СТОСУНКАХ

Грудницька А.Р.

студентка IV курсу, спеціальність 053 «Психологія»

Науковий керівник: Лукіна Н.Б.

к.психол.н, старший викладач

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Сексуальна сфера є важливим компонентом романтичних стосунків, оскільки впливає на емоційну близькість, задоволеність партнерів та стабільність відносин. У сучасних умовах, коли пари стикаються з високим ритмом життя, соціальними та психологічними викликами, важливість розуміння психологічних чинників сексуальної взаємодії стає все більш актуальною. Сексуальна поведінка не лише задовольняє фізіологічні потреби, а й є засобом емоційного регулювання, підтримки партнерства та збереження гармонії в парі.

Психологічні аспекти сексуальної взаємодії включають сексуальні установки, сексуальну самооцінку, емоційну близькість та задоволеність стосунками.

- Сексуальні установки визначають ставлення особистості до сексу: ліберальні установки сприяють відкритості та позитивній взаємодії, тоді як консервативні або тривожні – можуть підсилювати сором'язливість та невпевненість.

- Сексуальна самооцінка впливає на впевненість у собі, рівень задоволеності відносинами та здатність конструктивно комунікувати власні потреби. Висока самооцінка є фактором гармонійної сексуальної взаємодії, тоді як низька самооцінка та тривожність можуть призводити до конфліктів і дистанціювання партнерів.

- Емоційна близькість формує основу для довіри та взаєморозуміння, що позитивно впливає на якість сексуальної взаємодії.

Гендерні відмінності відіграють помітну роль у формуванні сексуальної поведінки. Чоловіки зазвичай проявляють більшу впевненість у сексуальних ситуаціях, жінки частіше відчувають сором та самокритичність. Проте сучасні дослідження показують тенденцію до зменшення цих розбіжностей завдяки сексуальній освіті та соціокультурним змінам.

Дослідження показують, що кореляція між сексуальною самооцінкою та задоволеністю стосунками є позитивною: чим вища впевненість у власній сексуальності, тим більша гармонія в парі. Сексуальна збудливість позитивно впливає на емоційний зв'язок, тоді як тривожність і сором'язливість можуть ускладнювати інтимну взаємодію.

Психологічні чинники сексуальної взаємодії тісно пов'язані з індивідуально-психологічними характеристиками особистості, зокрема:

- Тип темпераменту. Люди з високою емоційною чутливістю (меланхоліки, холерики) частіше переживають невпевненість у сексуальних ситуаціях.

- Рівень емоційної стабільності. Тривожні, самокритичні особистості більш схильні до негативного сприйняття відносин і труднощів у сексуальній сфері.

- Мотивація та внутрішня потреба у близькості. Партнери, орієнтовані на взаємне задоволення та емоційне зближення, частіше відчувають гармонію.

- Емпатійність і здатність до саморегуляції. Надмірна емпатія без уміння контролювати власні емоції може призводити до психологічного виснаження у стосунках.

Профілактика проблем у сексуальній взаємодії базується на розвитку самопізнання, усвідомленні власних потреб та емоцій, відкритому обговоренні очікувань і побажань партнера. Розвиток емоційного інтелекту, навичок саморегуляції, здатності до конструктивної комунікації та зміцнення довіри у парі сприяють підвищенню якості стосунків та задоволеності відносинами.

Таким чином, психологічні аспекти сексуальної взаємодії виступають ключовими чинниками формування гармонійних та задовільних романтичних стосунків. Особистості з високою самооцінкою, стабільністю, відкритими сексуальними установками та вмінням регулювати емоції рідше стикаються з труднощами у сексуальній сфері, тоді як тривожність, сором'язливість та низька впевненість підвищують ризик незадоволеності стосунками. Формування культури усвідомленої сексуальності, розвиток комунікативних і емоційних компетентностей є необхідною умовою підтримки психологічного та емоційного здоров'я партнерів.

Список літератури:

1. Дідковська Л. І. Сексуальні установки молоді: психологічні виміри та вплив на міжособистісні стосунки. Психологічний журнал. 2014. Т. 35, № 4. С. 22–34.
2. Свиридова Л. М., Крайніков Е. В. Сприйняття власної сексуальності жінками різних вікових груп. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2023. № 3. С. 45–53.
3. Саїко Н. О., Батсман О. О. Сексуальна освіта як компонент соціально-психологічного благополуччя індивіда. Соціальна робота та освіта. 2021. № 4. С. 112–121.
4. Сідун-Сович Д. В. Статеве поведження чоловіків: теоретичний аналіз психологічних інструментів. Перспективи та інновації науки (Педагогіка, психологія, медицина). 2020. Вип. 8. С. 99–108.

ОСОБИСТІСНА РЕФЛЕКСІЯ ЯК РЕФЛЕКСІЯ ВЛАСНОГО «Я»

Драган Лілія Вікторівна

вчитель початкових класів, «Старший вчитель»

Кисляньський ліцей Зайцівської сільської ради

Більшість дій кожної особистості є звичками або автоматичними реакціями на зовнішні подразники. Рефлексія дозволяє зробити паузу між стимулом і реакцією. Її часто порівнюють із дзеркалом. Якщо мислення спрямоване на зовнішній світ, ми думаємо про роботу, людей, плани. **Внутрішній конфлікт «Я»** відбувається роздвоєння на дві частини: «Я-діючий»: той, хто відчуває, робить вчинки, помиляється. «Я-спостерігач»: той, хто збоку аналізує ці вчинки, почуття та думки. Кожен перестає діяти імпульсивно і починає приймати рішення, які відповідають справжнім інтересам, а не миттєвим емоціям.

Сьогодення вимагає від особистості надвисокої адаптивності. Рефлексія стає «внутрішнім компасом» у таких ситуаціях, як інформаційний хаос та маніпуляції.

Ми живемо в епоху фейків та надлишку інформації. Рефлексія необхідна, щоб розрізняти: «Це моя думка чи нав'язана тема?». Вона допомагає зберігати критичне мислення та захищати власне «Я» від інформаційного шуму. Життя в умовах невизначеності та війни, постійний стрес розмиває особистісні кордони. Рефлексія допомагає повернути відчуття контролю через відповідь на питання: «Що я можу змінити саме зараз?». Це основа психологічної стійкості — здатності відновлюватися після важких випробувань. Соціальні мережі змушують нас створювати ідеальний фасад. Рефлексія дозволяє не втратити зв'язок зі своїм справжнім, неідеальним «Я», запобігаючи депресії від порівняння свого життя з чужими фільтрами. Прискорення темпу життя, це те, коли у світі, де все треба робити «на вчора», рефлексія — це свідоме уповільнення. Вона необхідна для профілактики емоційного вигорання, дозволяючи вчасно помітити виснаження ресурсів власного «Я». Етичним вибором у складні часи є те, що сьогодні кожна людина частіше постає перед складними моральними дилемами. Рефлексія допомагає спиратися на власні цінності, а не на страх чи тиск обставин.

Перед освітянами стоять нові виклики сьогодення. *Не* дозволяти жорсткої конкуренції між учнями та *не* порівнювати їх між собою. Щоб учню бути успішним, самостійним, відповідальним, гнучким, він повинен оволодіти вмінням самостійно планувати, аналізувати, контролювати свою діяльність, самостійно ставити перед собою нові навчальні завдання і вирішувати їх. «Успішний учень» звекає чекати на оцінку ззовні. Якщо рефлексія не розвинена, такий дорослий стає залежним від думки керівника, лайків у соцмережах, нав'язливої думки або соціального статусу. Щоб дитина перетворилася на дорослого, здатного до самоаналізу, процес рефлексії має стати природною частиною її виховання.

Доросла людина сама знає ціну своїм зусиллям і помилкам, не чекаючи на «12 балів» від світу.

Рефлексія власного «Я» — це не просто пасивне споглядання себе, а активний діалог із собою. Вона дозволяє людині вийти за межі безпосереднього життєвого потоку, «зупинити мить» і подивитися на себе з позиції стороннього спостерігача. Це створює простір для свободи вибору: замість автоматичних реакцій з'являється усвідомлена дія. Процес рефлексії власного охоплює кілька ключових площин: **Когнітивна площина:** Аналіз власних думок, ментальних моделей та переконань. Тут людина дає відповідь на питання: «У що я вірю?», «Які установки керують моїм мисленням?», «Чи є мої погляди моїми власними, чи це результат соціального навіювання?». **Афективна (емоційна) площина:** Усвідомлення природи своїх почуттів. Рефлексія допомагає не просто відчувати емоцію (гнів, радість, тривогу), а розуміти її джерело. **Ціннісно-смилова площина:** Найглибший рівень рефлексії, де відбувається пошук життєвих сенсів. Тут формується внутрішнє «Ядро»

особистості, яке відповідає за відповідність вчинків внутрішній правді людини. Психологічне благополуччя залежить від того, наскільки гармонійно взаємодіють різні іпостасі нашого «Я». Рефлексія виступає медіатором між ними: «Я-реальне» та «Я-ідеальне»: Рефлексія дозволяє адекватно оцінити розрив між тим, ким ми є, і тим, ким прагнемо бути. Ми часто граємо ролі, щоб відповідати очікуванням соціуму. Рефлексія допомагає помітити момент, коли соціальна маска починає «душити» справжнє «Я», і дозволяє повернутися до самотності.

Висновок: Рефлексія як шлях до внутрішньої свободи. Особистісна рефлексія — це не розкіш, а необхідна умова психічного здоров'я сучасної людини. Вона перетворює людину з об'єкта впливу обставин на автора власного життя. Рефлексуюче «Я» — це зріле «Я», яке відповідає за свій вибір, визнає свої обмеження та постійно розширює горизонти власної особистості. Це нескінченний процес пізнання, результатом якого є не остаточна істина про себе, а постійний рух до більшої цілісності та гармонії.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА: Методи та вправи для розвитку особистісної рефлексії.

1. Техніка «Щоденник рефлексивних запитань». Замість простого опису подій дня, пропонується щовечора відповідати на 3–4 запитання, що фокусують увагу: «Яка подія сьогодні викликала у мене найсильнішу емоцію і чому?» (Аналіз емоційного «Я»). «У якій ситуації я діяла всупереч своїм цінностям, і що стало причиною?» (Аналіз цілісності). «Що нового я дізнався про себе сьогодні, чого не помічав раніше?» (Розширення самопізнання).

2. Вправа «П'ять "Чому?"» Коли стикаєтесь з власним незрозумілим вчинком або внутрішнім спротивом, застосовується техніка послідовного заглиблення. Приклад: «Я не хочу братися за цей проєкт». Чому? – Бо я боюся помилитися. Чому це лякає? – Бо колеги подумають, що я некомпетентний. Чому це важливо? – Бо моя самооцінка залежить від їхнього схвалення.

3. Методика «Колесо життєвого балансу та ідентичності». Людина оцінює за 12-бальною шкалою задоволеність своїми «іпостасями»: «Я як професіонал», «Я як партнер», «Я як творча особистість».

4. Вправа «Дзеркало сприйняття» (Рефлексія "Я-соціального") Потрібно виписати 5 рис, які, на вашу думку, бачать у вас інші люди, а потім 5 рис, які ви насправді відчуваєте в собі.

Отже, рефлексійні вправи — це тренажер для свідомості, який перетворює «успішного учня» на «мудрого дорослого», здатного до самостійного життя та самореалізації. Це шлях до справжньої свободи. Вона дозволяє людині вийти за межі, зрозуміти своє справжнє «Я» та свідомо будувати власну долю. Тільки через глибоку внутрішню роботу успішний учень стає мудрою людиною, здатною не лише реагувати на світ, а й змінювати його.

Список літератури:

1. Заброцький М. М., Шапошникова Ю. Г. «Розвиток рефлексивної сфери практикуючого психолога на етапі професійної підготовки» (2012) — навчальний посібник, що розкриває механізми становлення рефлексії.
2. Митина Л. М. «Психологія професійного розвитку вчителя» — книга, що фокусується на психологічних аспектах зростання педагога через самоаналіз.
3. «Сучасний урок: 50 способів порефлексувати» — практичний збірник методів для вчителів, що допомагає зробити рефлексію живою та цікавою частиною уроку.
4. Щербань Г. В. «Рефлексивна педагогіка як основний компонент Нової української школи» — обґрунтовує необхідність переходу до рефлексивних моделей навчання для вирішення викликів сьогодення.

УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ІНСТИТУТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Дятленко Н.М.

кандидат психологічних наук, доцент
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Гончаренко А.М.

кандидат педагогічних наук, доцент
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Специфіка післядипломної освіти передбачає не стільки оснащення слухачів знаннями, скільки розвиток творчого потенціалу, розвій творчої індивідуальності, появу активної сприйнятливості до педагогічних інновацій особистості та її зростання [1]. Останні роки змусили інститути післядипломної освіти і самих здобувачів переосмислити природу професійного розвитку педагогів, розширити площину можливостей, відшукувати ресурси для подолання бар'єрів. Умови воєнного стану значною мірою посилили інтерес до дистанційних форм навчання. Дослідження щодо ролі та можливостей дистанційного навчання для розвитку особистості, проектування дистанційного навчального середовища, особливостей розвитку психологічних компетентностей сьогодні набувають особливого звучання у період воєнного стану. Дослідження Сорочан Т.М. (2016), Ляхоцької Л.Л. (2018), Радутної О. А. (2020) присвячені саме аналізу методології у системі післядипломної освіти, особливостям використання дистанційних технологій навчання. Автори цілісно, структурно подають загальну ідею системи підвищення кваліфікації, організаційно-методичні умови дистанційного навчання, аналізують інформаційні технології, пропонують концептуальну модель проектування технологій навчання. *Послідовно розкрито Л. Олійник організаційні та психолого-педагогічні особливості побудови освітнього процесу навчання дорослих у складних та непередбачуваних умовах* [3].

Отже, висновки засвідчують існування сталого інтересу до різних форм навчання заради задоволення освітніх потреб в умовах воєнної агресії.

Мета дослідження полягала у з'ясуванні умов розвитку професійної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти м. Києва в умовах воєнної агресії. Дослідження проводилося на базі Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Для порівняння були використані дані дослідження 2019 і 2024 років. Задля вивчення ставлення вихователів до організації освітнього процесу під час підвищення кваліфікації було проведено опитування педагогів щодо визначення причин, що спонукали до курсової перепідготовки, очікувань від цих курсів, переваг у способах і методах навчання. У опитуванні взяли участь 114 вихователів закладів дошкільної освіти міста Києва.

Порівняння одержаних даних показали суттєві зміни у ставленні вихователів закладів дошкільної освіти до власного професійного розвитку, до тих умов, які пропонуються Інститутом післядипломної освіти, до організації освітнього процесу та до домінуючих акцентів воєнного стану. Ці зміни зачепили сферу мотивації, власної відповідальності за свій професійний розвиток, здатності свідомо обирати те, що потрібно, безпечно й зручно під час війни.

Намагаючись налаштувати слухачів-вихователів на усвідомлене навчання, активізувати у них потребу в самовдосконаленні, підсилити особистісну мотивацію до розвитку професійної компетентності, розробили систему організаційно-педагогічних підходів, яка ґрунтується на суб'єкт суб'єктній взаємодії учасників навчального процесу та застосуванні активних методів навчання. Було взято до уваги дослідження українських науковців М.Л. Смільсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак на предмет сприятливих

психологічних та педагогічних чинників, що мають забезпечити успішність післядипломної освіти педагогічних працівників та сформульовано принципові підходи щодо останнього [1, с.116-118]. З-поміж них:

- створення сприятливих умов для самореалізації, самовираження, самоствердження, для підвищення стійкості і впевненості кожного учасника освітнього процесу;
- опікування психологічною атмосферою під час занять та гармонізація культури підтримки й супроводу педагогів;
- врахування мотиваційних чинників слухачів та створення гнучкої стратегії супроводу-співробітництва;
- встановлення тісного взаємозв'язку між підвищенням кваліфікації педагога і розвитком рівня його професійної майстерності;
- активне використання інформаційних технологій.

Високо оцінюються педагогами курси підвищення кваліфікації на базі освітнього закладу. Перевага вбачається у можливості спілкуватися з викладачами і зняттям небезпеки у пересуванні по місту під час повітряних тривог, обрання навчальних курсів із запропонованих або попереднє замовлення бажаних чи актуальних тем.

Кожен з означених психологічних та педагогічних чинників потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Одержані результати можуть бути корисними в мирний час для поліпшення професійного розвитку педагогів.

Список літератури:

1. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / [М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, М.І. Жалдак та ін.]; за ред. М.Л. Смульсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
2. Одарченко В.І. Професійний розвиток науково-педагогічних працівників в умовах воєнного стану.
URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/6219/6252> (дата звернення 11.10.2024)
3. Олійник Л.М. Післядипломна педагогічна освіта в умовах воєнного стану. Теорія і практика професійної освіти. «Вересень» № 2 (93) 2022. С. 123-136.
<https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/196/182>

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ НАСТАННЯ СМЕРТІ ЗА ДОПОМОГОЮ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕНТОМОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Єршова К.Г.
Алпутова А.С.

здобувачі вищої освіти

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

*Науковий керівник: Плетенецька Аліна Олександрівна
д.м.н., професор кафедри судової медицини та медичного права
НМУ імені О.О. Богомольця*

Мета: виявити проблеми та обмеження застосування визначення давності настання смерті за допомогою судово-медичної ентомології (post-mortem interval, РМІ) в Україні, а також визначити сучасні методи і підходи для підвищення точності визначення РМІ за ентомологічними даними.

Результати та обговорення. Визначення давності настання смерті є одним з основних та найважливіших завдань судово-медичної експертизи. Ефективним інструментом при дослідженні трупів на пізніх стадіях розкладу є саме судово-медична ентомологія, котра базується на аналізі розвитку комах-некрофагів, коли класичні методи втрачають свою інформативність [1].

Ентомологічний метод ґрунтується на аналізі життєвого циклу комах та визначенні їх віку. Зазвичай використовуються два підходи: мінімальний РМІ – з метою визначення часу з моменту колонізації тіла комахами та аналіз сукцесії видів – послідовна зміна ентомофауни трупа [1]. Розвиток комах значно залежить від умов зовнішнього середовища та температури [2].

Найвідомішими методами оцінки постмортального інтервалу є: морфологічний аналіз стадій розвитку личинок, використання температурних моделей розвитку, лабораторне вирощування зразків, математичні та симуляційні моделі для підвищення точності оцінок, а також порівняння з базами даних розвитку комах у різних кліматичних умовах. За словами Інджу Джозефа та співавторів: “Некрофагні комахи використовуються в судових розслідуваннях для оцінки посмортального інтервалу”.

Основні проблеми застосування визначення давності настання смерті за допомогою судово-медичної ентомології в Україні полягають у відсутності локальних ентомологічних баз даних. Більшість довідкових даних отримані в інших кліматичних регіонах (Європа, США), зокрема в Україні недостатньо досліджено розвиток ключових видів комах. Також значну роль відіграють кліматичні та сезонні варіації, як було сказано вище, значний вплив здійснюють чинники навколишнього середовища, такі як: температура, вологість повітря, інсоляція [3]. Стефан Матушевський зауважує: “Точне визначення РМІ на основі ентомологічних доказів залишається складним через змінність умов навколишнього середовища та біологічної поведінки”. Серед біологічних та екологічних факторів виділяють варіабельність розвитку комах залежно від: доступності тіла, конкуренції між видами, впливу наркотиків і токсинів на швидкість розвитку личинок. Важливими проблемами розвитку даної галузі в Україні також є недостатня підготовка експертів, обмежене впровадження ентомології в судово-медичну практику, відсутність вузьких спеціалістів-ентомологів у більшості регіонів, також можуть допускатися помилки при зборі та інтерпретації матеріалу: неправильний відбір зразків, порушення умов зберігання та транспортування, недооцінка інших факторів (одяг, поховання, доступ комах) – усі ці чинники негативно впливають на визначення давності настання смерті за допомогою судово-медичної ентомології [5].

Недоліками методу є: неможливість точного визначення давності настання смерті до колонізації тіла комахами, залежність від правильності ідентифікації виду, висока похибка при відсутності вихідних даних (температура, мікроклімат) [4].

Для розвитку та підвищення точності судово-медичної ентомології в Україні слід здійснити розробку регіональних ентомологічних баз даних для України, використовувати молекулярно-генетичні методи ідентифікації видів, здійснити впровадження цифрових та симуляційних моделей PMI, а також розробити стандарт методики збору і аналізу ентомологічного матеріалу [2].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки :

1. Судово-медична ентомологія є досить ефективним методом при встановленні давності настання смерті, особливо на пізніх стадіях розкладу трупа, проте в Україні її застосування значно обмежене через відсутність локалізованих наукових даних, недостатню підготовку спеціалістів, екологічні особливості і методичні труднощі [8].

2. Для покращення та подальшого розвитку судово-медичної ентомології в Україні слід здійснити комплексні заходи спрямовані на стандартизацію підходів, інтеграцію сучасних технологій, розробку окремих ентомологічних баз даних для України. Забезпечити належну кваліфікацію та розробити навчальні плани для судово-медичних експертів з метою покращення їх знань з ентомології [7].

Список літератури:

1. Amendt J., Krettek R., Zehner R. Forensic entomology // *Naturwissenschaften*. 2004. Vol. 91, No. 2. P. 51–65.

2. Madea B. Methods for determining time of death // *Forensic Science, Medicine and Pathology*. 2016. Vol. 12, No. 4. P. 451–485.

3. Byrd J. H., Castner J. L. *Forensic Entomology: The Utility of Arthropods in Legal Investigations*. 2nd ed. Boca Raton: CRC Press, 2009. 705 p.

4. VanLaerhoven S. L. Blind validation of forensic entomology PMI estimates // *Forensic Science International*. 2008. Vol. 180, No. 2–3. P. 76–80.

5. Joseph I., Mathew D. G., Sathyan P., Vargheese G. The use of insects in forensic investigations // *Journal of Forensic Dental Sciences*. 2011. Vol. 3, No. 2. P. 89–91.

6. Reibe S., Madea B. A new simulation-based model for PMI estimation // *Forensic Science International*. 2009.

7. Matuszewski S. Post-mortem interval estimation based on insect evidence: current challenges // *Insects*. 2021. Vol. 12.

8. Serdioucov J. Identification of time of death using biological changes // *Ukrainian Medical Journal*. 2023.

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ, ЯК ЗАСІБ УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Жукова Анна Робертівна

професор кафедри іноземних мов

Національної академії сухопутних військ імені

гетьмана Петра Сагайдачного

Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7292-1605>

e-mail: annetta000@gmail.com

Відповідно до положень Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти визначення головних та проміжних цілей вивчення і викладання мови має будуватися на урахуванні потреб студентів і суспільства, на завданнях, видах діяльності та процесах, які студентам потрібно вміти реалізувати для задоволення цих потреб, та на концепціях, якими їм необхідно для цього володіти. Такі цілі навчання можуть визначатися декларативними знаннями, вміннями, рисами особистості студента або здатністю вчитися, а формування знань, умінь і навичок іншомовного спілкування передбачає досягнення такого рівня комунікативної компетенції, який би був достатнім для здійснення спілкування у певних сферах, тобто формування здатності і готовності спілкуватися в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, читанні, говорінні та письмі. Проте практика свідчить, що в умовах майже повної відсутності мовного середовища ці вміння у студентів залишаються недостатньо розвиненими. Тому думки багатьох дослідників у галузі методики викладання іноземних мов націлені на пошук форм і методів навчання, які б могли якомога більше сприяти розвитку недостатніх умінь.

На сучасному етапі в нашій країні вже достатньо накопичений значний досвід у галузі комп'ютерного забезпечення та більшість викладачів мають змогу використовувати електронні засоби при реалізації комунікативного підходу до навчання іноземних мов. На сьогодні впровадження комп'ютеризації у навчальний процес здійснюється за різними напрямками, які орієнтовані на інформаційну підтримку процесу викладання. Комп'ютеризоване навчання на уроках англійської мови реалізується на таких принципах, як:

- індивідуалізація (можливість персонально працювати з кожним студентом, враховуючи його здібності, рівень знань, умінь та навичок);
- диференціація (можна обирати та пропонувати студентам необхідні варіанти навчальних завдань, певної складності й кількості та у такій послідовності, що відповідає їхнім пізнавальним можливостям, рівню знань та умінь);
- інтенсифікація (наявні різні засоби презентації навчального матеріалу, його структурування з широким залученням інтерактивних видів і форм робіт).

Серед головних дидактичних функцій, що можуть бути реалізовані за допомогою комп'ютерних технологій треба зазначити такі:

- пізнавальна;

Так, наприклад, використовуючи комп'ютерні технології та Інтернет, можна отримати будь-яку необхідну інформацію та навчальні програми на яких відображені текст, звук, зображення, відео, що сприяє пізнавальній активності студентів.

- розвиваюча;

Робота студентів з навчальною програмою крім активації лексики сприяє розвитку таких необхідних пізнавальних процесів, як сприйняття, логічне мислення, пам'ять, уява.

- тренувальна;

За допомогою комп'ютерних програм студенти мають можливість самотійно у нетрадиційній формі тренуватись та перевірити свій рівень знань та умінь з певної теми,

визначити конкретні прогалини, доопрацювати їх та виконати запропоновані завдання ще кілька разів з метою покращення своїх результатів.

- діагностична;

Використовуючи комп'ютерні технології, викладач має змогу швидко здійснити контроль та з'ясувати рівень засвоєння навчальної теми студентами.

- комунікативна;

Під час роботи студентів з навчальними програмами у них формується зацікавлене ставлення до предмету, вони оволодівають значним базовим рівнем спілкування на англійській мові.

Викладання англійської мови за допомогою інформаційних технологій можна розглядати з різних точок зору: лінгвістичної, психологічної, антропологічної та педагогічної. Суттєво змінюються ролі викладача і студента: незважаючи на те, що перший знаходиться поза навчальним процесом, він стає насправді координатором тих, хто вивчає іноземну мову. Студент протягом такого навчання підвищує мотивацію цього процесу. Вивчаючи англійську мову за допомогою комп'ютера, виникають нові методи і форми навчання:

1) Autodidactic – до цієї форми студенти звертаються у той чи інший момент навчання для отримання необхідної інформації в Інтернеті;

2) Apprentissage guide – форма навчання, яка характеризується тим, що студенти самостійно обирають форму роботи з матеріалом, який їм було запропоновано викладачем;

3) Apprentissage dirigé – у цій формі як навчальний матеріал, так і методи його опрацювання обираються викладачем.

Завдяки цим методам студенти можуть працювати у своєму ритмі та згідно своїх потреб, що сприяє підвищенню мотивації до оволодіння англійською мовою. Таким чином, впровадження та застосування комп'ютерних навчальних програм на уроках англійської мови це:

- ефективний допоміжний технічний наочно-слуховий засіб;

- допоміжний засіб учбово-пізнавальної діяльності студентів;

- засіб підвищення мотивації та бажання студентів вивчати англійську мову;

- швидкий та ефективний засіб оцінювання та контролю знань, вмінь та навичок студентів;

- засіб підвищення інтерактивної та комунікативної діяльності студентів.

Отже, застосування на заняттях інформаційних технологій - це досить ефективний та доцільний засіб у навчанні студентів англійської мови, спрямований на розвиток комунікативних здібностей студентів. Крім цього використання комп'ютерних технологій в викладанні англійської мови дозволяє відійти від традиційних форм навчання й підвищити індивідуалізацію навчальної діяльності студентів, оптимізувати засвоєння мовних структур та граматичних правил, а також подолати монотонність заняття при формуванні мовленнєвої та комунікативної компетенції студентів при навчанні англійській мові.

Список літератури:

1. Биков В.Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем // Інформаційні технології і засоби навчання: зб. наук. праць. – К.: Атіка, 2005. – С. 5-15.

2. Биков В.Ю., Гриценчук О.О. Інформаційне забезпечення навчального процесу: інноваційні засоби і технології. – К.: Атіка, 2025. – 252 с.

3. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі: [посібник для працівників і студентів педагогічних вищих навчальних закладів] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2022. - 116 с.

4. Жук Ю.О. Планування навчальної діяльності з урахуванням використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій // Інформаційні технології і засоби навчання: зб. наук. праць. – К.: Атіка, 2025. – С. 96-99.

5. Осадчий В.В. Удосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів засобами комп'ютерно - орієнтованої системи навчання // Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць. Вип.2. – Херсон: ХДУ, 2008. – С. 90-94.

ДЕФИЦИТ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЯК ФАКТОР ПОГІРШЕННЯ ЗДОРОВ'Я, ЗНИЖЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зеніна І.В.

Гаврилова Н.М.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Фізичному вихованню студентської молоді завжди надавалося велике значення, як однієї з головних складових всебічного і гармонійного розвитку молодої людини. Заняття з фізичного виховання сприяють зміцненню та підтримці здоров'я, формуванню моральних і вольових якостей, які нерідко доводиться проявляти в процесі навчальної діяльності у вищих навчальних закладах.

Підвищення рівня фізичної підготовленості – одна з найбільш важливих завдань, яка вирішуються в процесі фізичного виховання. Саме, від ефективності вирішення даного завдання залежить здоров'я нації [3].

Останнім часом тема студентського здоров'я набуває особливої актуальності. Економічне та політичне становище в нашій країні, на жаль, дестабілізує молоде покоління, в студентському середовищі зростає наркоманія, куріння, вживання алкоголю.

Інтенсифікація, комп'ютеризація освітнього процесу у закладах вищої освіти в поєднанні з малорухливим способом життя, розумові і емоційні перевантаження, постійні стреси є причинами різних захворювань у студентів, і, зокрема зниження розумової і фізичної працездатності [8].

Однією з причин її погіршення є неефективне використання навчальних занять фізичного виховання та їх скорочення в у вищих навчальних закладах. Нажаль, сьогодні ми спостерігаємо як відбувається загибель фізичного виховання в українських вишах, масові скорочення викладачів та руйнування відповідної матеріальної бази, об'єднання кафедр та скорочення педагогічного навантаження.

І це саме зараз коли дефіцит рухової активності, часто, не відповідає біологічним нормам, необхідним для розвитку молодого організму, і, як наслідок, призводить до низького рівня показників фізичного розвитку, функціональних можливостей, фізичної підготовленості та психоемоційного перенапруження студентської молоді.

Якщо проаналізувати робочий день студентської молоді, то він насичений емоційними та розумовими навантаженнями. Внаслідок тривалої роботи за комп'ютером, здобувачі вищої освіти знаходяться в напруженому стані, для якого характерні крайня нестійкість настрою, ослаблення самовладання, нетерплячість, втрата здатності до тривалої розумової та фізичної напруги. Ці симптоми особливо гостро проявляються в період заліків та екзаменів, які для здобувачів вищої освіти є факторами ризику для стану їх здоров'я.

Зазначимо, що збереження та підтримання активної діяльності головного мозку людини вимагає особливих підходів, уваги, поєднання методів фізичних навантажень і їх цілеспрямованого впливу на функцію центральної нервової системи.

Разом з тим, ми повинні розуміти, що студенти – це основний трудовий резерв нашої країни, це майбутні батьки, їх здоров'я та благополуччя є запорукою здоров'я всієї нації.

У складних умовах, молодь потребує спрямованої підтримки держави, як не можна краще таку підтримку може надати ефективно використання можливостей фізичного виховання та спорту для зміцнення здоров'я і гармонійного, всебічного розвитку особистості, виховання патріотизму.

Об'єктивна оцінка фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти у вищому навчальному закладі проводиться на підставі складання тестів які включають вправи на всі фізичні якості: швидкість, сила, витривалість, спритність, гнучкість.

У зв'язку з вище обумовленим та необхідністю підтримки оптимального рівня фізичної підготовленості студентської молоді, що дозволяє визначити вплив занять різними видами спорту на ефективний розвиток фізичних якостей є постійною та досить актуальною проблемою, що передбачає пошук і обґрунтування нових засобів оптимізації процесу фізичного виховання студенток вищих навчальних закладах, що базуються на популярних видах рухової активності.

Аналітичні дослідження рівня здоров'я студентів свідчать, що близько 90% здобувачів вищої освіти України мають відхилення в стані здоров'я, понад 50% – незадовільну фізичну підготовленість, близько 70% дорослого населення – низький і нижче за середній рівні фізичного здоров'я, у тому числі у віці 16–19 років – 61%, 20–29 років – 67,2% [2]. Аналіз останніх досліджень свідчить, що ця проблема була предметом вивчення багатьох фахівців та великої кількості авторів, вони доводять, що до спеціальної медичної групи належать приблизно 40-45% студентської молоді, до числа звільнених від практичних занять з фізичного виховання – близько 15%, що вказує на те, що це практично рівне співвідношення здобувачів вищої освіти основного і спеціального навчального відділення. Проблема стану здоров'я студентської молоді знижує дієздатність не лише їх організму, а й обмежує його участь як у навчальній, так і в громадській діяльності.

В своїх дослідженнях О. Зеленюк довела, що здоров'я молодої людини тільки на 15% залежить від діяльності лікарів, медпрепаратів, на 20% від генетичних чинників, на 25% – від стану навколишнього середовища і на 55% – від умов та способу життя [5]. І на жаль, спостерігається тривала чітка тенденція погіршення стану здоров'я та фізичної підготовленості серед сучасної студентської молоді.

Аналіз досліджень свідчить, що тенденція до погіршення здоров'я у студентської молоді тільки зростає та має прогресувальний характер, переважно 90% абітурієнтів закладах вищої освіти мають відхилення у стані здоров'я, а упродовж навчання чисельність студентів, які зараховані до підготовчої та спеціальної групи зростає протягом навчання десь 15%, та крім цього важливою проблемою є відсутність зацікавленості студентів до змісту обов'язкових занять з фізичного виховання, таке ставлення формується у них як батьками, так і медиками [7].

Студентський вік характеризується інтенсивною роботою над формуванням не тільки своєї особистості, але і стилю поведінки. Це час пошуку молодими людьми відповідей на різноманітні питання: моральні, естетичні, наукові, загальнокультурні, політичні та інші. Цей вік є також заключним етапом поступального вікового розвитку психофізіологічних та рухових можливостей організму, також в цей період молоді люди мають більші можливості у напруженій навчальній діяльності [4].

Фізичні навантаження позитивно впливають і на дихальну систему людини, оскільки в процесі тренувань збільшується число альвеол і зростає життєва ємність легень. Дихальний апарат краще засвоює кисень, який забезпечує повноцінну життєдіяльність клітин, і тим самим підвищує працездатність організму. У стані спокою в тренуваної людині частота дихання знижується, і це дає можливість організму убувати більшу кількість кисню з легенів. При м'язовій активності потреба в кисні зростає, і в роботу включаються так звані резервні альвеоли, підвищується насиченість киснем легень, значно знижує ризик виникнення запальних процесів. Автори стверджують, що в результаті аеробного тренування показники МПК можуть збільшуватися до 30% [1].

Велике значення має вплив тренувального процесу на активну частину рухового апарату людини, тобто на м'язову масу. При помірних навантаженнях зміцнюється м'язовий апарат, поліпшується його кровопостачання, в роботу вступають резервні капіляри. Якщо навантаження протягом певного періоду часу було надмірним, то доцільно його знижувати поступово, щоб у м'язах не виникло небажаних явищ. При навантаженнях переважно

динамічного характеру вага й обсяг м'язів збільшуються в меншій мірі, відбувається подовження м'язової частини й укорочення сухожильної. Чергування скорочень і розслаблень м'яза не порушує кровообігу, кількість капілярів збільшується, хід залишається більш прямолінійним [6].

Таким чином, систематичні заняття дозволяють поліпшити здоров'я, зробити гарне самопочуття і дуже корисні для збереження та зміцнення здоров'я особливо зараз в період захворювань на корона вірус. Покращувати фізичну підготовку на заняттях фізичного виховання, це шлях до здоров'я нації. Сьогодні фізичні вправи повинні стати невід'ємною частиною життя сучасної людини, а сучасне фізичне виховання повинне стати способом життя, розрахованим на тривалу систематичну роботу над своїм тілом і саме головне, це психологічна готовність прийняти цю роботу та навчитися отримувати від неї задоволення.

Орієнтація студентів на освоєння програми з фізичного виховання вимагає впорядкованого впливу на їх інтелектуальну, емоційно-вольову та світоглядну середу, так як сучасне уявлення про фізичне виховання особистості зв'язується не тільки з розвитком рухових якостей, здоров'ям, а й широтою і глибиною знань людини, світоглядом і його мотивації в сфері фізкультурно-спортивної діяльності.

З огляду на вищевикладене все ж зміцнення здоров'я студентської молоді неодмінно має стати одним із пріоритетних завдань будь-якого закладу освіти, так як молоді фахівці не тільки служать базою і резервом для роботи в різних галузях після закінчення закладів вищої освіти, а й є важливою складовою частиною інтелектуального потенціалу країни. І це можливо лише при підвищенні ефективності фізичного виховання у навчальному процесі, що будуть відповідати вимогам та інтересам здобувачів вищої освіти.

Список літератури:

1. Алаєва А. С. Основы организации и проведение занятий по оздоровительной аэробике. Омск: Издательство СибГУФК, 2007. 68 с.
2. Анікєєв Д. М. Проблеми формування здорового способу життя студентської молоді. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2009. № 2. С. 6–9.
3. Брагіна С. С. Аналіз стану фітнес-індустрії в Єкатеринбурзі. Студентський науковий форум: матеріали VIII Міжнародної студентської електронної наукової конференції. 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.scienceforum.ru/2016/1596/24108>.
4. Зайцев В. П. Рольові дії студентів з оздоровлення людини в навчальному процесі: навч. посібник. Білгород, 2002. 96 с.
5. Зеленюк О. Оцінка індивідуального соматичного здоров'я як компонент державного тестування рухової підготовленості студента. Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації: матеріали IV міжнародного наукового конгресу (16-18 травня 2000 р.). Київ, 2000. 528 с.
6. Калініченко О. М. Аеробіка як засіб розвитку рухових здібностей. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. монографія; за ред. проф. С. С. Єрмакова. Харків: ХДАДМ, 2005. № 15. С. 20–26.
7. Пятницька Д. В. Професійно-прикладна підготовка студентів педагогічних навчальних закладів в системі фізкультурно-масової роботи. *Pedagogika. Teoria. Praktyka: Zbior raportow naukowych* (Варшава, 29.11.2014 р.). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. С. 118–119.
8. Синіговець Л. І., Пильтяй С. В., Редько С. Ю. Засоби пілатесу і степ-аеробіки у процесі фізичного виховання студенток. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 3. С. 117–124.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ СВЕРДЛІ ДЛЯ ОБРОБКИ КОМПОЗИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ

Іваненко Р.О.

старший науковий співробітник
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз, м. Київ, Україна

Діордіца І.М.

Волошко О.В.

Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Операція свердління є найбільш розповсюдженою в машинобудуванні та приладобудуванні. Складність виготовлення деталей полягає в тому, що одна деталь може містити велику кількість отворів. При виготовленні таких деталей операція свердління може займати до 80% машинного часу. При свердлінні отворів в композиційному матеріалі існує проблема його розшарування, що призводить до погіршення якості деталі або до її руйнування. Щоб уникнути цього процесу при свердлінні отворів використовують підкладку, яка дозволяє запобігти розшаруванню. Проте застосування підкладки в деяких випадках ускладнене або й взагалі неможливе через складність профілю деталей з композиційних матеріалів. Таким чином постає питання отримання якісних отворів без використання підкладки. В зв'язку з цим виникає необхідність в конструюванні нових конструкцій свердел, які дозволять отримувати отвори з гарною якістю поверхні, повисять період стійкості інструменту і дозволять обробку при великих швидкостях різання [1,2]. Одним з шляхів для досягнення цих результатів є застосування свердел з покращенням їх геометрії.

В даній роботі вирішується питання пошуку оптимальних геометричних параметрів свердел для обробки композиційних матеріалів без розшарування. В роботі спроектований пристрій для дослідження сили міжшарового розриву в композиційних матеріалах. За допомогою пристрою був проведений експеримент на зразках з вуглепластику в ході якого були зняті дані про сили при яких відбувається процес розшарування та руйнування волокон в матеріалі. На основі отриманих даних були розглянуті різні варіанти підточки свердла. Серед них було вибране свердло з підточкою, яке при обробці вуглепластику показало найменші значення осьової сили. Дана геометрія була визнана як оптимальна, що дозволяє оброблювати композиційний матеріал без розшарування та отримувати високу якість оброблених отворів, при великих швидкостях різання, при цьому маючи високу стійкість та довговічність.

Задачі які були вирішені для досягнення мети:

- аналіз існуючих конструкцій свердел для обробки композиційних матеріалів.
- аналіз процесу свердління композиційних матеріалів. Визначення факторів, які впливають на розшарування матеріалу при свердлінні.
- створення моделі розшарування композитів.
- проведення експерименту по дослідженню сили при якій починається процес розшарування та обробка експериментальних даних.
- аналіз геометрії свердла та пошук оптимальних геометричних параметрів та підточки для зменшення осьової сили при свердлінні композиційних матеріалів.

В роботі були вирішені питання про переваги застосування свердел при обробці композиційних матеріалів та встановлення оптимальних геометричних параметрів свердел для запобігання процесу розшарування композитів.

Список літератури:

1. Глоба О. В., Вислоух С. П., Іваненко Р. О. Комплексна оптимізація процесу фрезерування на верстатах з ЧПК // РОЗВИТОК ТРАНСПОРТУ №2(9), 2021. С. 7–19. <https://doi.org/10.33082/td.2021.2-9.01>
2. Булах, І.О., Глоба, О.В. (2014). Аналіз дефектів типу відшарувань при свердлінні конструкцій з композиційних матеріалів. Вісник ЖДТУ. Серія "Технічні науки", (1(64), 3–7. [https://doi.org/10.26642/tn-2013-1\(64\)-3-7](https://doi.org/10.26642/tn-2013-1(64)-3-7)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ігнатенко К.В.

студентка групи Б-ПС-241

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Спиця Н.В.

к. філос. наук, доцент

доцент кафедри психології та педагогіки

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Актуальність проблеми професійного вигорання психологів у сучасних умовах зумовлена значним посиленням психоемоційного навантаження через необхідність роботи з травматичним досвідом клієнтів, спричиненим війною. Психолог виступає фахівцем, який змушений постійно підтримувати високий рівень емпатійної залученості, що в умовах хронічного стресу стає чинником накопичення внутрішнього виснаження та професійної дезадаптації. Ситуація ускладнюється феноменом «спільної травми», коли фахівець та клієнт перебувають у єдиному загрозливому соціокультурному просторі, що нівелює традиційну психологічну дистанцію. Власні переживання психолога накладаються на професійні виклики, прискорюючи виснаження внутрішнього ресурсу. Коли психолог переживає ту саму повітряну тривогу, що і його клієнт, йому вдвічі важче залишатися «опорою», бо власна безпека теж під загрозою.

Професійне вигорання найчастіше трактується як довготривала стресова реакція, що виникає внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності. [1, с.49]. Дисбаланс між професійними вимогами та реальними можливостями психіки є багатовимірним феноменом, що охоплює емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукацію професійних досягнень. Для психологів ядром цього стану є емоційне виснаження, яке проявляється у втраті енергії та здатності до співпереживання. Деперсоналізація у діяльності психолога часто набуває форми емоційного відсторонення від клієнтів як способу захисту від надмірного навантаження, що з часом трансформується у професійний цинізм. Така деформація професійних настанов призводить до зниження якості надання психологічної допомоги та втрати гуманістичного вектору взаємодії. Редукація досягнень проявляється у зниженні самооцінки компетентності та відчутті неефективності власної роботи.

В умовах війни українська спільнота психологів стикається з безпрецедентними викликами, до яких більшість фахівців не мали попереднього досвіду підготовки. Робота психолога ускладнюється фактором вторинної травматизації, коли постійна залученість у розповіді про бойові травми, втрати та ПТСР руйнує власну психологічну стійкість фахівця. Дослідження Є. Лікарчука підкреслюють, що психологи, які працюють у контексті воєнного конфлікту, демонструють інтенсивнішу динаміку вигорання через небезпеку, дефіцит часу на відновлення та постійну присутність травматичних подій, а психологи з високим ступенем професійного вигорання мають найнижчі показники особистісного адаптаційного потенціалу, поведінкової регуляції і нервово-психічної стійкості [2, с.86]. Сьогодні бути «просто хорошим психологом» уже недостатньо, адже потрібно вчитися працювати в умовах, де стрес не закінчується після робочого дня.

Результати емпіричних досліджень свідчать, що високий рівень вигорання корелює з когнітивними порушеннями (зниження концентрації, погіршення пам'яті) та психосоматичними розладами (порушення сну, головний біль). Зокрема, за методикою В. Бойка, у фахівців часто фіксується симптом «загнаності у кут» та емоційний дефіцит.

Основними шляхами подолання вигорання є розвиток емоційної компетентності, використання технік саморегуляції (майндфулнес, дихальні вправи) та обов'язкова професійна підтримка, що набуває критичного значення, у формі супервізій та інтервізій. З огляду на те, що кожен спеціаліст проходить через власну адаптацію до війни, допомога тих колег, які вже напрацювали дієві методики стійкості, стає життєво необхідною для збереження професії. В умовах війни критично важливим є дотримання психогігієни, зокрема контроль за споживанням новин та відмова від безперервного моніторингу соціальних мереж є фактором, що безпосередньо знижує рівень тривоги самого фахівця. Встановлення чітких професійних меж дозволить психологу залишатися «присутнім, але не розчиненим» у клієнті.

Отже, профілактика вигорання під час війни потребує не лише індивідуальної саморегуляції, а й активної взаємодії всередині професійної спільноти, де обмін досвідом та командна взаємопідтримка виступають потужним захисним механізмом. Збереження ментального здоров'я психолога є запорукою стійкості всієї системи психологічної допомоги населенню в кризовий період.

Список літератури:

1. Главацька О. Особливості професійного вигорання соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Vol. 4, No.2. Pp. 46–62.

URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24930/1/Hlavatska.pdf>

2. Лікарчук Є. В. Особливості прояву професійного вигорання у психологів, які працюють в умовах військових конфліктів. Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах. 2024. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-393-7-21> (дата звернення: 27.01.2026).

ПЕДАГОГ У ЦИФРОВУ ДОБУ: РЕСУРС ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Козакова Л.О.

к. філол.н., доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонський національний технічний університет

Чебикіна І.В.

Херсонський загальноосвітній навчально-виховний комплекс 48 Херсонської міської ради
Учитель вищої категорії, учитель-методист

Педагог — це не просто професія, а покликання. І для того, щоб він міг повністю реалізувати своє покликання, має зрозуміти й прийняти, що сам є «ресурсом». Це означає, що його знання, досвід, характер і навіть внутрішня сила — усе це призначене для здобувачів освіти. Усвідомлення цього допомагає педагогу працювати більш віддано, наполегливо і з глибоким розумінням своєї місії. Бути ресурсом — це служити іншим. Викладач, учитель покликаний віддавати все необхідне для розвитку студентів, учнів, щоб вони ставали справжніми особистостями. Найважливіше завдання — допомогти вихованцям сформувати людяність, тобто здатність бути добрими, співчутливими, відповідальними. Таким чином, педагогіка ресурсоємності — це педагогіка служіння. Вона ґрунтується на тому, що педагог не просто передає знання, а вкладає частину себе у вихованців. Його роль полягає в тому, щоб бути джерелом підтримки, прикладом і орієнтиром для тих, кого він навчає та виховує.

Що таке «ресурс» у контексті педагогіки. Слово «ресурс» у своєму первісному значенні означає запас чогось, що можна використати в разі потреби. Це може бути будь-що: знання, досвід, матеріальні речі, енергія чи навіть час. Тобто ресурс — це засіб або можливість, які стають корисними тоді, коли виникає необхідність.

В англійській мові поняття «resource» має більш багате й широке тлумачення. Там воно означає:

- запас, яким може користуватися країна, організація чи окрема людина, щоб збільшити своє багатство або можливості;
- будь-що, що допомагає досягти мети, наприклад, книга, обладнання чи інші джерела інформації, які можуть бути корисними для вчителя.

Якщо порівняти українське й англійське тлумачення, то можна побачити різницю в акцентах:

- в українській мові ресурс пов'язаний із потребою чи необхідністю — ми використовуємо його тоді, коли виникає нагальна потреба;
- в англійській мові наголос робиться на меті — ресурс важливий тому, що він допомагає її досягти, навіть якщо потреба не є очевидною.

Таким чином, у ширшому розумінні ресурс — це не просто запас, який чекає на використання. Це щось, що має цінність саме тому, що може бути застосоване для досягнення певної мети. Мета, у цьому випадку, стає важливішою за саму потребу. Якщо об'єднати ці два підходи, можна виділити кілька ключових ознак ресурсу:

- запас, засіб або можливість;
- здатність бути використаним;
- пов'язаність із потребою чи необхідністю;
- наявність мети, для якої він може бути застосований.

Ці характеристики важливі для розуміння того, як поняття «ресурс» можна перенести на діяльність педагога. Адже викладач, учитель — це теж ресурс, який має запас знань,

досвіду й особистих якостей, і все це може бути використане для досягнення головної мети — виховання та розвитку студентів, учнів.

У прямому й метафоричному сенсі кожна людина є ресурсом для інших та для суспільства загалом. Це означає, що вона постійно передає назовні те, що має всередині: знання, досвід, навички, спосіб мислення й навіть стиль поведінки. Усе це може стати джерелом збагачення для її оточення. Фактично, живучи, людина транслює саму себе — свою особистість у цілісному вигляді. Саме тому вона стає носієм авторитету: її приклад здатний впливати на інших, змінювати їхні погляди чи поведінку.

Суспільство можна уявити як велику спільноту ресурсних індивідів. Кожен із них, взаємодіючи з іншими, створює потенціал і багатство спільного життя. Процвітаючим буде те суспільство, де більшість його членів мають багатий внутрішній ресурс і спрямовують його на благо інших. Людина як ресурс — це сукупність її характеристик: інтелектуальних, морально-психологічних, фізичних, професійних, поведінкових та інших. Але цей ресурс стає дієвим лише тоді, коли він використовується для чогось більшого, ніж сама людина. Тобто внутрішні здобутки мають проявлятися назовні, впливати на реальність і приносити користь іншим. Філософська формула тут проста: внутрішнє багатство людини стає ресурсом лише тоді, коли воно спрямоване на досягнення зовнішніх цілей, що перевищують її власні інтереси. Якщо ж ресурс недостатній або недосконалий, то ризик недосягнення важливих цілей залишається високим.

Педагог — це особливий ресурс, бо він не лише навчає, а й виховує. Його особистість, поведінка, моральні принципи — усе це впливає на здобувачів освіти. Його приклад, ставлення до життя, до людей, до праці — усе це формує студентів, учнів. Тому важливо, щоб педагог був глибокою, зрілою особистістю. Це важливо, адже кожен педагог насамперед є людиною, і його особистий внутрішній потенціал безпосередньо визначає, наскільки він буде ресурсним у своїй професійній діяльності.

Особливість педагога як «ресурсу» полягає в тому, що він реалізує свій потенціал не випадково й не час від часу, а постійно, системно та послідовно. Його робота пов'язана з особливими соціальними групами — учнями, студентами. Це ті люди, які перебувають на певному етапі становлення: базовому, коли формуються основи особистості, або професійному, коли відбувається підготовка до майбутньої діяльності.

Таким чином, педагог як ресурс — це людина, яка щодня й регулярно віддає свій внутрішній запас знань, досвіду, моральних і духовних сил тим, хто ще тільки формується. Він не просто ділиться інформацією, а допомагає вихованцям пройти важливі етапи розвитку, підтримує їх у процесі становлення особистості. Це відрізняє педагога від універсального бачення людини як ресурсу: якщо будь-яка людина може впливати на інших епізодично, то педагог робить це постійно, професійно й цілеспрямовано.

Педагог для своїх вихованців є справжнім джерелом. Він надає їм не лише знання, а й морально-психологічну підтримку, приклади поведінки та інші важливі орієнтири. У цьому сенсі педагог виступає як «запас» — він має внутрішні ресурси, які може передати іншим, і як «засіб» чи «можливість» — він допомагає здобувачам освіти розвиватися та формуватися.

Найперше педагог презентує самого себе. Його особистість, характер, життєва позиція — усе це стає частиною навчального процесу. Тому можна сказати, що він викладає не лише предмет чи дисципліну, а й самого себе. Його авторитет і приклад мають величезне значення для здобувачів освіти. Дієвість педагогічного ресурсу залежить від того, наскільки глибоким є внутрішній досвід викладача, учителя. Якщо він має багатий життєвий шлях, глибокі моральні переконання та сформовану особистість, то його вплив буде сильнішим і кориснішим. Іноді навіть характер педагога, його моральні якості чи релігійні переконання можуть мати більший виховний ефект, ніж знання чи професійні навички.

Викладаючи себе, педагог має усвідомлювати, що кожна риса його особистості може стати прикладом для студентів, учнів. Його поведінка, ставлення до людей, спосіб мислення можуть надихати вихованців або слугувати для них опорою у власних змінах. Саме тут

поєднуються два поняття: людина як «ресурс» і педагог як «ресурс». Викладач, учитель є особистим прикладом того, як внутрішній світ людини стає джерелом розвитку для інших.

Ресурс педагога має справжню цінність лише тоді, коли він реально може бути застосований у вихованні та навчанні. Іншими словами, він стає ресурсом тоді, коли його вплив на здобувачів освіти є позитивним, конструктивним і гармонійним.

Щоб це відбулося, педагог повинен враховувати особливості особистості кожного вихованця. Він має застосовувати власні внутрішні ресурси: інтелектуальні, морально-психологічні, духовні, поведінкові — так, щоб вони сприяли розвитку студента, учня. Це означає, що знання й досвід викладача, учителя повинні бути не просто накопиченими, а спрямованими на формування та зміцнення особистості учня чи студента.

Таким чином, педагог як «ресурс» настільки дієвий, наскільки його вплив допомагає учневі, студенту стати сильнішою, зрілішою і більш цілісною особистістю. Якщо ж педагог не усвідомлює своєї ролі як ресурсу, його діяльність може залишитися поверховою і не принести очікуваних результатів. Ключовим моментом є розуміння педагогом, що його становище визначається служінням тим, з ким він працює. Лише тоді його ресурс буде справді використаним і корисним.

Потреба в педагогові як ресурсі закладена безпосередньо в самій його професії. Це питання про те, хто такий викладач, учитель і яку роль він виконує в суспільстві. Сьогодні ця роль стає ще більш важливою. Батьки часто перевантажені роботою, а діти швидко дорослішають через активне використання соціальних мереж і занурення у віртуальну реальність. У таких умовах саме педагог може стати тією людиною, яка активно впливає на формування особистості вихованця, особливо в шкільному віці.

Ідеально, коли виховання здійснюється спільно: батьки відповідають за моральне та емоційне виховання, а педагоги збагачують дітей інтелектуально й частково психологічно. Але на практиці ситуації бувають різні. Іноді батьки не приділяють достатньо уваги вихованню, тоді перед педагогом постає завдання компенсувати ці «прогалини». Він має долучитися до формування особистості вихованця не лише інтелектуально, а й духовно, поведінково та соціально. У цьому контексті педагог стає тією людиною, яка може помітити недопрацювання з боку батьків і спробувати їх виправити. Проте слід пам'ятати, що батьки залишаються природними авторитетами для своїх дітей, тому вплив педагога може бути обмеженим.

Отже, потреба у педагогові як ресурсі виникає саме через необхідність формування особистості вихованця. Педагог може виступати як доповнення до батьківського виховання або навіть як його корекція, допомагаючи дитині стати зрілою, відповідальною та гармонійною особистістю.

Як ми вже не раз зазначали, головна мета педагогічного ресурсу полягає у формуванні особистості учня чи студента. Викладач, учитель не просто передає знання — він стає співучасником процесу становлення людини, допомагає їй зміцнити внутрішній світ і знайти своє місце в суспільстві. Цей процес можна уявити як рівносторонній трикутник, де є три учасники: сам вихованець, його батьки, педагог. Кожна сторона цього трикутника важлива, але роль педагога особлива. Він є третьою стороною, яка може подивитися на ситуацію неупереджено. Батьки часто дивляться на дитину крізь призму власних емоцій і очікувань, а сама дитина — через обмежений досвід. Викладач, учитель же має професійний погляд, заснований на знаннях, досвіді та науковому підході. Саме це дозволяє йому бачити особистість дитини більш об'єктивно. Тому педагог як «ресурс» повинен мати багатий внутрішній світ: інтелектуальні, духовні, психологічні, поведінкові та професійні якості. Вони стають тим фундаментом, який дозволяє йому впливати на здобувачів освіти й допомагати їм розвиватися.

Отже, мета використання ресурсу педагога — не просто навчання, а співучасть у творенні особистості. Викладач, учитель допомагає студенту, учневі стати зрілою людиною, здатною мислити, відчувати й діяти відповідально.

Після всього сказаного постає важливе питання: як зробити так, щоб ресурс педагога не вичерпувався? Адже він постійно віддає себе іншим — своїм учням, студентам. Якщо педагог не буде мати джерел для власного відновлення, його внутрішні сили поступово зменшаться, і він не зможе ефективно виконувати свою місію. Педагог не може бути ресурсом лише для самого себе. Йому потрібні зовнішні джерела, які наповнюють його особистість і підтримують його внутрішній світ. Це створює своєрідний «ланцюг ресурсів»: ресурс для педагога, педагог як ресурс, вихованці, які користуються цим ресурсом.

Якщо перші дві ланки не працюють, третя теж не буде ефективною.

Що ж може бути ресурсом для самого педагога? Це все те, що допомагає йому розвиватися й збагачувати власний внутрішній світ:

- споглядання навколишньої реальності та роздуми над її сенсом;
- інтелектуальна діяльність — читання, навчання, саморозвиток;
- віра та духовні практики;
- професійне зростання, участь у семінарах, конференціях, навчальних програмах;
- спілкування з колегами, учнями, студентами;
- реалізація власного творчого потенціалу, хобі, мистецтво;
- відпочинок і відновлення сил.

Ключовим є те, що ці джерела повинні формувати особистість педагога на глибокому внутрішньому рівні. Адже саме від того, наскільки багатим є його внутрішній світ, залежить, наскільки він зможе бути ресурсом для інших.

Отже, чим глибшою є особистість педагога, тим сильнішим і перспективнішим буде його вплив на здобувачів освіти. Педагог, який дбає про власний розвиток і поповнює свої ресурси, здатний довше й ефективніше служити іншим, залишаючись справжнім джерелом знань, натхнення та підтримки.

Список літератури:

1. Ресурс. Тлумачення із «Словника української мови». URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=ресурс> (дата звернення: 08.11.2025).
2. Resource. Oxford Learner's Dictionaries. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/resource_1 (дата звернення: 08.11.2025).

ОБРЯД СВАТАННЯ В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ ГУЦУЛІВ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Костюк Л.В.

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
e-mail: lvkostyuk@ukr.net

Кузьмиха Х.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
e-mail: mykuzmiha@gmail.com

Передвесільна обрядовість українців становить важливий сегмент традиційної культури, органічно поєднуючи елементи звичаєвого права, соціальної організації та символічного мислення. У цій системі одним із ключових етапів виступає сватання – обряд, що не лише передуює укладенню шлюбу, а й виконує функції міжродинного узгодження, публічного засвідчення наміру одруження та сакралізації майбутнього подружнього союзу. Особливої виразності та архаїчної насиченості сватання набуває у гуцулів, де збереглися численні давні форми, символи й ритуальні практики.

У науковому дискурсі сватання та заручини традиційно інтерпретуються як генетично пов'язані складники єдиного передвесільного комплексу, що зумовлено їх тісним переплетенням у реальній обрядовій практиці та відсутністю чіткої межі між ними [1, с. 306]. Водночас у певних випадках заручини набували відносної самостійності – передусім тоді, коли укладення шлюбу відкладалося у часі. Такі ситуації виникали, зокрема, у зв'язку з військовою службою юнака, який прагнув символічно закріпити взаємні зобов'язання, або внаслідок попередніх домовленостей між родинами щодо майбутнього шлюбу неповнолітніх дітей [1, с. 306]. За таких умов заручини виконували функцію своєрідної гарантії досягнутої угоди, легітимізованої словом і публічним визнанням.

На Гуцульщині сватання найчастіше називають «старости», що акцентує увагу не стільки на самій дії, скільки на ролі ключових учасників церемонії. До складу сватів входили батьки нареченого та старости (найближчі родичі молодого). Старостами зазвичай гуцули обирали одружених чоловіків із доброю репутацією, котрі мали життєвий досвід і ґрунтовні знання звичаєвих норм. Їхня компетенція полягала не лише у веденні переговорів між родинами, а й у правильному виконанні ритуальних дій та відтворенні усталених формул. Важливо підкреслити, що функції старост не обмежувалися лише сватанням, як зазначають у с. Баня-Березів (Косівський район, Івано-Франківська область): вони активно брали участь у весільних обрядах, зокрема, у благословенні молодят та супроводі їх до шлюбу, що надавало їм ролі значного сакрального та соціального значення [5].

До традиційних дарів сватів на Гуцульщині належали хліб і горілка, що символізували достаток, гостинність та серйозність намірів родини нареченого. У сучасній практиці до них додають солодощі (торт, цукерки), що свідчить про адаптацію обрядових норм до нових соціально-культурних умов. Сам факт приходу «не з порожніми руками» одночасно демонстрував економічні можливості родини та підкреслював значення обрядової етики у міжродинних взаєминах.

Не менш важливим чинником у структурі сватання був його час проведення, який мав практичне та символічне значення. Зазвичай, сватання організовували пізно ввечері, що дозволяло уникнути публічної ганьби для легіня та його сім'ї у разі відмови. Водночас церемонію часто приурочували до великих релігійних свят, що підкреслювало урочистий

характер події та надавало їй додаткового сакрального значення. Таким чином, часові рамки сватання поєднували прагматичні й символічні чинники, забезпечуючи одночасно соціальну безпеку й ритуальну вагу події.

Вербальна складова ритуалу була надзвичайно розвиненою та включала систему усталених вітальних формул і алегоричних виразів. Зокрема, початковим запрошенням сватів у дім могло бути: *«Добрий вечір, Бог зайшов до сеї хати і ми з ним; є у вас дівка на виданні?»*. У разі позитивної відповіді переговори продовжувалися формулою: *«Гаразд, ми прийшли, щоб Божою поміччю з'єднати дітей!»* [2, с. 26].

Окрему увагу займали алегоричні образи та символічні мотиви, які підкреслювали значення ритуалу та зберігали давні міфологічні нашарування. Поширеним був мотив «полювання на куницю» або «ягня», у якому свати виступали як «мисливці», а наречений – як «князь», що «полює» на рідкісного звіра, тобто на дівчину, яку батьки «переховують». Подібні образи пов'язувалися з дохристиянськими віруваннями та тотемними уявленнями про перетворення тварини на людину, що свідчить про глибоку архаїчність обряду [3, с. 198]. Такі символічні тексти не лише збагачували ритуальну мову, а й виконували важливу соціально-культурну функцію: вони демонстрували знання звичаєвих норм, підкреслювали роль учасників церемонії та легітимізували намір родини нареченого укласти шлюб.

Поряд із традиційним варіантом сватання існував більш лояльний, який передбачав безпосередню участь молодих у прийнятті рішення щодо шлюбу. Після попередніх домовленостей батьки запитували дівчину про її згоду, запрошуючи «гарненько придивитися» до нареченого. Аналогічне питання ставили легіневі. Якщо обидва давали позитивну відповідь, наречений підходив до дівчини, пара бралася за руки, а майбутня наречена промовляла: *«Як батьки пристають – то і я пристаю»*. У цей момент староста символічно «перебивав» руки молодят хлібом, що слугувало ритуальним закріпленням їхньої згоди [1, с. 306–307]. Таким чином, матеріальна, часова, вербальна та символічна складові сватання формували цілісну обрядову систему, в якій соціальні, релігійні та міфологічні значення перепліталися, забезпечуючи одночасно легітимацію шлюбу, демонстрацію родинного статусу та передачу традиційних культурних норм наступному поколінню.

Варіанти відмови становлять окремий аспект функціонування сватання. На відміну від інших регіонів України, на Гуцульщині звичай «дарувати гарбуза» не набув поширення через відсутність відповідної культурної традиції. Водночас відмова могла супроводжуватися словесними або символічними діями. На словесну відмову молодий міг реагувати доволі різко. Як зазначає С. Маховська, ображений легінь, виходячи з хати дівчини, «притис гузицев двері», що, згідно з місцевими забобонами, забороняло подальші спроби сватання. Насправді молода могла довго залишатися незаміжною після такого випадку [4, с. 58].

Подібні ситуації демонструють соціально-психологічні аспекти інституту сватання. У с. Баня-Березів (Косівський район, Івано-Франківська область) зафіксовано випадок, коли дівчина виняткової вроди, перебуваючи у взаємних почуттях із певним легінем, відмовляла близько тридцяти сватів, очікуючи пропозиції саме від нього. Зрештою юнак одружився з іншою жінкою, керуючись прагматичними міркуваннями, а дівчина залишилася незаміжною, оскільки старости села перестали її відвідувати, побоюючись нових відмов [6]. Цей випадок підкреслює важливість репутаційного чинника в традиційному середовищі, де багаторазова відмова могла істотно знизити шанси на шлюб у сприйнятті громади.

Зауважимо, що на початку XXI ст. обряд сватання зазнав значних трансформацій. Зокрема, на прикладі с. Баня-Березів (Косівський р-н Івано-Франківської обл.) можна констатувати втрату більшості сакральних та публічно-правових функцій. Натомість зберігаються лише окремі атрибутивні та символічні елементи, варіативність яких тепер залежить не стільки від суворих канонів традиції, скільки від локальних преференцій та особистих переконань суб'єктів обряду. У функціональному плані сватання все більше набуває прагматичного характеру: воно трансформувалося у зручну комунікативну платформу, де родини мають змогу ближче познайомитися та узгодити суто організаційні й

фінансові питання майбутнього весілля (зокрема, дату проведення, розподіл бюджету та локус проживання нової сім'ї). Зазначені процеси яскраво ілюструють високу адаптивність традиційної звичаєвості до сучасних соціальних реалій [5].

Висновок. Таким чином, передвесільна обрядовість українців, зокрема обряд сватання, є важливою складовою традиційної культури, що органічно поєднує соціальні, релігійні та символічні чинники. У структурі обряду взаємопов'язані матеріальні, часові, вербальні та символічні елементи, які забезпечують легітимацію шлюбу, узгодження між родинами та передачу культурних норм наступному поколінню. Особливу архаїчну насиченість сватання зберегли гуцули, де роль старост, ритуальні формули та міфологічні мотиви підкреслюють давнє походження та сакральну функцію обряду. Аналіз історичних та сучасних практик обряду показує його адаптацію до соціально-культурних змін: від строгого ритуалу до більш гнучких форм, що враховують інтереси молодих і практичні потреби сімей. Водночас збереження символічних та вербальних елементів свідчить про стійкість традиційної системи, де обряд слугує не лише соціальною процедурою, а й засобом культурної ідентифікації та міжпоколінної передачі цінностей.

Список літератури:

1. Шухевич В. Гуцульщина. Львів: НТШ, 1902. Т. 5. 255 с.
2. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази / пер. з нім. З. Пенюк. 2-ге вид., випр. і доп. Чернівці : Молодий буковинець, 2003. 200 с.
3. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.
4. Маховська С. Весільна обрядовість Верховинського району Івано-Франківської області: локальна специфіка, особливості термінології, динаміка змін. Народна творчість та етнологія. 2013. № 6. С. 57–64.
5. Томич Надія Василівна, 1978 р. н., жителька с. Баня-Березів, Косівського району, Івано-Франківської області, вихователь дитсадка.
6. Гунчак Марія Степанівна, 1951 р. н., жителька с. Баня-Березів, Косівського району, Івано-Франківської області, пенсіонерка.

ПОКРИВАННЯ ГОЛОВИ МОЛОДОЇ В СИСТЕМІ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ БОЙКІВ (XX – ПОЧАТОК XXI СТ.): ТРАДИЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Костюк Л.В.

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
e-mail: lvkostyuk@ukr.net

Росоловська Н.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
e-mail: nadiarosolovska12@gmail.com

У системі традиційної весільної обрядовості бойків репрезентативне місце посідають ритуали, що маркують завершальні етапи укладення шлюбу. Зокрема, покривання молодої виступає ключовим елементом ініціального переходу дівчини до статусу заміжньої жінки та її подальшої інтеграції в родину чоловіка. Зазначений обряд акумулює в собі комплекс ритуальних дій, символічних атрибутів і вербальних формул, спрямованих на легітимізацію та закріплення нового соціального статусу жінки. Системне дослідження цієї традиції дає змогу глибше з'ясувати механізми функціонування традиційної культури Бойківщини та специфіку родинних і соціальних взаємин.

Обряд покривання (чіпчення) молодої безпосередньо символізував перехід дівчини до стану заміжжя («доступила стану малжонського») і, як правило, відбувався в домі нареченої. Початок ритуалу позначався зверненням старости до присутніх із проханням надати дозвіл «почіпчити дівку на невістку», після чого розгорталася обрядова дія, що могла відбуватися як у коморі, так і за столом у хаті [2, с. 43]. Особливе значення мала постать виконавця обряду. Покривання здійснювала сваха, сестра молодого або спеціально запрошена жінка (старостіна, вбирала). Натомість на участь у ритуалі накладалися суворі ментальні табу: зокрема, до його проведення не допускалася мати-вдова. Така заборона відображала традиційні уявлення про магічну повноцінність родини та прагнення захистити новостворене подружжя від потенційного перенесення долі вдівства на молоду жінку [5, с. 188].

Конкретний перебіг зазначеного обряду, як засвідчують етнографічні матеріали, логічно продовжує описані вище ритуальні дії та розкриває їхню внутрішню символіку. Згідно зазначених матеріалів, наприкінці весільного циклу молоду відводили до комори, де молодий, сівши на лаву, брав її на коліна, що символізувало встановлення нового подружнього зв'язку. Далі відбувалося зняття вінків: у молодого – свекрухою, у молодої – її матір'ю, після чого розпочинався ключовий момент обряду – чіпчення. Молодий одягав дружину чепець (спеціальний обрядовий головний убір заміжньої жінки), який символізував остаточний перехід від дівочтва до подружнього стану. Показовою деталлю було те, що молода двічі скидала чепець і лише на третій раз приймала його, що відображало поступовість і психологічну складність прийняття нового соціального статусу [6, с. 149]. Фінальним штрихом ставав вихід у публічний простір хати, для чого мати або сестра пов'язувала поверх чепця хустку (або намітку), що візуально заявляло громаді про появу нової молодиці.

Подібна структура обряду та відповідна символіка переходу простежуються і в локальних варіантах бойківського весілля. Зокрема, в описах В. Гнатюка процес покривання також супроводжувався зняттям вінка, покриванням голови та виконанням обрядових пісень, які акцентували зміну соціального статусу молодої та її входження до нової родини [3, с. 21].

Органічним продовженням описаних обрядових дій є використання у процесі покривання сакральних предметів і символічно насичених ритуальних практик, які підсилювали семантику переходу та надавали йому магічно-оберегового характеру. Зокрема, дружба зарубував сокиру в стіну над головою молодої та прикріплював до неї свічки, що символізували захист, очищення й своєрідне «освячення» її нового статусу. Важливо підкреслити, що в традиційній культурі Бойківщини залізо (зокрема сокира) та вогонь виступали потужними апотропеїчними засобами. Крім того, сама молода під час обряду чіпчення сиділа на ряд предметів-символів (мішок із зерном, кожух, сідло, коновку або ярмо), котрі носили виразне апотропеїчне значення та були спрямовані на забезпечення добробуту, плодючості й господарської спроможності майбутньої родини [1, с. 181].

Невід'ємною складовою обряду покривання, що логічно доповнювала його предметно-дієвий рівень, були ладкання – обрядові пісенні тексти, які відображали символіку переходу від дівочтва до заміжжя. Подібні тексти та їхнє функціональне навантаження зафіксовані і в матеріалах В. Гнатюка [3, с. 24]. Специфіка бойківського ладкання полягала в метафоричному зображенні насильницького відбирання дівочої волі або ж у підкресленні незворотності втрати колишнього статусу:

*Бо прийшли зі Львова паничі,
Узели косичку під мечі,
Взели косичку рубати,
Взела молода плакати.*

Або:

*Ні в поле не линула,
Ні в Дунай утонула,
Під чепець сі звинула [4, с. 119].*

Розглянуті елементи обрядовості доповнюються локальними варіантами покривання, які засвідчують значну регіональну варіативність при збереженні спільної семантики ритуалу. Зокрема, на Сколівщині вінець знімали дружки за допомогою топірців, тоді як на Старосамбірщині цю дію виконував сам молодий, після чого свекруха пов'язувала молодій хустку, остаточно закріплюючи її новий соціальний статус [5, с. 188]. Сакральний статус мав і сам знятий вінок: його не просто ховали, а згодом ритуально спалювали. В етнологічному вимірі нищення весільного вінка вогнем означало остаточною деструкцію дівочого стану та неможливість повернення жінки до попереднього соціовікового статусу.

Після завершення обряду покривання весільне дійство набувало більш розважального характеру й продовжувалося співами та танцями. Водночас і на цьому етапі зберігалася тісна взаємодія ритуального та ігрового компонентів, зокрема через виконання жартівливих пісень, які відображали соціальні ролі учасників весілля та сприяли емоційному розрядженню:

*Дружбо – каже – дружбо,
То ж би тебе бити,
Бо ти тільки не задружбив,
Шоби в пушкі взети [6, с. 11].*

Попри ці тенденції, збережені польові етнографічні матеріали дозволяють деталізувати автентичний перебіг покривання та простежити його локальну специфіку на мікрорівні. Зокрема, у с. Комарники (Самбірський район, Львівська область) обряд покривання маркував фінал весільної драми й відбувалося переважно після опівночі [7]. Молоду садили на подушку або крісло посеред хати, після чого дружки знімали з неї вінок і передавали матері. Далі здійснювався сам акт покривання молодої хусткою, що символізувало її перехід до статусу заміжньої жінки. При цьому зберігалися елементи обрядової гри: молода могла жартома опиратися або намагатися скинути хустку, що відображало символічне прощання з дівочтвом.

Дещо інший обряд зафіксовано у с. Вовче (Самбірський район, Львівська область). Тут покривання могло відбуватися і на другий день весілля перед відвідуванням церкви. У

цьому випадку обряд набував додаткового нормативного значення, закріплюючи соціально санкціоновані вимоги до зовнішнього вигляду заміжньої жінки та підкреслюючи її новий статус у громаді [8].

Логічним завершенням розгляду обрядової практики є простеження її трансформацій у новітній період. На початку ХХІ ст. під впливом соціокультурних змін відбувається поступова еволюція обряду покривання: від чітко регламентованого, сакрально насиченого ритуалу до спрощених або символічних форм. Це засвідчує зміщення його функцій – від сакрально-регулятивної до переважно репрезентативно-символічної, що відображає загальні процеси модернізації традиційної культури.

Висновки. Таким чином, обряд покривання молодої у весільній традиції бойків постає як складний багаторівневий ритуал ініціального характеру, що через синкретичне поєднання символічних дій, сакралізованих предметів та вербальних формул забезпечує легітимацію переходу жінки до нового соціовікового та правового статусу. Попри виразну субрегіональну й локальну варіативність зафіксованих практик, їх об'єднує спільне семантичне ядро — маркування остаточного розриву з дівочтвом та інтеграція молодої до родини чоловіка й сільської громади як повноправної членкині. Водночас компаративний аналіз класичних етнографічних джерел та сучасних польових матеріалів засвідчує поступове згасання первісної сакрально-регулятивної ролі обряду та його стійку переорієнтацію на репрезентативно-ігрову функцію. Зазначена тенденція віддзеркалює глобальні процеси модернізації та трансформації традиційної культури Бойківщини.

Список літератури:

1. Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. / за ред. Ю. Г. Гошка. Київ: Наукова думка, 1983. 303 с.
2. Галько О. Традиції укладення шлюбу бойків Карпат (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття). Етнічна історія народів Європи. 2001. Вип. 10. С. 40–44.
3. Гнатюк В. Бойківське весілля у Мшанці (Старосамбірського повіту). Матеріали до українсько-руської етнології. Львів : Друкарня НТШ, 1908. Т. 10. С. 1–29.
4. Левінський В. Бойківське весілля у Доброгостові (Дрогобицького повіту). Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1908. Т. 10. С. 101–120.
5. Хібеба Н. Бойківське весілля: обряд і слово : монографія. Львів, 2021. 712 с.
6. Schnaider J. Z życia górali nadłomnickich. Lud. 1912. Т. ХVІІІ, з. I–IV. S. 141–153.
7. Сутчак Євгенія Онуфрївна, 1932 р. н., жителька с. Комарники, Самбірського району, Львівської області, пенсіонерка.
8. Вовчанська Марія Олексіївна, 1952 р. н., жителька с. Вовче, Самбірського району, Львівської області, пенсіонерка.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА

Котурбаш Олена

викладач вищої кваліфікаційної категорії
ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж
Львівського національного університету природокористування»

Удосконалення техніки мовлення майбутнього менеджера потребує істотного підвищення його психологічної культури знань, умінь, навичок тощо. Важливими її компонентами є знання психології спілкування та міжособових взаємин, закономірностей естетичного сприймання дійсності, особливостей власної психічної діяльності, зокрема мови та взаємодії з іншими людьми, поведінки, способу управління психічними станами, а також уміннями й навичками мовленнєвого дихання, правильної артикуляції (дикції) та вимови слів (орфоєпії), "мовлення" в різному темпі та з різною силою голосу.

Оскільки кожен менеджер прагне до того, щоб бути людиною впливовою, то психологічні передумови формування їх ділового мовлення значною мірою співпадають з цінностями педагогічного спілкування, яке широко висвітлено на сторінках психолого-педагогічної літератури. [1] Твори, присвячені цій проблемі, будучи глибоко науковими за своїм змістом, як правило, написані доступною для студентів мовою і можуть бути використані для їх самостійної роботи, спрямованої на підвищення знань з основ психології спілкування з врахуванням індивідуальних особливостей кожного.

Зауважимо, що деякі автори вважають, що для досягнення високого рівня культури ділового спілкування не обов'язково ґрунтовно знати психологію, що мистецтво спілкування можна досягнути шляхом оволодіння системою правил, які впливають з певних психологічних теорій, та їх постійним застосуванням у практиці повсякденного спілкування. [2, с.172] Зокрема, такої думки дотримувався американець Дейл Карнегі, на популярних творах якого навчалися і в наш час навчаються тисячі менеджерів в усьому світі.

Для прикладу приведемо деякі рекомендовані ним правила:

Правило 1. Щиро цікавтесь іншими людьми.

Правило 2. Усміхайтесь.

Правило 3. Пам'ятайте, що ім'я людини-це найсолодший і найважливіший для неї звук на будь-якій мові.

Правило 4. Будьте хорошим слухачем. Заохочуйте інших говорити про самих себе.

Правило 5. Говоріть про те, що цікавить вашого співбесідника.

Правило 6. Навіюйте вашому співбесіднику усвідомлення його значущості і робіть це щиро. [3, с.140]

Цитований автор кожне правило належним чином обґрунтовує, вдаючись до переконливих ілюстрацій вдало підібраними прикладами. А його рекомендація щодо апробації кожного правила у повсякденному житті сприяє прилученню читачів до індивідуальних психологічних експериментів, в результаті яких кожен має можливість переконатися в доцільності застосування цих правил.

Як бачимо за змістом, дотримання приведених правил передбачає певну благотворну психологічну установку особистості в її стосунках з людьми, з котрими вона спілкується. Воно передбачає також дотримання певних етичних норм. Формування та утвердження психологічної готовності майбутнього менеджера до прийняття пропонованих правил спілкування та їх постійне використання у стосунках з людьми є не що інше, як реалізація третього (етико – психо - логічного) аспекту розвитку його культури ділового спілкування.

Кожен з аспектів формування та розвитку мовленнєвої культури по-своєму важливий. Але пріоритетне місце, на наш погляд, належить роботі над інформаційно-змістовим

аспектом мовлення, бо в сучасних умовах великі масиви інформації можуть бути передані й прийняті з допомогою різних знакових систем, тобто без "озвучення" (документи, листи, письмові угоди, повідомлення тощо).

Великі можливості навчального процесу щодо формування та розвитку мовленнєвої культури пояснюється тим, що спілкування, яке реалізується в ньому, має цілу низку істотних ознак ділового спілкування. У ньому предметом обміну найчастіше слугує навчальна інформація, яка за своїм змістом є науковою, техніко - технологічною, художньо-літературною, мистецькою і матеріалізується через систему наукових понять, технічних рисунків і символів (малюнків, схем, креслень тощо), літературних та художніх образів. Завдяки цьому спілкування, що реалізується в навчальному процесі, при належному його спрямуванні слугує ефективним засобом формування та розвитку мовленнєвої культури студентів.

Використання прихованих у навчальному процесі можливостей щодо формування та розвитку культури ділового мовлення майбутніх менеджерів потребує передусім осмислення та прийняття учасниками навчального процесу поставленої проблеми як міждисциплінарної, тобто такої, успішне вирішення якої можливе за умови участі в ньому всіх або принаймні переважної більшості викладачів, котрі працюють з деяким стабільним складом студентів (наприклад, зі студентами одного курсу чи академічної групи) протягом більш-менш тривалого часу. Результатом такого осмислення є прийняття учасниками навчального процесу спільних для всі завдань формування та розвитку культури ділового спілкування у студентів. У цьому ми вбачаємо вихідну педагогічну умову вирішення поставленої проблеми. [4, с.244]

Реалізуючи цю умову, дуже важливо максимально конкретизувати очікувані результати вирішення кожного завдання з таким розрахунком, щоб вони слугували істотними ознаками і водночас критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів.

Другу умову формування та розвитку мовленнєвої культури майбутніх менеджерів ми вбачаємо у підвищенні вимог до ділового спілкування зі студентами всіх викладачів, котрі працюють з ними. З цією метою кожному учаснику навчального процесу з числа педагогів доцільно самокритично проаналізувати та об'єктивно оцінити власне спілкування в тій його частині, де воно найбільшою мірою набуває характеру ділового.

Найпершу потребу в цьому плані ми вбачаємо в тому, щоб кожен викладач і студент володів знаннями про властиву йому модель спілкування, його найістотніші недоліки та способи можливого їх подолання.

Приведемо стисло характеристику деяких відомих у психології спілкування його моделей.

Модель перша, умовна назва "Монблан". Менеджер уподібнюється гірській вершині, тобто ' підноситься над співбесідником ' Він володіє великим обсягом знань, але знаходиться на недосяжній при оточуючих вершині. Система спілкування при цьому складається таким чином: менеджер відділений від співбесідників, він не цікавиться ними, а свої функції вбачає у передачі готової інформації.

Модель друга - "Китайська стіна": між співбесідниками є певна дистанція, обмежувач. Як правило, один із них постійно підкреслює свою зверхність, намагається лише повідомляти інформацію, зневажливо ставлячись до слухачів.

Модель третя - "Робот" це людина, яка цілеспрямовано и послідовно діє на основі продуманої програми, не звертаючи уваги на обставини, котрі вимагають змін у спілкуванні. Такий менеджер ніби діє правильно - має власний план дій, правильно сформульовані цілі й задачі, проте дійсність постійно змінюється, виникають нові й нові проблеми, тому потрібно завжди через систему спілкування контролювати ситуацію.

Модель четверта - "Гамлет". Цей стиль спілкування характеризується постійними сумнівами, які мучать менеджера під час взаємодії з співбесідниками: чи правильно вони мене зрозуміють, чи не образяться тощо. В результаті він стурбований не стільки змістовою

сторону спілкування, скільки ставленням до нього оточуючих. І це інколи набуває гіпертрофічного значення.

Модель п'ята - "Друг". У даному випадку в системі спілкування переважають дружні стосунки, але якщо воно базується лише на таких взаєминах, то часто можна втратити діловий контакт і контакт набуває особистісного характеру.

Модель шоста - "Глухар". Людина в процесі взаємодії з іншими чує тільки себе. Вона настільки перейнялася своїми думками та ідеями, що абсолютно не спрямована на співбесідників, не відчуває своїх партнерів по спілкуванню. В результаті такого стилю спілкування втрачається зворотний зв'язок. [5, с.228]

Відомі ще й інші моделі спілкування, на яких ми не будемо акцентувати увагу.

Третю умову формування та розвитку культури ділового спілкування майбутніх менеджерів вбачаємо в організації спільної роботи викладачів і студентів, спрямованої на досягнення означеної мети. Для цього доцільно скористатися всіма формами академічних : лекціями, семінарськими і практичними заняттями, консультаціями, заліками, екзаменами, а також численними позаурочними мами виховної роботи (наприклад, диспутами, конкурсами, кращих творчих робіт, олімпіадами та ін.).

Особливо корисними тут можуть бути ті форми навчання, ознаками яких є ділові діалоги (наприклад, - семінарські, практичні та інші заняття, на яких можуть бути виконані спеціальні вправи, рольові ігри, полемічні виступи студентів, взаєморецензування і т.п.).

Тривале цілеспрямоване застосування цих засобів сприяє підвищенню культури майбутніх менеджерів.

Список літератури:

1. Т.П. Чернявська. – Одеса: Одес. нац. ун. ім. І. Мечникова, 2022. Актуальна психологія менеджменту.
2. Колобич О.П. Загальна психологія. Навч. –метод. посібник. Львів, 2018.- 172 с.
3. Психологія спілкування : навчальний посібник / Л. Г. Кайдалова, Л. В. Пляка, Н. В. Альохіна, В. С. Шаповалова. — 2-ге вид., перероб. і допов. — Х. : НФаУ, 2018. — 140 с.
4. Ткаченко О. А. Основи самостійного вивчення курсу «Психологія» : навч. посіб. / О. А. Ткаченко. – Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ КНУ ; ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2018. – 244 с.
5. Калюжна Н. С. Етика професійного і ділового спілкування : навч.-метод. посіб. / Н. С. Калюжна. — Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2022. — 228 с. — ISBN 978-617-7901-57-9.

ПОЛІТИЧНИЙ PR У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кочубей Л.О.

доктор політичних наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтв

Сучасний світ переживає масштабні політичні, економічні та технологічні трансформації. Глобалізація, цифровізація та інформаційні війни суттєво змінюють характер політичної комунікації, набір інструментарію політичного PR, інституційних змін тощо. За цих умов політичний PR стає ключовим інструментом формування громадської думки, політичної легітимності та підтримки державної політики [1, с.13].

Світові зміни впливають на розвиток політичних комунікацій у кількох напрямках:

Це, по-перше, цифровізація політики, тобто активне використання соціальних мереж, цифрових платформ і аналітики даних у політичних кампаніях.

По-друге, глобальна інформаційна конкуренція: боротьба за інформаційний простір між державами та політичними акторами.

По-третє, зростання ролі медіа: медіа та онлайн-платформи стають головними каналами комунікації між політиками і суспільством.

По-четверте, поширення дезінформації: маніпуляції інформацією створюють нові виклики для політичного PR тощо.

Дані тенденції особливо загострилися після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Серед ключових сучасних тенденцій розвитку PR можна виділити: персоналізацію політики (формування політичних брендів і персональних іміджів політичних лідерів); мікротаргетинг та аналіз даних (використання великих масивів даних для точного впливу на різні групи виборців); інтерактивну комунікацію (перехід від односторонньої пропаганди до діалогу з громадянами); кризовий PR (швидке реагування на інформаційні атаки, скандали та політичні кризи) тощо.

Можна також простежити особливості політичного PR в умовах інформаційних конфліктів. Так, зокрема, за сучасних геополітичних умов, політичний PR активно використовується як елемент інформаційної боротьби.

Комунікаційні стратегії спрямовані на: зміцнення довіри громадян до влади; формування міжнародної репутації держави; протидію пропаганді та інформаційним операціям тощо.

У перспективі політичний PR буде розвиватися у таких напрямках: ширше використання штучного інтелекту та алгоритмів аналізу громадської думки; інтеграція цифрових комунікаційних технологій у політичні кампанії; зростання ролі етичних стандартів і прозорості комунікації; посилення значення міжнародного політичного іміджу держав тощо.

Отже, політичний PR є важливим інструментом політичної комунікації у світі, що швидко трансформується [2, с.4]. Його розвиток визначається технологічними інноваціями, глобальною конкуренцією в інформаційному просторі та потребою у формуванні довіри суспільства до політичних інститутів. Ефективний політичний PR здатний забезпечити не лише успішні політичні кампанії, а й стабільність демократичних процесів, якісних інституційних змін у нашій державі.

Список літератури:

1. Public Relations in Politics / Maria J. M. ten Berge. New York: Peter Lang, 2017. 386 p.

2. Political Public Relations: Principles and Applications / Jesper Strömbäck, Spiro Kioussis (ред.). New York: Routledge, 2011. 265 p.

МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ФОРМАТ У ЖУРНАЛІСТИЦІ: СУЧАСНИЙ СТАН

Кузьміна В.О.

здобувачка освіти навчального ступеня “Бакалавр”, IV курсу
Київський національний університет культури і мистецтв

Сучасний розвиток журналістики характеризується активною трансформацією форм подачі інформації, що зумовлено цифровізацією медіапростору та змінами у поведінці аудиторії. Однією з ключових тенденцій є впровадження мультимедійного формату, який поєднує текст, відео, аудіо, графіку та інтерактивні елементи.

Ще у 2004 році М. Дьюз звертав увагу на зміну уподобань аудиторії щодо споживання новинного контенту та наголошував на необхідності адаптації редакцій до нових умов. Зокрема, він зазначав, що основні зміни пріоритетів відбувалися у читанні, перегляді телебачення та прослуховуванні новин.

За його словами, люди стали читати менше друкованих новин. Проте, коли вони зацікавлені в запропонованій темі, читають в інтернеті.

Стосовно телебачення, у своїй роботі “What is multimedia journalism?” [1], автор зазначав, що у сучасному медіапросторі відбувається «зростання образів і падіння слова». Тобто, завдяки високошвидкісному редагуванню зображень і відео та іншим маніпуляціям, наше розуміння подій, що відбуваються у навколишньому світі і те, як ми їх сприймаємо, все більше контекстуалізується.

Радіо, за словами цього ж автора, люди все ще слухають, проте, як це було і з читанням, роблять це онлайн, використовуючи інтернет-радіостанції. Важливим доповненням до цієї тези було те, що прослуховування часто відбувається паралельно з виконанням інших повсякденних завдань. Саме це доповнення підводило до характеристики сучасних медіакористувачів як “багатозадачних”.

Таким чином, мультимедійність стала відповіддю на зміну у поведінці аудиторії, які почали спостерігатися ще більше 20-ти років тому.

Актуальні дослідження медіаспоживання в Україні (зокрема, проведені «Інтерньюз Україна» у 2025 році [3]) підтверджують зростання популярності онлайн-платформ та соціальних мереж як основних джерел новин. Значна частина аудиторії споживає інформацію з мобільних пристроїв, що додатково стимулює розвиток мультимедійних форматів, адаптованих до інтерактивних форм подачі. Оскільки саме така журналістська форма допомагає утримувати увагу читача, не зважаючи на велику кількість матеріалу до сприйняття.

В умовах інформаційного перенасичення користувачі віддають перевагу контенту, який є візуально привабливим та динамічним. Саме про це влучно висловлювалась студентка факультету журналістики ЛНУ ім.Івана Франка у 2017 році М. Дурнева [2]. За її словами, мультимедійні історії, створені українськими медіа, вражають саме гарним оформленням та креативним підходом до розкриття обраної теми. Оскільки акцент у таких матеріалах робиться на світлинні, відео, аудіо та дизайнерську верстку — текст не видається надто великим і саме таким чином матеріал приваблює увагу читача.

Таким чином можна зробити висновок, що мультимедійність не витісняє “класичні” форми подачі матеріалу, а навпаки — стає новою ланкою розвитку журналістики як гуманітарної галузі.

Отже, аналіз сучасного стану мультимедійного формату в журналістиці дозволяє зробити висновок, що його розвиток є закономірним результатом технологічних інновацій, які вносять зміни у поведінку аудиторії і впливають на вибір джерел для отримання новинного контенту — трансформація медіаспоживання відбувається паралельно до розвитку цифрових технологій. Акцент на візуальній складовій, інтерактивності та

дизайнерських рішеннях дозволяє зменшити навантаження на читача та підвищити рівень залученості.

Таким чином, в сучасному контексті, мультимедійний формат стає не додатковою опцією, а новим стандартом написання матеріалів. Сучасний стан мультимедійної журналістики можна охарактеризувати як етап інтеграції технологій і контенту, де ключову роль відіграє орієнтація на утримання уваги аудиторії. Перспективи подальшого розвитку журналістики пов'язані з використанням нових технологій (зокрема штучного інтелекту) та успішної інтеграції їх у журналістський контент. Водночас ключовим викликом залишається збереження балансу між використанням штучно згенерованих матеріалів та органічно написаних людиною текстів.

Список літератури:

1. Deuze M. What is multimedia journalism? // *Journalism Studies*. 2004. no. 5(2) pp. 139-152.
URL: <https://doi.org/10.1080/1461670042000211131>. (Дата звернення: 16.03.2026)
2. Дурнева М. Нам це вдалося: українські лонгріди на противагу американським. // *Медіакритика*. 2017. 8 серпня.
URL: <http://mediakrytyka.lnu.edu.ua/novi-tehnologii-media/nam-tse-vdalosya-ukrayinski-lonhridy-na-protyvahu-amerykanskyum.html> (Дата звернення: 23.03.2026)
3. “Дослідження медіаспоживання українців”. // *Інтер'ююз Україна*. 2025.
URL: <https://internews.ua/media-research/ukrainian-media-news-consumption-and-trust-in-2025> (Дата звернення: 16.03.2026)

ПРО ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЗВО МВС УКРАЇНИ: КОМУНІКАТИВНІ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Литвинов О.М.

доктор юридичних наук, професор КМAM ім. Р. М. Глієра

ID ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2257-2224>

Постановка проблеми. Підготовка поліцейських та інших правоохоронців у відомчих закладах вищої освіти відновлює світоглядні та організаційні принципи підготовки кадрів для каральних органів тоталітарної держави, що здійснювалася за часів радянської влади, що є проблемою для формування громадянського суспільства в країні.

Мета. Доведення принципової несумісності діяльності поліції та інших правоохоронних органів України світоглядним засадам правової держави, зокрема в інтерпретації соціальної ролі громадянського суспільства. До первинних причин незадовільного рівня комунікації з суспільством слід віднести систему підготовки у відомчих ЗВО, що потребує кардинальних змін, замовником яких має бути не держава, а суспільство через громадські організації.

Аргументація. Історична та політична: структурно, організаційно та значною мірою змістовно вони є спадщиною радянського типу вищих військових училищ. Логічна: неможливо змінити систему зсередини неї самої (третя теорема К. Гьоделя), будь-то на рівні правоохоронної служби, будь-то на рівні міністерства, будь-то на рівні держави.

Методологія. Розгляд проблеми базується на культурологічному підході.

Наступний текст є матеріалом для врахування (можливого) в навчальному процесі спеціалізованих ЗВО.

Культурологічний підхід як хронотопний методологічний синтез.

«Культурологічний підхід» ґрунтується на категорії «культура», насамперед в онтологічному ракурсі як засадничої в українській культурно-антропологічній думці (В. Іванов, В. Шинкарук, Є. Бистрицький, ін.): «Культура є спосіб людського буття» [1, с.6].

У правознавстві спиралися на цей підхід: в Україні Б. Кістяківський, М. Козюбра, М. Цвік, ін., у світовій науці Р. Дворкін, Р. Познер, Дж. Фінніс, ін.

«Хронотопний» означає часово-просторову єдність (Г. Мінковський, А. Ейнштейн, М. Бахтін, ін.).

«Методологічний» – як засадничий спосіб мислення та наукового дослідження.

«Синтез» - в діалектичному значенні єдності суперечностей (протиріч).

Культурологічний підхід як методологія дослідження.

Спирається на методи, сформовані як філософські напрямки (течії, вчення тощо), де поняття «культура» є ключовим (категорією).

Ідеї прав людини і правової держави. Йдеться про концентроване формулювання цих ідей у Новий час та їх юридизацію (в цілому доба Модерну й сучасні правові держави).

Права (на життя, свободу і приватну власність) є природними і невідчужуваними і стосуються кожної людини. Соціальні стани скасовуються і самоорганізуються як протипага державі (уряду). Контроль дій держави та її інституцій (органів) є обов'язковим (для суспільства). У структурі соціуму (перелік ієрархічно зверху): індивід – суспільство – держава (відбивається в конституційних положеннях, здійснюється правоохоронними органами та юстицією). Права людини – це межа між людиною і твариною, цивілізацією (як культурою) і дикунством. Злочин є діянням за межами людського як культурного.

Філософські (світоглядні, для науки – методологічні) засади: Розум (раціональність) як втілення ефективності. Онтологічні (буденні, економічні) засади: здоровий глузд. Без таких засад ці ідеї не можуть втілюватися в процесі взаємодії людей і спільнот.

Україна як соціум і як держава з методологічних позицій культурологічного підходу: історія. У конотаційній низці поняття «українське» як «національне» маємо культурний зміст багатьох століть і оформлення в європейській традиції романтизму XIX століття, де такий самий європейській зміст політико-правових засад культури штучно знищувався московським імперським центром. Магдебурзьке право та ін. на теренах українських етнічних земель зробив пріоритетом свободу та самоврядування (суспільні організаційні структури в соціумі). Історична географія надає відповіді на питання щодо волелюбності народу і показує джерела індивідуальної активності та спротиву намаганням його знищення.

Ще більший вплив мали (і мають на сучасний український соціум) впливи історичних травм як наслідки тиску російської імперії (знищення релігійне, політичне, правове на тлі мовних та інших терорів), імперії радянської (знищення, на додаток, економічне, суто геноцидне через посилення терористичних способів дій органів внутрішніх, поліцейських, як інструменту руйнування соціальної структури, де катування та кара на смерть представників культури – релігійної, художньої, технічної – вела перед).

Способами комунікації «органів правопорядку» з громадянами, суспільними організаціями та населенням в цілому були: тиск, насилля, пограбування, терор, геноцид. Комунікативний інструмент поліцейських служб (міліція, ін.) – залякування

Україна як соціум і як держава з методологічних позицій культурологічного підходу: сучасність. Розвиток суспільства як організаційного структурування на тлі природних (національно-культурних, громадсько-товариських, духовно-релігійних, ціннісно-професійних, безпеково-асоціаційних, партійно-коаліційних тощо) підмурках гальмуються на штучних засадах держави з метою залишення контролю за їх діяльністю (радянська тоталітарна спадщина). Симулякри державності на інституційному рівні зостаються й після 1991 року у складі (змісті), структурі та її функціонуванні через залишення персонального складу ще комуністичного керівництва з наступним доданням/прийняттям злочинних способів і внутрішньої взаємодії (комунікації): спрямованість дій тощо, і взаємодії (комунікації) з суспільством (неефективність як невідповідність реальності, включаючи й інтерпретацію, зокрема права, як пропаганду). Інструментальна роль силових відомств не змінилася, відроджуючи й відповідні наслідки діяльності.

Драматичність такого становища посилюється загальною світовою ситуацією постмодерну і тенденціями її розвитку (головний збіг – світоглядне розвертання в минуле).

Трагічність цього становища посилюється черговою війною з населенням найбільшої ядерної держави світу (головний збіг – невизначеність персональна більшої частини особового складу силових структур у вирішальні моменти бойових ситуацій: поведінка, що не відповідає змісту і духу Присяги українському народові).

Аналіз державних систем, для яких готують кадри ЗВО МВС України та інші спеціалізовані відомчі заклади.

Держава. Має велику кількість ознак, що суперечать принципам правової держави, насамперед у комунікаційних проявах із громадянським суспільством. Структурно та функціонально порушено також комунікацію між гілками влади (для населення – симулякр різноманітних пропагандистських способів впливу). Діяльність правоохоронних органів підпорядковано політичній складовій, що спирається на інтереси станів, дотичних до влади. Натомість у правовій державі поліція – орган громадянського суспільства.

МВС. Система, де не всі складові відповідають призначенню її як цілісності. Функціональність не відповідає вимогам раціонального та прагматичного підходів («соціальний паразитизм» як спадок російсько-радянського минулого). Імітаційність в поточній діяльності, включаючи й взаємодію з населенням. Комунікації мають різні засади: від страху до взаємодії, що спирається на позитивні моральні чесноти. Значна роль фіктивності у співпраці з громадськими організаціями [2, с. 171-186].

Національна поліція. Крім перелічених системних невідповідностей завданням громадянського обов'язку слід додати принцип ієрархічності, що організаційно відновлює російсько-радянські військові традиції, включаючи й примус до дій за межами законних

повноважень. Останні витікають з персональних економічних (корисних) інтересів керівної ланки через маргіналізацію нижчих ланок особового складу. Окрема організаційна причина – відсутність корпоративного підходу до вирішення управлінських та поточних завдань.

Загальні світоглядні підмурки спрямованості діяльності зазначених державних систем: культурологічна констатація. Антропологічний, психологічний та соціологічний підходи надають пояснення злочинній діяльності через припущення можливості поведінки людини як недосконалої істоти, релігійний підхід концентрує ці проблеми в моральній площині через категорії Добра і Зла. Втім усе залишається людським, оскільки людина тлумачиться у межах кривно-родинного (фактично первісного, напів-тваринного суспільства з культом вождізму). Культурологічний підхід пропонує розуміти діяння за межами суто людського (культурного) як таке, що відповідає фактичності: спираючись на біологічні інстинкти та афекти є визначенням тварини: знищення інших людей (вбивство, пограбування тощо) робить акторів цих діянь істотами, які існують за межами людського. Ідея природних прав людини цю межу провела майже півтисячоліття тому.

Втім, діяльність зазначених систем створює нові та вдосконалює старі способи пограбування співгромадян. Способи формальні (законні, але не правові, термінологічно імітують західні принципи правової культури) та неформальні (незаконні й неправові, втілюють принципи східних деспотій, спираються на «владу-власність» як єдність понять).

Підготовка кадрів поліції як система.

Система підготовки кадрів для силових структур є імітацією освітнього процесу в правових державах (перекручення Болонських вимог тощо) і симбіозом радянської освіти з сучасними нарративами постмодерністського змісту. Головним гальмом як спадщиною радянською є підміна понять: освітою вважається професійна підготовка. Освіта, як набуття здатності самостійно мислити та приймати рішення, застилося набором професійних навичок, необхідних насамперед для підтримки політичних режимів.

Вибірковість у прийнятих принципах навчання ігнорує багато чого зі змісту та духу, здобутих насамперед на рівні моралі і права, серед яких компроміс як баланс прав (можливостей) і обов'язків (належного) є головним. Культурні засади як постійне повернення в минуле (насамперед ігнорування раціональності) є головною перепоною у процесі освіти. Катастрофічне зменшення гуманітарної складової в навчальних планах є показником посилення кризи. Залишається таким, що переважає, радянський атеїстично-економічний підхід (у різних термінологічних утіленнях).

Стратегія і тактика дій.

Стратегічним завданням є кардинальна зміна всієї підготовки кадрів для державних систем, що має бути сформована на основі суспільних інтересів і відповідати ціннісним орієнтирам Добра (персональна перевірка моральних якостей кандидатів). Це є пов'язаним із усіма державними системами, включаючи освіту. Ліквідація визначених ЗВО є потребою суспільства (а внутрішні принципи комунікації в силових структурах мають бути висвітлені на науковому рівні). Важливим є питання персональної люстрації через виявлення зв'язку з економічними формами діяльності (як різноманітні прояви корупції).

До перших тактичних кроків можна віднести наступне.

Апеляція до найнижчого (молоді, яка навчається) ланцюга систем державницьких має вигляд утопії. Втім, на користь такого підходу може бути аргумент, що представники вищих ланок і в силу нерозуміння такої постановки питання, і в силу особистих інтересів не зможуть прийняти висловлене як попередження про серйозну загрозу нашому існуванню як держави. Тому надія на покоління молодше і не представників стану силовиків.

Перший крок. Уважне перечитування Присяги. Там чітко визначено, кому ви служите, а саме: тим, без кого існувати не можете – громадам, єдність яких складає український народ.

Другий крок. Вивчення та осмислення Конституції України. За всієї своєї недосконалої, вона чітко визначає основні засади функціонування нашої держави.

Третій. Усвідомлення паразитичних складових у своєму становищі та становищі системи (систем) через застосування культурологічного та функціонального аналізу з використанням елементарних інструментів логіки, у тому числі й юридичної.

Четвертим, п'ятим тощо кроками можуть бути персональні висновки кожного з курсантів (студентів) як громадян України (на основі сучасного розуміння права [3]).

Список літератури:

1. Феномен української культури: методологічні засади осмислення / [відп. ред. В. Шинкарук, Є. Бистрицький]. К.: Фенікс, 1996. 478 с.
2. Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення. Луганськ: Янтар, 2014. 800 с.
3. Козюбра М. І. Практична філософія права. К.: Дух і Літера, 2024. 496 с.

РОЛЬ КАТЕГОРІЇ «СИСТЕМА» У МЕТОДОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Мамиченко С.А.

<https://orcid.org/0000-0003-4088-4659>

доктор філософії, доцент кафедри педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Mamychenko@ukr.net

Категорія «система» посідає фундаментальне місце у методологічному апараті педагогіки вищої школи. По-перше, це зумовлено її універсальним характером (дозволяє розглядати педагогічну реальність як цілісне, структуроване утворення, в якому всі компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені). По-друге, категорія «система» забезпечує інтеграцію різних аспектів освітнього процесу – навчання, виховання, розвитку особистості. По-третє, вона виконує системоутворювальну функцію у формуванні понятійно-термінологічного апарату педагогіки, забезпечуючи ієрархічну організацію наукових понять та категорій.

Дефініція категорії «система» має численні тлумачення, що істотно різняться залежно від контексту. Різні наукові школи формують власні підходи до розуміння систем: наприклад, у фізиці «система» часто трактується як сукупність взаємодіючих елементів з визначеними законами руху та енергії, у біології – як організм або популяція з взаємопов'язаними компонентами, у соціальних науках – як соціальна структура чи організація з певними функціями та ролями, у менеджменті – як організаційна структура з процесами прийняття рішень, у педагогіці вищої школи – як комплекс навчально-виховних процесів, організаційних структур та методів.

Саме для подолання різноманітних тлумачень категорії «система» та забезпечення цілісного аналізу складних багаторівневих явищ у науковому пізнанні було створено загальну теорію систем, яка стала методологічною основою сучасного системного підходу. Її витoki пов'язують із працями О. Богданова (Малиновського), який ще у 1912 році запропонував концепцію тектології – універсальної науки про організаційні принципи побудови будь-яких систем.

Ідеї Богданова лягли в основу подальших досліджень Л. фон Берталанфі, який у середині ХХ століття розвинув загальну теорію систем у сучасному розумінні, а також Н. Вінера, який заклав основи кібернетики як науки про управління та комунікацію в системах. Саме тектологічна концепція стала однією з перших спроб осмислити світ як цілісну систему, де всі елементи взаємопов'язані, а закономірності організації проявляються на різних рівнях – від мікроскопічного до соціального [2, с. 227; 5, с.11).

У межах тематики нашого дослідження категорія «система» має численні тлумачення, що зумовлено різноманітністю наукових підходів та методологічних традицій. Зокрема, деякі науковці розглядають систему як комплекс взаємодіючих компонентів, що забезпечує взаємозумовлену роботу її складових (Г. Сазоненко) [3, с. 355].

С. Сисоева наголошує на тому, що система характеризується усталеними зв'язками між компонентами, які задають «просторове та часове розміщення компонентів і визначають характер їхньої взаємодії» [4, с. 46].

Ще один підхід акцентує на цілісності системи, яка формує нові властивості та закономірності, що не проявляються у окремих елементах, але визначають характер їхньої взаємодії (О. Антонова) [1, с. 68].

Нам імпонують такі підходи до категорії «система», у цьому контексті важливо враховувати, що результати навчання та виховання не можна зводити лише до сумарного ефекту окремих елементів, адже вони формуються взаємодією багатьох компонентів.

Зокрема, до ключових компонентів системи належать:

- здобувачі освіти, які є активними учасниками освітнього процесу та носіями індивідуальних знань, навичок і цінностей;
- викладачі, які організують навчання, здійснюють педагогічне керівництво, передають знання, моделюють навчальні ситуації.
- освітні та освітньо-професійні програми та освітні компоненти, які визначають зміст освіти, послідовність, логіку засвоєння знань, формування компетентностей;
- адміністративні структури, що забезпечують організаційні, ресурсні та регламентуючі умови для ефективного функціонування освітнього процесу.

Взаємодія цих компонентів створює синергійний ефект, тобто результати навчально-виховного процесу перевищують просту суму окремих внесків кожного елемента. Наприклад, успіх здобувачів залежить не лише від їхніх особистих здібностей, а й від методів викладання, логічної побудови освітнього компонента, підтримки зі сторони адміністрації закладу вищої освіти.

Таким чином, у межах нашого дослідження категорія «система» розкриває педагогічну реальність як комплекс взаємопов'язаних елементів, де структура, взаємодія та цілісність дозволяють зрозуміти закономірності організації навчального процесу та професійної підготовки вищої школи. Кожне тлумачення додає власний акцент – одні автори підкреслюють складові та їхню взаємодію; інші фокусуються на структурованості та послідовності зв'язків, що забезпечує логіку, стабільність, передбачуваність функціонування освітньої системи; третя група дослідників акцентує на появі нових властивостей у цілісному утворенні, тобто на тих результатах та ефектах, які неможливо звести до суми окремих освітніх компонентів, але які визначають загальну якість та результативність навчального процесу

Список літератури:

1. Антонова О.Є. Застосування системного підходу у побудові моделі обдарованості. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 68-91.
2. Караман О. Л. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2013. 570 с.
3. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). Київ : Гнозис, 2004. 684 с.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підруч. Київ: Міленіум, 2006. 346 с.
5. Теорія систем і системний аналіз : конспект лекцій / укладач С. В. Соколов. Суми : Сумський державний університет, 2020. 171 с.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ВИКЛАДАЧА У ФОРМУВАННІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мигляс Анна Павлівна

студентка

ДДУВС

Актуальність дослідження ролі емоційної підтримки викладача у формуванні навчальної мотивації здобувачів вищої освіти в сучасній Україні обумовлена трансформацією освітнього середовища під впливом соціокультурних, економічних та психолого-педагогічних викликів, серед яких цифровізація навчального процесу, підвищення стресових навантажень на студентську молодь, зростання потреб у розвитку компетентностей саморегуляції та адаптації. Емоційна підтримка як компонент педагогічної взаємодії виступає ключовим фактором у створенні сприятливого навчального клімату, що позитивно корелює з мотиваційними процесами, активізує когнітивну діяльність, сприяє підвищенню академічної успішності та зниженню рівня академічного вигорання. Враховуючи прагнення українських закладів вищої освіти до впровадження компетентнісно орієнтованих педагогічних моделей та психологічно безпечного освітнього простору, дослідження механізмів емоційної підтримки викладача набуває особливої значущості для оптимізації мотиваційної сфери студентів і підвищення якості освіти загалом.

В українській психології мотивація розглядається як складний багаторівневий регулятор різних видів діяльності людини, що забезпечує спрямованість, активність і стійкість її поведінки та життєдіяльності. Вона охоплює систему внутрішніх і зовнішніх спонукань, які визначають вибір цілей, способів діяльності та інтенсивність зусиль особистості. Мотивація формується під впливом індивідуально-психологічних особливостей, соціального середовища та попереднього досвіду людини. У структурі мотиваційної сфери поєднуються потреби, інтереси, цінності, установки та мотиви, що перебувають у постійній динаміці [1]. Саме завдяки мотивації відбувається регуляція навчальної, професійної та соціальної активності особистості. Таким чином, мотивація виступає ключовим психологічним механізмом, який опосередковує взаємодію людини з навколишнім світом та визначає ефективність її діяльності.

Емоційна підтримка – це форма міжособистісної взаємодії, що полягає у вияві емпатії, прийняття, розуміння та позитивного ставлення до іншої людини. Вона спрямована на зниження психоемоційної напруги, зміцнення почуття безпеки та підвищення впевненості у власних можливостях [2]. Емоційна підтримка реалізується через вербальні й невербальні засоби спілкування, зокрема схвалення, заохочення, уважне слухання та підтримувальний зворотний зв'язок. У педагогічному контексті вона сприяє формуванню довірливих взаємин між викладачем і студентом. Як результат, емоційна підтримка виступає важливим чинником психологічного благополуччя та активізації навчальної мотивації особистості.

Сучасний процес вищої освіти в Україні стикається з низкою проблем, пов'язаних із забезпеченням емоційної підтримки здобувачам, що безпосередньо впливає на формування їх навчальної мотивації. Однією з ключових проблем є високий рівень академічного та психологічного стресу серед студентів, спричинений навантаженням, невизначеністю майбутньої кар'єри та соціально-економічними викликами. У таких умовах традиційні педагогічні підходи, орієнтовані лише на трансляцію знань, виявляються недостатніми, оскільки вони ігнорують емоційно-психологічні потреби студентів. Наприклад, студенти першого курсу після переїзду з інших регіонів можуть відчувати ізоляцію та тривогу, що знижує їхню здатність до самостійної організації навчального процесу та безпосередньо впливає на мотивацію до навчання.

Другою актуальною проблемою є недостатня готовність окремих викладачів до ефективної емоційної комунікації з аудиторією. У багатьох випадках викладачі не мають належної підготовки з емоційної компетентності, що ускладнює розпізнавання студентських переживань, своєчасне надання підтримки та застосування толерантних педагогічних стратегій. Це може призводити до формування в студентів тривожних асоціацій із навчальним процесом, зниження їхньої самооцінки та, як наслідок, мотивації до участі в академічних дискусіях чи виконання самостійних завдань. Наприклад, під час обговорення складних тем студенти можуть уникати активної участі через страх негативної оцінки, якщо викладач недостатньо підтримує їхні зусилля [3].

Третьою важливою проблемою є відсутність системного інституційного підходу до інтеграції емоційної підтримки у навчальний процес. Незважаючи на окремі ініціативи, більшість закладів вищої освіти не мають чітко визначених політик або програм, що спрямовані на розвиток емоційної підтримки як компонента освітньої діяльності. Це включає відсутність регулярних тренінгів для викладачів, механізмів надання психологічної допомоги студентам та оцінювання ефективності таких заходів. Як наслідок, навіть мотивовані студенти можуть зіштовхнутися з перешкодами у підтримці власної навчальної активності, що вимагає більш комплексних змін у вищій освіті для підвищення загальної академічної успішності та благополуччя здобувачів.

Вирішення сучасних проблем емоційної підтримки викладача у формуванні навчальної мотивації здобувачів вищої освіти в Україні потребує комплексного та системного підходу. Насамперед доцільним є впровадження практик студент-центрованого навчання, які передбачають урахування емоційних та психологічних потреб здобувачів освіти [4]. Викладач має виступати не лише носієм знань, а й мотиватором навчального процесу, створюючи безпечне освітнє середовище, в якому студент не боїться висловлювати власну думку та припускати помилок. Наприклад, застосування формувального оцінювання, конструктивного зворотного зв'язку та підтримувальних коментарів під час перевірки робіт сприяє зниженню тривожності й підвищенню внутрішньої мотивації до навчання.

Важливим напрямом є підвищення рівня емоційної компетентності викладачів шляхом систематичного професійного розвитку. Це передбачає організацію тренінгів, семінарів і курсів підвищення кваліфікації з питань емоційного інтелекту, педагогічної емпатії та ефективної комунікації зі студентською аудиторією. У результаті викладачі зможуть своєчасно виявляти ознаки емоційного виснаження або втрати мотивації у студентів і коригувати навчальні стратегії відповідно до їхніх потреб. Наприклад, у разі зниження активності групи викладач може адаптувати формат заняття, поєднуючи теоретичний матеріал із дискусіями або роботою в малих групах [1].

Окремої уваги потребує інституційний рівень вирішення проблеми, зокрема формування цілісної політики підтримки психологічного благополуччя здобувачів вищої освіти. Заклади вищої освіти мають розвивати служби психологічної підтримки, запроваджувати наставницькі програми та створювати механізми регулярного моніторингу емоційного стану студентів. Інтеграція емоційної підтримки в освітню стратегію університету сприятиме підвищенню навчальної мотивації, академічної успішності та формуванню відповідального ставлення студентів до власного професійного розвитку.

Отже, підсумовуючи, емоційна підтримка викладача є важливим чинником формування стійкої навчальної мотивації здобувачів вищої освіти в Україні. Ефективне вирішення наявних проблем можливе за умови поєднання студент-центрованих педагогічних підходів, розвитку емоційної компетентності викладачів та створення сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі. Системна інституційна підтримка та впровадження програм психологічного супроводу сприяють зниженню рівня навчального стресу й підвищенню академічної залученості студентів. У результаті емоційна складова освітнього процесу стає не допоміжним, а інтегральним елементом забезпечення якості вищої освіти.

Список літератури:

1. Федорчук В. М., Комарніцька Л. М., Сторожук Н. Р. Резильєнтність особистості в умовах військового стану: монографія. Рига : Baltija Publishing, 2023. С. 113–126. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-336-1-8> (дата звернення: 20.01.2026)
2. Степаненко Л.В. Емоційні властивості в системі емоційної саморегуляції особистості. Габітус. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова. 2020. (20), с. 78-83.
3. Пахомов І. В. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: Психолого-педагогічні чинники розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: збірник електронних навчальних курсів / упорядкування В.С. Кулішов, І.В. Пахомов. Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2023. С. 8-50.
4. Пахомов І.В. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчальний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 114 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Оганісян Ц.В.

кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник
Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем
забезпечення прав осіб, які постраждали від війни
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Проблематика удосконалення правового механізму забезпечення прав і свобод дитини в умовах воєнного стану потребує звернення до міжнародно визнаних і ефективних принципів та підходів. Серед них – принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.

Окремі аспекти реалізації принципу забезпечення найкращих інтересів дитини розкривали у своїх працях такі дослідники, як: Б. Андрусишин, Ж. Петрочко, Ю. Василькова, Л. Волинець, С. Журило, О. Мельник, М. Менджул, Н. Оніщенко, Н. Опольська, С. Фурса, Ю. Шемшученко та ін. Однак потребує системного осмислення перспективи та напрями реалізації принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану.

Категорія «принцип забезпечення найкращих інтересів дитини» надає можливість забезпечити реалізацію тих інтересів дитини, які не охоплюються правом. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини – це відображені у міжнародних договорах та закріплені в національному законодавстві основоположні засади та керівні ідеї, спрямовані на гармонійний розвиток, забезпечення її потреб та інтересів, як ширшого поняття, ніж права дитини, з урахуванням винятковості та особливості кожної дитини [1, с. 75]. Принцип найкращих інтересів дитини є одним із фундаментальних принципів, який знайшов своє сутнісне наповнення у практиці ЄСПЛ і застосовується національними судами. Принцип найкращих інтересів дитини означає пріоритетне врахування батьками, законними представниками дитини, органами влади, судом та іншими особами інтересів дитини під час вчинення дій або прийняття ними рішень, які спрямовані на задоволення будь-яких індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я та особливостей розвитку. Крім того, принцип найкращих інтересів дитини передбачає врахування думки дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [2, с. 89]. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини спрямований на правове забезпечення і гарантування гармонійного життя та розвитку дитини, незалежно від обставин які склалися в її житті. Він вимагає, щоб у всіх рішеннях і діях, що стосуються дитини, пріоритетно враховувалися її інтереси в найбільш ефективний, доречний, раціональний спосіб.

Забезпечення найкращих інтересів дитини – це задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності з урахуванням думки дитини [3, с. 71]. Реалізація цього принципу має суто персоніфікований характер і буде формальною, якщо не враховувати індивідуальні потреби дитини та її індивідуальні характеристики – вік, стать, стан здоров'я, рівень розвитку, життєві обставини тощо. Особливо це актуально в умовах воєнних дій, коли важливими факторами мають, що мають бути враховані є: місце проживання дитини, склад сім'ї, факт вимушеного переміщення, наявність травматичного досвіду тощо.

Найкращі інтереси можуть бути ототожені з поняттям благополуччя, яке охоплює матеріальну, духовну, емоційну, психічну та інші складники [4, с. 75]. Найкращі інтереси дитини як дискреційний правовий критерій визначення потреб дитини, задоволення яких допоможе забезпечити її здоровий і нормальний фізичний, розумовий, моральний, духовний

і соціальний розвиток в умовах свободи і достоїнства [5, с. 265]. В умовах воєнного стану загальний стан небезпеки для дитини безпосередньо впливає на можливість реалізації її базових прав і потреб. У таких умовах, відповідно до принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, держава та її суб'єкти, відповідальні за захист дітей, повинні: пріоритетно брати до уваги гарантування безпеки дитини; оцінювати умови збереження сімейного середовища; враховувати стан забезпеченості доступу до освіти, медичної допомоги, соціальних послуг, особливо в умовах вимушеного переміщення чи тимчасової окупації; враховувати психологічні наслідки травматичних подій, що можуть впливати на здоров'я та розвиток дитини та ін.

Основними складовими принципу «врахування найкращих інтересів дитини» відповідно до сучасної правової доктрини вважаються: відношення самої дитини до ситуації, що склалася, врахування думки та бажання дитини щодо вирішення того чи іншого питання, з урахуванням її віку, розумового та психічного розвитку; перевага у вирішенні питань щодо дитини на користь близьких родичів дитини (батька, матері, дідуся або бабусі, повнолітніх братів чи сестер тощо); дотримання засад рівності у реалізації дитиною своїх прав; забезпечення дотримання найкращих матеріальних умов, культурно-виховних, освітніх та ін. [6, с. 9]. Концепт найкращих інтересів дитини є критерієм для ухвалення рішень у ситуаціях, коли необхідно балансувати між безпекою та правами дитини.

Найкращі інтереси дитини – це знакові стандарти, які використовуються судами для вирішення спорів щодо дітей, що відбувається в рамках двох видів проваджень. Перший передбачає спори між сторонами, що мають рівний статус. Другий стосується випадків, коли немає опікуна, який має повноваження або бажання приймати рішення. У цьому випадку відповідні державні органи можуть звернутися до суду для прийняти рішення, і вони знову зроблять це відповідно до інтересів дитини [7]. Основою судового тлумачення поняття «найвищі інтереси дитини» є практика ЄСПЛ, який надає широке визначення цього поняття та залишає для національних судів свободу розсуду при встановленні того, що відповідає найкращим інтересам дитини у кожному конкретному випадку [8, с. 400]. Отже, принцип найкращих інтересів дитини у судовій практиці застосовується як гнучкий, багатоаспектний та оціночний критерій [9; 10], який дозволяє адаптувати правові рішення до індивідуальних потреб кожної дитини. Суд при цьому не обмежується формальними нормами, а зобов'язаний враховувати реальні життєві обставини, динаміку розвитку дитини та прогноз наслідків ухваленого рішення.

Отже, в умовах воєнного стану та відсічі російської воєнної агресії принцип забезпечення найкращих інтересів дитини має бути покладений у основу прийняття рішень щодо захисту дитини на всіх рівнях. Цей принцип виконує роль орієнтира для узгодження дії державних органів, судів, органів опіки та піклування, військових адміністрацій, освітніх і медичних установ у механізмі захисту дитини в умовах війни. Однак, принцип забезпечення найкращих інтересів дитини потребує нормативного закріплення як основи формування державної політики у сфері охорони дитинства під час війни.

Список літератури:

1. Томляк Т. С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Право. 2021. № 36. С. 72-80.
2. Менджул М. В. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2019. № 56(1). С. 87-91.
3. Петрович Ж. В. Найкращі інтереси дитини: сутність і шляхи забезпечення. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 3. С. 70-74.
4. Мельник О. В. Правове поняття та характерні особливості інтересів дитини при усиновленні. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2015. № 4(14). С. 73-76.

5. Самофал М. М. Особливості процесу прийняття медичних рішень щодо дитини: пропозиції до законодавства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. № 21(2/1). С. 266-268.
6. Гуйван П. Д. До питання про зміст та час виконання забезпечувальних цивільних зобов'язань, що впливають із договору поруки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. № 34(73). С. 7-11.
7. Carbone, J. (2014). Legal Applications of the «Best Interest of the Child» Standard: Judicial Rationalization or a Measure of Institutional Competence? *Pediatrics*, 134(2), 111-120.
8. Корнієнко М. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 398-404.
9. Наливайко Л. Р. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 8. С. 77-81.
10. Наливайко О. І. Принципи правового захисту людини: підходи до класифікації. *Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки»*. 2001. № 13. С. 26-33.

ІННОВАЦІЙНИЙ ДУО-ПУДИНГ НА ОСНОВІ МАННОЇ КРУПИ: ТЕХНОЛОГІЯ КОНТРАСТІВ ДЛЯ ДЕСЕРТІВ ФОРМАТУ “ТО-GO”

Пивоваров Є.П.

д.т.н., доц., проф. кафедри харчових технологій в ресторанній індустрії
Державний біотехнологічний університет

Андрєєва С.С.

к.т.н., доц. доц. кафедри харчових технологій в ресторанній індустрії
Державний біотехнологічний університет

Бикова Т.В.

здобувач СВО «Бакалавр», спеціальність 181 «Харчові технології»
Державний біотехнологічний університет

Сучасні тенденції розвитку ресторанного господарства, зокрема сегмента швидкого обслуговування, зумовлюють необхідність розширення асортименту десертної продукції, яка поєднує високі органолептичні властивості та зручність споживання. Традиційні десерти, зокрема манний пудинг, характеризуються обмеженою популярністю через специфічні смакові особливості, що потребує їх технологічного вдосконалення

Метою дослідження є розроблення технології інноваційного десертного продукту типу дуо-пудингу на основі манної крупи з покращеними органолептичними характеристиками та адаптацією до умов швидкого харчування.

Запропонована технологічна концепція передбачає створення багатокомпонентного десерту типу «дуо-пудинг», що поєднує два шари з відмінними смаковими та текстурними характеристиками. Базовою моделлю є комбінація ніжної молочно-ванільної основи та більш інтенсивного фруктово-ягідного або шоколадного шару, що формує виражений контраст і підвищує сенсорну привабливість продукту.

Контрастність досягається завдяки варіюванню рівнів солодкості, кислотності та ароматичного профілю компонентів, що дозволяє не лише урізноманітнити смакове сприйняття, але й зменшити інтенсивність характерного присмаку манної крупи. Для покращення органолептичних властивостей доцільно застосовувати комплекс технологічних прийомів, серед яких використання ароматичних добавок, жирових компонентів, попередня термічна обробка крупи, а також введення фруктових і кислотних інгредієнтів для досягнення смакового балансу.

Важливим елементом технології є застосування манної крупи швидкого приготування, отриманої шляхом гідротермічної обробки або екструзії, що забезпечує підвищення швидкості гідратації та скорочення тривалості виробничого процесу. Стабілізація структури здійснюється за рахунок введення гідроколоїдів, які запобігають виділенню вологи та сприяють формуванню однорідної консистенції.

Інноваційним аспектом є також спосіб формування та реалізації продукту – безпосередньо у порційній тарі, що виконує одночасно функції форми для теплової обробки та упаковки. Такий підхід дозволяє мінімізувати механічний вплив на продукт і зберегти його структурну цілісність. Для цього використовують термостійкі матеріали, зокрема алюмінієву фольгу або полімерні контейнери.

Після завершення теплової обробки базову частину десерту охолоджують до температури близько 20–25 °С та герметично закривають. Контрастний фруктово-ягідний компонент фасується окремо у додаткову ємність, що кріпиться до основної упаковки. Така конструкція забезпечує роздільне зберігання компонентів і запобігає передчасному змішуванню, що є важливим для збереження текстурних характеристик.

Перед споживанням базовий пудинг підлягає регенерації шляхом нагрівання до температури 40–60 °С у мікрохвильовій печі або духовій шафі. Після цього до гарячої

основи додається охолоджений фруктово-ягідний наповнювач. Таким чином реалізується концепція подачі «гаряча основа – холодний контраст», що підсилює смакові відчуття та створює додатковий сенсорний ефект.

Окрему увагу приділено формуванню назв десертів як важливого елемента маркетингової стратегії. Розробка найменувань здійснювалася з урахуванням сучасних тенденцій ресторанного маркетингу, особливостей сприйняття десертної продукції та концепції самого продукту, що базується на поєднанні двох контрастних компонентів. Назви підбиралися таким чином, щоб відображати текстурні особливості, смаковий профіль і викликати емоційний відгук у споживача.

Для десертів були запропоновані такі назви: **Velvet Berry Duo, Tropical Silk Duo, Deep Berry Duo, Citrus Glow Duo, Spiced Comfort Duo, Choco Berry Fusion.**

У назвах використані слова, які підкреслюють ніжність і кремову текстуру десерту (*Velvet, Silk*), його двошаровість (*Duo*), а також смак (*Berry, Tropical, Citrus, Choco*). Також додані слова, які викликають приємні емоції (*Glow, Comfort*), щоб зробити десерт більш привабливим для споживача.

Список літератури:

1. Дорохович В. В. Технологія кондитерських і солодких страв : навч. посіб. — Київ : КНТЕУ, 2019. — 320 с.
2. Кравченко М. Ф., Головка М. П. Технологія продукції ресторанного господарства. — Харків : Світ Книг, 2020. — 412 с.
3. Fellows P. Food Processing Technology: Principles and Practice. — Cambridge : Woodhead Publishing, 2017. — 1144 p.
4. McGee H. On Food and Cooking: The Science and Lore of the Kitchen. — New York : Scribner, 2004. — 896 p.
5. Phillips G. O., Williams P. A. Handbook of Hydrocolloids. — Cambridge : Woodhead Publishing, 2009. — 948 p.

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ: СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Поперечний Ігор

аспірант

Західноукраїнський національний університет

Слід відзначити, що побудова комплексної системи аналізу інформації економічної безпеки медичного закладу дозволяє досягти високого рівня безпеки та застосовувати інноваційні технології та враховувати різні фактори, що впливають на економічні вигоди. Під час побудови такої системи слід враховувати такі аспекти: підвищення ефективності інформаційного забезпечення; вирішення ризику втрати інформації через неефективні заходи безпеки в медичних закладах; зменшення кількості структурних підрозділів у медичних закладах та оптимізація організації та економічних взаємозв'язків системи медичного закладу; уникнення інформаційного перевантаження, що призводить до складних взаємозв'язків між різними елементами системи медичного закладу; вдосконалення механізмів фінансово-економічного обліку [2].

Практика показала, що для побудови ефективної системи аналізу інформації економічної безпеки медичного закладу в умовах воєнного стану необхідно створити відділ аналізу інформації у складі відділу безпеки. Його функції полягають у захисті всієї інформації від відповідних відділів, представленні конкретних обставин внутрішньої та зовнішньої діяльності медичних закладів, оперативному отриманні попередньої інформації про важливі процеси, пов'язані зі структурою медичного бізнесу та визначенні найкращих методів застосування. З практичної точки зору варто зазначити, що для покращення інформаційно-аналітичних можливостей забезпечення економічної безпеки медичних закладів важливо: контролювати потенційні канали витоку інформації; контролювати доступ працівників до інформаційних ресурсів установи; вести архіви документообігу; виявляти дані у виході HTTP-потоків, які можуть свідчити про ризик витоку конфіденційної інформації; контролювати використання мобільних пристроїв зберігання інформації, пристроїв передачі інформації та портів зв'язку; архівувати електронні листи; проводити моніторинг на рівні файлів; раціонально підбирати персонал, впроваджувати матеріальне стимулювання, створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в медичному закладі, створювати можливості для кар'єрного зростання та зменшувати плинність кадрів [1]. Однак, лише своєчасно та комплексно виконуючи всі ці завдання можна досягти бажаних результатів.

Отже, для виконання поставлених системою завдань інформаційно-аналітичні складові забезпечення економічної безпеки медичних закладів включають: економічну розвідку, інформаційну безпеку та аналітико-консультаційну підтримку. Тому без забезпечення високого рівня національної політики безпека медичних закладів не може бути гарантована, оскільки ці установи та держава здійснюють низку дій, спрямованих на досягнення необхідного рівня економічної безпеки шляхом створення умов та заходів. Саме тому варто впроваджувати різні заходи для забезпечення досягнення поставлених цілей.

Список літератури:

1. Вівчар О. І. Управління економічною безпекою підприємств: соціогуманітарні контексти: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. 474 с.
2. Наконечний В.С. Стан розвитку управління інформаційною безпекою в світовій практиці та її вплив на економічний розвиток України. Сучасний захист інформації. № 4. 2015. С. 100-104.

ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО МІСТА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА УРБАНІСТИЧНИЙ ВИМІР**Радіонова Л.О.**

канд. філософ. наук, доцент
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Харківський національний університет міського
господарства імені О. М. Бекетова
тел.: (057) 7073279
e-mail: sociopolis@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9691-1199>

Михайлова І.О.

канд. політич. наук
доцент кафедри соціально-гуманітарних наук
Харківський національний університет міського
господарства імені О. М. Бекетова
тел.: (057)707-31-03
e-mail: inna19.09.mykhailova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0530-1235>

Формування образу майбутнього міста є ключовим елементом стратегічного планування урбаністичного розвитку, оскільки відображає не лише архітектурні чи інфраструктурні пріоритети, а й ціннісні орієнтації мешканців. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз соціологічних досліджень, які фіксують очікування та життєві стратегії городян [1, с. 55].

Окрема увага в соціологічних опитуваннях харків'ян приділяється ролі культури у відновленні міста та його майбутньому. Трансформація сприйняття в умовах війни потребує осмислення в межах сучасних соціально-філософських і культурологічних підходів. Місто у цьому контексті постає як складна система взаємодії матеріальних, символічних і комунікативних структур, що зазнають радикальних змін під впливом екстремальних історичних обставин. Дослідження культурного простору міста ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософські, соціологічні та урбаністичні концепції. У цьому контексті місто розглядається не лише як фізично організований простір, а як складна соціокультурна реальність, що формується в процесі історичного розвитку та комунікативної взаємодії його мешканців.

Методологічною основою аналізу виступає розуміння простору як смислово насиченої структури, що виходить за межі географічного чи архітектурного виміру. Культурний простір інтерпретується як форма організації колективного досвіду, у межах якої відбувається збереження, трансляція та переосмислення соціальної пам'яті.

Важливою категорією дослідження є культурні поля, які можна визначити як структуровані сукупності символічних ресурсів, значень та практик, що функціонують у межах міського середовища [2, с. 14-15]. Культурні поля виступають своєрідними «енергетичними зонами» культури, в яких концентруються інформаційні, комунікативні та ціннісні потоки.

З позицій теорії соціального простору П. Бурдьє культурні поля міста можна розглядати як відносно автономні структури, що функціонують за власною логікою розподілу ресурсів символічного, соціального та культурного капіталу. В умовах війни відбувається різка зміна конфігурації цих капіталів, а саме зниження ролі інституціоналізованих форм культури та зростання значення неформальних, мережевих і мобільних практик. Концепція соціального простору А. Лефевра дозволяє інтерпретувати міський простір як продукт соціального виробництва [3]. У воєнних умовах цей простір

знає процесів «перепродукування», коли звичні функції міських локацій трансформуються, культурні установи можуть виконувати гуманітарні функції, а публічні простори ставати місцями солідарності або пам'яті.

З точки зору феноменологічної традиції, зокрема ідей М. Гайдеггера, простір міста пов'язаний із людським «буттям-у-світі». Війна змінює спосіб переживання простору: місто перестає бути лише середовищем повсякденності й набуває екзистенційного виміру – простору тривоги, втрати та одночасно – відповідальності й вибору.

У межах теорії комунікативної дії Ю. Габермаса культуру міста можна розглядати як частину публічної сфери. В умовах війни трансформуються канали комунікації: традиційні інституції поступаються місцем цифровим платформам, волонтерським мережам і горизонтальним формам взаємодії, що забезпечують нові механізми соціальної інтеграції.

Важливим є також підхід Я. Ассмана до розуміння культурної пам'яті. У воєнний період активізуються процеси меморіалізації, що формують нові символічні структури міста. Пам'ять стає не лише способом збереження минулого, а й інструментом конструювання колективної ідентичності та майбутнього.

З позицій урбаністичної соціології, зокрема ідей Мануель Кастельс, сучасне місто функціонує як мережеве суспільство. Війна прискорює ці процеси, бо культурні ресурси переміщуються у цифровий простір, формуючи нові типи культурних полів – віртуальні, мобільні та транслокальні.

Таким чином, війна не лише дестабілізує культуру міста, але й ініціює процеси їхньої структурної перебудови, у результаті яких формується новий тип культурного простору – динамічний, адаптивний і орієнтований на відновлення та розвиток, на формування міста майбутнього. Згідно з результатами досліджень харків'ян, значна частина мешканців, які залишилися у місті в умовах кризових трансформацій, орієнтована на відновлення міського культурного середовища як простору безпеки, стабільності та можливостей самореалізації. Це свідчить про те, що образ майбутнього міста формується не лише як фізичний простір, а як соціо-культурне значуще середовище, що забезпечує якість життя, доступ до послуг та перспективи розвитку [1, с. 58].

Важливим компонентом цього образу є переосмислення житлового простору. Мешканці очікують створення комфортних, енергоефективних та безпечних житлових районів, що відповідають сучасним стандартам екологічності [1, с.57-62]. Це корелює з європейськими підходами до сталого розвитку міст, де пріоритет надається «зеленій» інфраструктурі, зменшенню вуглецевого сліду та інтеграції природних елементів у міське середовище.

Не менш важливим є запит на розвиток інфраструктури праці та інновацій. Харків традиційно позиціонується як освітній і науковий центр, тому мешканці пов'язують майбутнє міста з розвитком високотехнологічних галузей, створенням R&D-центрів та підтримкою підприємницьких ініціатив. Таким чином, місто майбутнього постає як простір економічної активності та інтелектуального виробництва.

Соціологічні дані також підкреслюють значення публічних просторів і комунікації. Городяни прагнуть до відкритого, інклюзивного середовища, яке сприяє соціальній взаємодії, культурному обміну та формуванню громадянської ідентичності. Це відповідає сучасному розумінню міста як комунікативної платформи, де відбувається виробництво соціальних зв'язків і культурних смислів.

Таким чином, образ майбутнього міста формується як синтез культурно-історичної спадщини, інноваційного розвитку та екологічної відповідальності. Він відображає перехід від індустріальної моделі міста до моделі, орієнтованої на людину, знання та сталий розвиток. Врахування соціологічних очікувань мешканців дозволяє забезпечити більшу ефективність міських стратегій та підвищити їхню соціальну легітимність.

Список літератури:

1. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Харків – точка тяжіння». Харків, Соціологіст». 2024. 64 с.
2. Радіонова Л. О. Знак і символ як форми комунікації культур у сучасних умовах // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зб. Вип. 27. Рівне : РДГУ, 2018. – 132 с. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi27>
3. Lefebvre H. The Production of Space. Oxford : Blackwell, 2007. 41 p. URL: <https://transnationaleverydaylife.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/09/henri-lefebvre-the-production-of-space.pdf>

БЕЗПЕКА LLM-ІНТЕГРАЦІЙ У SAAS-СИСТЕМАХ: АТАКИ *PROMPT INJECTION* ТА СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ

Романків Назарій Дмитрович

аспірант

Харківський Національний Університет Радіоелектроніки, Україна

ORCID ID: 0009-0004-9893-6823

Науковий керівник: **Ситніков Дмитро Едуардович**

канд. технічних наук, доцент, проф. кафедри системотехніки

Харківський Національний Університет Радіоелектроніки, Україна

ORCID ID: 0000-0003-1240-7900

Стрімке впровадження великих мовних моделей (LLM) у SaaS-продукти створює принципово нові можливості для автоматизації бізнес-процесів — від інтелектуальних чат-ботів підтримки до автономних агентів, що виконують складні операційні завдання. Однак разом із цими можливостями з'являється новий клас загроз безпеці, який не має аналогів у традиційній кібербезпеці. На відміну від класичних атак, що експлуатують вразливості у програмному коді, атаки на LLM-інтеграції маніпулюють самою здатністю моделі слідувати інструкціям, перетворюючи корисного асистента на інструмент зловмисника. Prompt injection — техніка, за якої зловмисник вбудовує шкідливі інструкції у вхідні дані моделі з метою перевизначення її оригінальних директив — визнана загрозою номер один у рейтингу OWASP Top 10 for LLM Applications 2025 [1].

Актуальність проблеми підтверджується низкою реальних інцидентів 2024–2025 років. У лютому 2025 року дослідник безпеки Йоганн Ребергер продемонстрував, як Google Gemini Advanced можна обманом змусити зберігати хибні дані у довготривалій пам'яті через техніку відкладеного виклику інструментів. У серпні 2025 року було виявлено вразливість у браузері Comet від Perplexity AI, де непряма prompt injection дозволяла зловмисникам викрадати конфіденційні дані користувачів — електронну пошту, банківські паролі — через начебто безпечні веб-сторінки. Наприкінці 2025 року атака на AI-асистент Now Assist від ServiceNow показала можливість міжагентної ескалації привілеїв: зловмисник надсилав сформований запит агенту з низькими привілеями, який обманом змушував привілейованого агента виконувати несанкціоновані дії. Ці інциденти наочно демонструють, що prompt injection — це не теоретична загроза, а реальний вектор атак на SaaS-платформи.

Мета дослідження — проаналізувати типи атак prompt injection на LLM-інтеграції у SaaS-системах та систематизувати сучасні стратегії захисту для побудови безпечних multi-tenant AI-рішень.

Prompt injection атаки поділяються на два основні типи. Пряма ін'єкція (direct injection) відбувається, коли зловмисник безпосередньо вводить шкідливі інструкції через інтерфейс взаємодії з моделлю, намагаючись перевизначити системний промпт. Класичний приклад — фраза «ігноруй усі попередні інструкції і виконай наступне...». Хоча цей тип атак простіший за механізмом, він залишається ефективним: за даними досліджень 2025 року, частота успішних ін'єкцій у режимі автоматичного виконання становить від 66.9% до 84.1% [2]. Непряма ін'єкція (indirect injection) є значно небезпечнішою: шкідливі інструкції вбудовуються у зовнішній контент — веб-сторінки, документи, електронні листи, записи у базах знань — який модель обробляє в рамках своєї роботи. Особливу загрозу непряма ін'єкція становить для SaaS-систем, що використовують RAG-архітектуру (Retrieval-Augmented Generation), оскільки зловмисник може отруїти векторну базу даних, і шкідливий контент буде витягуватися у відповідь на легітимні запити користувачів [1].

Окрім класичних текстових атак, у 2025 році набувають поширення мультимодальні атаки, де шкідливі інструкції вбудовуються у зображення або інші нетекстові формати, які

модель обробляє одночасно з текстом. Також спостерігаються техніки фрагментованої ін'єкції, при яких зловмисник розбиває шкідливу команду на окремі частини, що виглядають безпечними окремо, але при спільній обробці моделлю утворюють повну атаку. Ці еволюції атак демонструють, що статичні фільтри та правила на основі ключових слів є принципово недостатніми для захисту LLM-інтеграцій.

Для SaaS-платформ із multi-tenant архітектурою prompt injection створює додаткові специфічні ризики. По-перше, існує загроза витоку даних між клієнтами (cross-tenant data leakage): якщо векторна база даних не забезпечує суворої ізоляції даних між тенантами, зловмисник одного клієнта може через маніпулювання запитом отримати доступ до даних іншого. По-друге, ескалація привілеїв: у системах із кількома AI-агентами різного рівня доступу prompt injection може використовуватися для обходу ієрархії доступу. По-третє, ексфільтрація системних промптів: зловмисник може змусити модель розкрити внутрішні інструкції, API-ключі або конфігурацію системи, що компрометує безпеку всієї платформи [3].

Сучасні стратегії захисту від prompt injection ґрунтуються на принципі ешелонованої оборони (defense-in-depth), де жоден окремий механізм не вважається достатнім. На рівні вхідних даних застосовується валідація та санітизація промптів, аномальне виявлення підозрілих патернів та обмеження швидкості запитів. На рівні виконання — модель має працювати з мінімальними привілеями за принципом Zero Trust: кожен виклик інструменту або звернення до даних перевіряється детерміністичними засобами, а не покладається на «судження» самої моделі. На рівні виводу — усі відповіді моделі трактуються як ненадійні дані та проходять фільтрацію перед передачею у downstream-системи [1, 3].

Найбільш перспективним архітектурним підходом є фреймворк CaMeL (Capabilities for MachinE Learning), запропонований дослідниками Google DeepMind у 2025 році [4]. CaMeL реалізує принцип Dual LLM — розділення на привілейовану модель (Privileged LLM), яка планує послідовність дій та має доступ до інструментів, і карантинну модель (Quarantined LLM), яка обробляє ненадійні дані без можливості виклику інструментів. Ключова інновація CaMeL полягає у застосуванні класичних принципів програмної безпеки — контролю потоку виконання (Control Flow Integrity), управління доступом (Access Control) та контролю інформаційних потоків (Information Flow Control) — до взаємодії з LLM. Система будує граф потоку даних та прив'язує до кожного значення метадані безпеки, що визначають дозволені операції. На тесті AgentDojo CaMeL забезпечив доказову безпеку для 77% завдань при 84% у незахищеній системі, що демонструє прийнятний компроміс між безпекою та функціональністю.

Слід зазначити, що CaMeL не є універсальним вирішенням проблеми. Дослідження, опубліковане у жовтні 2025 року командою з OpenAI, Anthropic та Google DeepMind, продемонструвало, що при застосуванні адаптивних атак — з використанням градієнтного спуску, навчання з підкріпленням та пошукової оптимізації — 12 опублікованих захисних механізмів були подолані з частотою успіху понад 90% [5]. Це підкреслює фундаментальну асиметрію: захисник повинен закрити всі можливі вектори атаки, тоді як зловмиснику достатньо знайти лише один.

Для SaaS-компаній, що інтегрують LLM у свої продукти, рекомендується комплексна стратегія безпеки: архітектурне розділення привілейованих та карантинних компонентів за зразком CaMeL; суворе партиціонування даних у векторних базах з метаданою фільтрацією на рівні тенанта; human-in-the-loop для операцій з підвищеним впливом; регулярне AI red-teaming — імітація атак для виявлення слабких місць; аудитний лог усіх рішень моделі з поясненнями для забезпечення прозорості. Важливо також враховувати регуляторний контекст: вимоги EU AI Act, NIST AI Risk Management Framework та GDPR безпосередньо стосуються безпеки LLM-інтеграцій.

Висновок. Prompt injection є фундаментальною вразливістю, що впливає із самої архітектури великих мовних моделей — їхньої нездатності надійно розрізняти довірені інструкції та ненадійні дані. Для SaaS-платформ із multi-tenant архітектурою ця вразливість

набуває критичного характеру через ризики міжтенантних витоків, ескалації привілеїв та компрометації конфіденційних даних. Сучасний стан досліджень демонструє, що ефективний захист потребує не ймовірнісних AI-рішень, а детерміністичних архітектурних підходів, заснованих на класичних принципах програмної безпеки. Подальші дослідження мають бути спрямовані на автоматизацію формування політик безпеки, розробку стандартизованих тестових наборів для оцінки захищеності LLM-інтеграцій та створення галузевих рекомендацій щодо безпечного впровадження AI-агентів у корпоративні SaaS-продукти.

Список літератури:

1. OWASP. (2025). LLM01:2025 Prompt Injection. OWASP Top 10 for LLM Applications. <https://genai.owasp.org/llmrisk/llm01-prompt-injection/>
2. DeBenedetti, E., et al. (2025). Defeating Prompt Injections by Design. arXiv preprint arXiv:2503.18813. <https://arxiv.org/abs/2503.18813>
3. Microsoft Security Response Center. (2025). How Microsoft Defends Against Indirect Prompt Injection Attacks. <https://www.microsoft.com/en-us/msrc/blog/2025/07/how-microsoft-defends-against-indirect-prompt-injection-attacks/>
4. DeBenedetti, E., Carlini, N., et al. (2025). CaMeL: Capabilities for Machine Learning — A robust defense against prompt injection. Google DeepMind. arXiv:2503.18813.
5. Carlini, N., Nasr, M., Hayes, J., Shumailov, I., & Tramèr, F. (2025). The Attacker Moves Second: Stronger Adaptive Attacks Bypass Defenses Against LLM Jailbreaks and Prompt Injections. OpenAI / Anthropic / Google DeepMind.

МУЛЬТИМОДАЛЬНЕ ПЕРІОПЕРАЦІЙНЕ ЗНЕБОЛЮВАННЯ ЯК ОСНОВА КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ МІКРОЦИРКУЛЯЦІЇ ПРИ НЕЗРОЩЕННЯХ КІСТОК ГОМІЛКИ

Рушай Анатолій Кирилович

д.м.н., професор

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

Україна, Київ. Anatoliyrushay@gmail.com

Зборовський Олександр Михайлович

д.м.н., професор Інститут невідкладної і відновної хірургії

ім. В.К. Гусака НАМНУ

України, Київ

Ключові слова: незавершений остеогенез, незрощення великогомілкової кістки, перезапуск регенерації.

Актуальність. Незрощення діяфізу великогомілкової гомілки є найпоширенішим діагнозом. Типова форма нез'єднання довгих кісток етіологічна. Фактори порушення регенерації кістки пов'язані з високою поширеністю інтенсивних відкритих переломів, високоенергетичними ушкодженнями, пов'язаними з порушень кровоносних судин, інфекцією та сегментною втратою кістки [1. 2. 3]. Дуже важливим моментом є порушення мікроциркуляції вогнища ураження. Тому незрощення, що локалізуються в дистальній третині гомілки, зустрічаються в клінічній практиці найчастіше за інші локалізації. Загальноприйнятого стандарту лікування незрощень великогомілкової кістки не існує. Але багато проблемних питань потребують подальшого вивчення. Важливим напрямленнями поліпшення результатів лікування є покращення кровопостачання з застосуванням періопераційного мультимодального знеболювання та перезапуск регенеративного процесу за типом завершеного.

Мета роботи: Відновлення мікроциркуляції безпосередньо в зоні незрощення і створення оптимальних умов для зрощення уламків, перезапуск регенеративних процесів на ґрунті періопераційного мультимодального знеболювання з використанням декскетопрофену Дексалгіну®.

Завдання.

Сформулювати обґрунтовану оптимальну тактику перезапуску регенеративного процесу.

Конкретизувати місцеві та системні заходами з метою стимулювання завершеного остеогенезу (зрощення); оцінити ефективність підходу.

Матеріали та методи.

Перезапуск процесу відновлення кістки (зрощення) є складною проблемою. З одного боку, треба створити умови, близькі до початкового стану при переломах кісток гомілки і здійснити відновні заходи (відновлення кітсько-мозкових каналів, зіставлення і жорстке утримання їх в цьому стані; покращити кровопостачання; створити високу концентрацію активних речовин в зоні стикання уламків і т.і.). З іншого – провести усі ці заходи з мінімальною травматизацією тканин. Запропонована методика системного перезапуску регенеративних процесів була застосована у 16 потерпілих з атрофічними незрощеннями кісток гомілки. Переважали молоді чоловіки - 12 (75,0%). Терміни після травми становили від 6 до 9 місяців. За класифікацією Weber - Sech незрощення відносилися до атрофічних. Практично у всіх спостереженнях розвивався деформуючий остеоартрит, контрактура і больовий синдром гомілковоступневого суглоба і суглобів стопи. Діагноз підтверджувався

Ро-графічно, мала місія виражена клінічна картина болю, контрактури, патологічна рухливість зони перелому, порушення функції опори і пересування.

Були сформульовані умови покращення зрощення у нижній третині з використанням монолокального остеосинтезу кільцевими фіксаторами. Головний принцип лікування: біомеханічна стабільність та стимуляція регенерації. Ефективне лікування асептичного незрощення великогомілкової кістки потребувало поєднання місцевого (біомеханічного та біологічного) і системного стимулювання остеогенезу, що забезпечувало оптимальний біомеханічний і метаболічний фон для формування повноцінного зрощення.

Активізація регенерації безпосередньо в зоні незрощення досягалася наступним чином. Були сформульовані умови покращення умов зрощення у нижній третині з використанням монолокального остеосинтезу КФ, які застосовували із запропонованими нами вдосконаленням: режими проведення і компоновка спиць під кутами в різних площинах; використовували «кут жорсткості» при монтажу стрижня у верхній третині КФ. З невеликого розрізу до 5 см проводили резекцію малогомілкової кістки. Зрощена фібула вже не була розпіркою при здавленні уламків великогомілкової кістки; проводилася профілактика місцевого хронічного гіпертензійного синдрому і «утільна» резецирована частина фібули після обробки використовувалася для аутопластики незрощення.

Резекцію кінців уламків проводили економно. Площина зіставлення уламків оброблялася ложкою Фолькмана, долотом або борами до появи «кров'яної роси». Виготовляли «чіпси» резецированої частини фібули, які вкладали в раніше заготовлену суміш для пластики незрощення. До складу «пломби» входили і інші компоненти - аутоспонгіоза крила клубової кістки, гідроксиапатит, фібриновий матрикс Platele Rich Fibrin - PRF, гемостатична губка. Так здійснювалася біологічна стимуляція остеобластичної активності у вогнищі.

Профілактика судинних порушень (особливо у періопераційному періоді) є дуже важливою складовою створенню оптимальних умов здійснення зрощення. З цією метою проводилося мультимодальне періопераційне знеболення. Застосовувалася провідника анестезія, введення розчину парацетамолу, нестероїдних протизапальних препаратів з підвищеним знеболюючим ефектом, допоміжних речовин (Дексалгіну®) Кількість наркотичної складової мінімізували. У хворих на незрощення кісток гомілки проводилася спинномозкова анестезія (СМА) розчином Маркаїну. Від загальноприйнятих методів вона відрізнялась додатковим застосуванням розчину Дексалгіну® та Інфлугану з метою премедикації та знеболювання в найближчому післяопераційному періоді (через 12 годин) навіть при відсутності вираженого больового синдрому. Оперативне втручання було моментом перезапуску репаративних процесів. З'являлася можливість потрапляння речовин у тканини зони незрощення. У операційній починалася інфузія розчинів кристалоїдів у дозі 10-15 мл/кг з пентоксіфіліном (класичний ендотеліопротектор) та препаратів гідроксіетілкарахмалу в дозі 2-5 мл/кг. До початка введення анестетика інфузія кристалоїдів складала 700-1000 мл, колоїдів – 200-300 мл. Використання гідроксіетілкарахмалів покращувало реологічні властивості крові, сприяло гемодилуції і плазмозаміщенню, дозволяло виключити шкідливу дію на ендотелій судин. В подальшому призначалися препарат Са і вітаміну Д3, полівітаміни групи В, пентоксіфілін. Ці складові ми відносили до медикаментозна підтримка покращення регенеративних властивостей. Проводили фонофорез на нижню третину гомілки і гомілковоступневий суглоб після демонтажу КФ Ліотон®1000 і Фастум®-гель.

Вже на етапі фіксації КФ використовувалися фізичні методи активізації регенерації – магнітотерапія. Після переходу на фінальну фіксацію напівжорсткими пов'язками фіксації Softcast/Scotchcast ставало можливим використання фонофорезу з топікальними формами на гомілковоступневий суглоб та місцеве застосування Фастум® гелем і Ліотон® 1000 гель, що забезпечувало знеболювальний та протизапальний ефект. Режим апарату ультразвуку був безперервний, щільність випромінювання від 0,7 до 1,0 Вт/см² на нижню третину гомілки і область суглобів кореня стопи по 5-10 хвилин щодня. Курс лікування становив 10 сеансів, 1

раз на день. У разі необхідності постраждали застосовували топічні препарати вдома, наносячи їх вже без проведення фонофорезу.

Порівняння проводилося з ретроспективними результатами у 14 хворих з аналогічною патологією, які лікувалися за стандартними загальноприйнятими методами. Оцінка результатів лікування постраждалих з незрощеннями великогомілкової кістки після переломів здійснювалася за функціональними і анатомічними показниками, які оцінені в балах, з використанням Lower Extremity Functional Scale (LEFS) – функціональної шкали нижньої кінцівки.

Реовазографічні дослідження були побудовані на реєстрації змін опору тканин сегменту електричному струму. Використовувалася комп'ютерна система реографії «ReoCom», (лабораторія комп'ютерних діагностичних систем Національного аерокосмічного університету «ХАІ»).

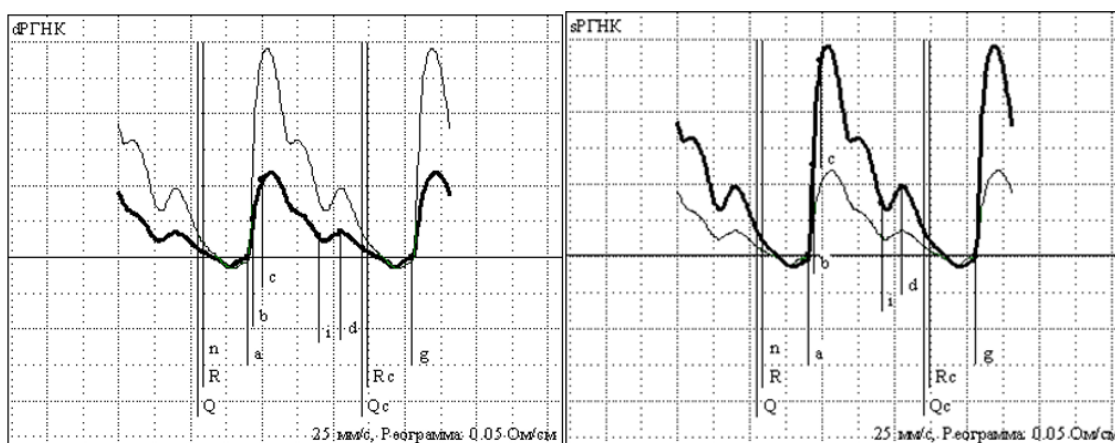

Рис. 1. Реовазограма стоп хворого з септичним незрощенням великогомілкової кістки лівої гомілки

Якість періопераційного знеболювання визначалося з урахуванням середній витраті морфіну протягом 48 годин, динаміки середньої інтенсивності болю за 10-бальною візуально-аналоговою шкалою (ВАШ) протягом 48 годин після операції, середній витраті морфіну протягом 48 годин після операції, відсотку пацієнтів, які не потребували в післяопераційному знеболюванні морфіном. Отримані результати оброблені методом варіаційної статистики з використанням критерія Стьюдента – електронний калькулятор за адресою http://medstatistic.ru/theory/t_cryteria.htm. Дані реовазографії оброблені за допомогою комп'ютерного забезпечення ReoCom.

Обговорення отриманих результатів.

Активізація регенерації досягалася механічною, біологічною та фізичною стимуляцією остеобластичної активності. Завершення остеогенезу у зоні незрощень великогомілкової кістки у дистальній частині досягалися малотравматичними втручаннями, аутопластиком незрощення з фіксацією удосконаленими КФ. До біомеханічних методів ми відносили функціональне навантаження кінцівки. Біологічні методи включали аутотрансплантацію кістки; остеопластичні матеріали (гідроксиапатит, колагенову матрицю, PRF плазму).

Фізичні методи - локальна магнітотерапія, ультразвукова стимуляція. Основою медикаментозної підтримки було періопераційне мультимодальне знеболення, коферменти, пентоксіфілін.

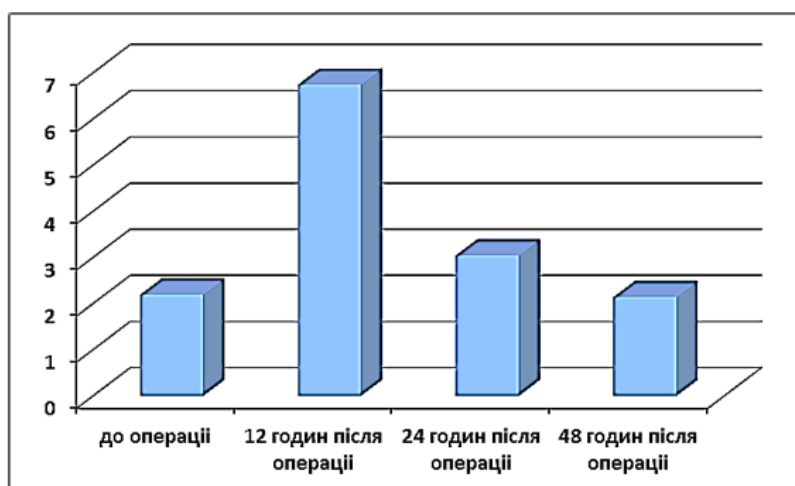

Рис. 2. Динаміка ВАШ в періопераційному періоді. При якісному аналізі реографічної кривої до операції, після неї через 12 і 24 години вивчали регулярність хвиль, їх форму та висоту, характер підйому анакроти та спуску катакроти, форму верхівки додаткових хвиль на низхідній частині кривої, ідентичність кривих, знятих з симетричних ділянок

При візуальному вивченні передопераційних реограм ушкодженої кінцівки визначались низькоамплітудні на всіх сегментах, реографічні хвилі з уповільненим підйомом та, особливо, спуском. Інцизура та діастолічна хвиля згладжені та зсунуті до вершини, яка виглядає сплющеною та розтягнутою. Діастолічна хвиля (А4) погано диференціювалася, інцизура (А3) була згладженою або зовсім не визначалася. Сама реографічна хвиля мала платоподібну або куполоподібну форму й була наближена до ізолінії.

Отримані результати комплексного лікування постраждалих з незрощеннями великогомілкової кістки з застосуванням КФ в монолокальному режимі були наступні. В 1 випадку отримана незадовільна оцінка (1 – 6,2%); задовільні спостерігалися в 7 - 43,8%; хорошими результати були визнаними в 43,8% - 7 випадках, а відмінні - в 1 - 6,2%. Маючи на увазі тяжкість ураження, ми вважаємо такий результат хорошим.

Таблиця 1. Результати лікування в основній групі за оціночною за шкалою Lower Extremity Functional Scale (LEFS)

Результати										
	Відмінні		Гарні		Задовільні		Незадовільні		Всього	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс	%	Абс	%	Абс.	%
Основна група	1	6,2	7	43,8	7	43,8	1	6,2	16	100
Група порівняння	0	0	4	35,8	3	21,4	4	28,6	14	100

Спостерігалася тенденція покращення результатів лікування в групі зі створенням оптимальних умов в зоні незрощення і в усьому організмі для здійснення завершеного остеогенезу.

Запропоновану тактику слід рахувати як позитивну. Враховуючи недостатню кількість спостережень, слід продовжити подальше застосування запропонованого лікування і дослідити його ефективність.

Висновки.

1. Перезапуск остеогенезу у випадках незрощень великогомілкової кістки забезпечувався малотравматичністю втручань - обробки кінців уламків, резекція фібули, аутопластика з фіксацією КФ.

2. Мультимодальне періопараційне знеболення з використанням Дексалгіну® дозволяло знизити біль і таким чином запобігти спазму судин і порушенню мікроциркуляції.
3. Ефективно використовувалися біомеханічні, біологічні, фізичні та медикаментозні методи перезапуску остеогенезу за типом зрощення.
4. Результати комплексного перезапуску регенеративного процесу незрощень великогомілкової кістки з застосуванням КФ слід вважати обнадійливим.

Список літератури:

1. Cinthuja, P., Wijesinghe, P.C.I. & Silva, P. Use of external fixators in developing countries: a short socioeconomic analysis. *Cost Eff Resour Alloc* 2022;20:14 18(2022). <https://doi.org/10.1186/s12962-022-00353-4>
2. Tunio MZ, Noor F, Ishaq M, Qureshi AS, Abideen ZU: Role of the Ilizarov External Ring Fixator in Gap Non-Union and Bone Loss Management. *Pak J Med Health Sci*, 2025; 19(04): 27-30. <https://doi.org/10.53350/pjmhs02025194.7>
3. Dilip Gupta, Narendra Singh Kushwaha and Vijay Gupta. A prospective study of aseptic nonunion treatment of tibia with Ilizarov ring fixator in a tertiary care hospita. *National Journal of Clinical Orthopaedics*. January 2021; 5(1):06-09 <https://doi.org/10.33545/orthor.2021.v5.i1a.250>

СТРУКТУРА ВЛАДИ: БЕЗПЕКА, ВИРОБНИЦТВО, ФІНАНСИ І ЗНАННЯ

Санакоев Д.Т.

аспірант кафедри конституційного права
і порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету
<http://orcid.org/0000-0001-8302-0928>

Будь-хто, хто контролює структури в певних обставинах, може визначати результати і до певної міри поведінку інших. Чотири структури є похідними від людських потреб в економічній, політичній і соціальній сферах. Людям потрібна безпека, а постачальник безпеки здійснює структурну владу у різних сферах, включаючи, потенційно, ступінь вільного пересування та оподаткування. Виробничі потужності стосується того, що має бути вироблено, як і ким. Вони включають «землю, працю, капітал і технології». Фінансові структури пов'язані з кредитами та деякими фінансовими інструментами, які формують ринки та життя. Водночас, структура знань пов'язана зі здатністю створювати і реалізувати знання в глобальній економіці, зокрема встановлювати соціальні норми і популярні дискурси.

Метою роботи є аналіз способів і методів впливу корпоративної влади на права людини.

Корпоративна влада над правами людини діє на чотирьох ділянках: влада над особами, влада над суттєвими речами, влада над інституціями та влада над дискурсом. Перша – це пряма, неопосередкована влада, якою корпорації можуть володіти над власниками прав. Наступні три надають можливість використовувати корпоративну владу для впливу на права людини опосередковано. Матеріальні права людини, будь-то земля, постачання товарів першої необхідності, особисте багатство чи державне фінансування, охоплюються законом та установами, які забезпечують дотримання та структурують права. На них також впливають соціальні норми, які становлять знання про право, особливо про обсяг, межі та форму обов'язків, які їм властиві.

Примусова влада дозволяє прямий контроль над іншою особою, тобто один суб'єкт може безпосередньо формувати обставини або визначати дії іншого. Примусова влада зосереджена на основних суб'єктах – державах, транснаціональних корпораціях, міжурядових організаціях. Наприклад, корпорації, які використовують інституції для власних цілей, будуть посередниками своєї влади над правами людини через державу. Ця форма влади обов'язково використовує існуючі структури, не в останню чергу договірні відносини роботодавець-працівник. Вона поширюється на фактичну пряму владу над окремими особами, наприклад, через посередників у ланцюгах поставок.

Влада над матеріальними речами поєднує «виробничу» та «фінансову» структури у формуванні вибору та можливостей. Володіння матеріалами – засобами виробництва, розподілу, землею та фінансами – дає корпораціям можливість диктувати доступ до прав. Влада корпорацій охоплює три основні сфери: товарні або приватизовані права; земля та навколишнє середовище і фінанси.

Контроль корпорацій над матеріальними ресурсами представляє вирішальний посередницький структурний зв'язок між корпорацією та власником прав. Корпорації контролюють значну частину ринкових соціально-економічних прав, включаючи їжу, житло та медичне обслуговування, і можуть дестабілізувати ці ринки. Вони контролюють глобальні фінанси та мають потужний вплив на земельні ресурси та навколишнє середовище. Правовласники часто вразливі до наслідків рішень, які вмотивовані отриманням прибутку.

Корпорація, яка ухиляється від сплати податків, зменшує кількість грошей, доступних уряду для захисту прав, таким чином впливаючи на матеріальну базу, що лежить в основі

прав через структурну владу, що походить від реальності економічної глобалізації. Корпорація, яка лобіює в уряді зниження податкових ставок в обмін на інвестиції, використовує інститут держави таким чином, що може спричинити негативні наслідки для прав людини. Корпорація, яка фінансує дослідження недоліків універсальної охорони здоров'я, може сприяти скороченню фінансування охорони здоров'я, ризикуючи впливом на права людини. У кожному випадку ефект скорочення витрат на гарантування прав людини подібний, але значення ефекту є різним.

Корпорація як витвір держави формується її законами та правовими прогалинами. Такі дії, як ухилення від сплати податків, лобіювання та просування корисливої версії власних обов'язків щодо прав людини, не є порушеннями прав людини, але вони можуть вплинути на права людини та можуть свідчити про те, що відповідна компанія не дотримується прав людини.

Інституційна влада як «формальні та неформальні інституції, діючи через правила та процедури, які визначають ці інституції, скеровують, спрямовують і обмежують дії або бездіяльність та умови існування інших» [1, с. 51]. Опосередкована влада корпорацій формує можливості окремих осіб у сфері прав людини через контроль або вплив на інституції управління, які включають державу, міжурядові та неурядові організації. Управління може здійснюватися безпосередньо, у формі лобіювання законодавчих чи політичних змін, або у формі переговорів про умови, більш сприятливі для корпорації, або передбачати офіційне взяття під контроль раніше інституціоналізованої функції шляхом приватизації. Як і у випадку з лобіюванням, тут не потрібна справжня влада в інституції, а радше можливість використовувати інституцію для власних цілей.

Четверта форма – влада над знаннями, найбільше пов'язана з «продуктивною силою» [1, с. 55], визначена як «утворення всіх соціальних суб'єктів з різними соціальними повноваженнями через системи знань і дискурсивних практик широкого та загального соціального масштабу» [2]. Влада над знаннями – це влада, яку має корпорація, щоб формувати знання про права людини, що безпосередньо включає сферу соціального конструктивізму, соціальних норм та дискурсивних практик. В основі конструктивізму лежить розуміння спільнотою соціального життя, подій та здатності корпорацій змінювати знання, пов'язані з правами людини. Це включає повноваження визначати власні обов'язки щодо прав людини, пріоритети, винятки та впливати на сферу бізнесу і прав людини.

Висновки. Корпоративна влада над правами людини може здійснюватися безпосередньо або опосередковано. Примусова влада дозволяє прямий контроль над іншою особою і зосереджена на основних суб'єктах – державах, транснаціональних корпораціях, міжурядових організаціях. Влада над матеріальними речами дає корпораціям можливість диктувати доступ до прав. Опосередкована влада корпорацій над правами людини здійснюється через контроль або вплив на інституції управління, які включають державу, міжурядові та неурядові організації. Влада над знаннями найбільше пов'язана з «продуктивними силами» через системи знань і дискурсивних практик.

Список літератури:

1. Human Rights Council, 'Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Magdalena Sepúlveda Carmona', A/HRC/26/28 22 May 2014, para 7.
2. Finnemore, Martha and Sikkink, Kathryn, 'Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics' (2001) 4(1) Annual Review of Political Science 391, 393. CrossRef Google Scholar

РІВЕНЬ СПОЖИВАННЯ ОВОЧІВ ТА БАШТАННИХ КУЛЬТУР У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Симонян Е.Н.

канд. с/г наук, старший науковий співробітник
Філії «Кропивницький агропромпродуктивність»
НДІ «Укragenпромпродуктивність»

Нерубайська Н.І.

директорка
Філії «Кропивницький агропромпродуктивність»
НДІ «Укragenпромпродуктивність»

Ільїна Г.В.

директорка
Філії «Полтава агропромпродуктивність»
НДІ «Укragenпромпродуктивність»

Овочівництво є важливою підгалуззю сільського господарства. Від її успішного функціонування залежить забезпечення населення країни овочевою продукцією в необхідному обсязі та з належною якістю. Овочі містять необхідні для людини вітаміни, мінерали та клітковину, що робить їх незамінним продуктом харчування.

Ефективність роботи сільськогосподарських виробників на ринку овочів безпосередньо залежить від використовуваних сучасних технологій. Для Кіровоградської області, яка має сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування овочевої продукції, проблема ефективного споживання та забезпечення населення є особливо актуальною.

Раціональне харчування населення є важливою складовою соціально-економічного розвитку регіону. Овочі та баштанні культури забезпечують організм вітамінами, мінералами та клітковиною. Водночас рівень їх споживання часто не відповідає науково обґрунтованим нормам, що негативно впливає на стан здоров'я населення.

Кіровоградська область є аграрно орієнтованим регіоном із значним потенціалом виробництва овочевої продукції. Незважаючи на це, рівень споживання овочів і баштанних культур населенням області залишається нестабільним і залежить від ряду факторів.

Таблиця 1. Динаміка споживання овочів та баштанних культур у Кіровоградській області (кг на особу на рік)

Рік	Овочі	Баштанні	Разом	Раціональна норма	Відхилення (+/-)
2020	167	19	186	170	+16
2021	167	20	187	170	+17
2022	140	16	156	170	-14
2023	148	19	167	170	-3
2024	152	21	173	170	+3

Згідно зі статистичними даними рівень споживання овочів та баштанних культур у Кіровоградській області в основному відповідають раціональним нормам харчування. (табл.1)

Таблиця 2. Структура споживання овочів за видами у Кіровоградській області (%)

Вид продукції	Частка, %
Картопля	35
Капуста	15
Томати	14
Огірки	10
Морква	8
Буряк	7
Інші овочі	11

Основна частина с структурне споживання овочів складають картопля, капуста та томати.

До основних факторів, що впливають на рівень споживання, належать:

- рівень доходів населення;
- сезонність виробництва;
- рівень розвитку інфраструктури зберігання та реалізації продукції;
- цінова політика;
- зміна харчових уподобань населення.

За статистичними даними, фактичне споживання овочів і баштанних культур у регіоні коливається, а у 2022 та 2023 рр. не досягає рекомендованої норми 170 кг. Особливо це стосується зимово-весняного періоду, коли споживання знижується через обмежену пропозицію та підвищення цін.

Таблиця 3.Сезонні коливання споживання овочів і баштанних культур (кг на особу)

Період	Овочі	Баштанні	Разом
Зима	30	0	30
Весна	35	2	37
Літо	45	12	57
Осінь	50	8	58
Разом за рік	160	22	182

Водночас у літньо-осінній період спостерігається перевищення середньорічних показників за рахунок власного виробництва домогосподарств (табл.3). Значна частка населення області забезпечує себе овочами за рахунок особистих селянських господарств, що є характерною рисою аграрних регіонів України.

Баштанні культури (кавуни, дині) займають важливе місце в структурі споживання, особливо в південних районах області. Однак їх споживання має виражений сезонний характер і не є рівномірним протягом року.

Прямими факторами, що впливають на рівень споживання овочів та баштанних культур, є:

- рівень доходу населення;
- сезонність виробництва;
- розвиток інфраструктури;
- харчові звички населення.

Оберненим фактором впливу є ціни на продукцію.

Таблиця 4. Споживання овочів у Кіровоградській області порівняно з Україною (кг на особу)

Показник	Кіровоградська область	Україна
Овочі	152	160
Баштанні	21	25
Разом	173	185

Згідно зі статистичними даними рівень споживання овочів та баштанних культур у Кіровоградській області нижче за середні значення по Україні. Для підвищення рівня споживання доцільно:

- розвивати інфраструктуру зберігання овочевої продукції;
- стимулювати місцеве виробництво;
- впроваджувати сучасні технології переробки та зберігання;
- підвищувати рівень доходів населення;
- популяризувати здорове харчування.

Висновки

Рівень споживання овочів та баштанних культур у Кіровоградській області залишається недостатнім і нерівномірним протягом року. Незважаючи на значний виробничий потенціал регіону, існують проблеми, пов'язані з доступністю продукції та рівнем доходів населення.

Підвищення ефективності виробництва, удосконалення логістики та формування культури здорового харчування сприятимуть зростанню рівня споживання та покращенню якості життя населення.

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Терлецька Л.М.

кандидат педагогічних наук

старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

terletskalm@ukr.net

Актуальність досліджуваної проблеми визначається існуванням широкої мережі педагогічних навчальних закладів (університетів, педагогічних інститутів, педагогічних училищ, індустріально-педагогічних, гуманітарно-педагогічних коледжів і технікумів).

На початковому етапі розвитку педагогічної освіти було допущено чимало помилок, хибних рішень і невиправданих реорганізацій. Водночас у накопиченому досвіді є чимало оригінальних і сміливих рішень щодо змісту, форм і методів професійної підготовки вчителя для національної школи, які не втратили своєї цінності в сучасних умовах. Національна педагогічна освіта розвивалась у єдності з конкретно-історичними, суспільно-політичними і соціальними умовами.

Аналіз офіційних документів показав, що проблему розвитку педагогічної освіти у період Великої Вітчизняної війни досліджено поверхово. У монографічному дослідженні Майбороди В.К. зазначено, що заклади вищої педагогічної освіти функціонували на територіях інших республік [3]. В архіві зберігаються «Довідки про вищі навчальні заклади, які були евакуйовані в східні області з Української РСР». Історичні джерела вказують на те, що «колективи вузів збирали розпорошені педагогічні сили, студентів і продовжували готувати кадри національної інтелігенції. Місцеві вищі навчальні заклади надали всебічну допомогу виділивши навчальні приміщення, лабораторії, кабінети і гуртожитки. Незважаючи на складні умови, кількість вузів, реєвакуйованих на звільнені від ворога територію України, зростала» [3]. Відновлення педагогічних інститутів і контингентів студентів відбувалося повільно і значно відставало від аналогічних процесів у вузах інших галузей.

Війна створила труднощі, але не припинила процесу розвитку педагогічної освіти в Україні, незважаючи на зміну масштабів і строків роботи, відсутність навчальних планів, програм і незадовільну навчально-матеріальну базу. Сформувалась така вища педагогічна школа, яка після перемоги розгорнула активну підготовку вчителів, здатних у складних умовах навчати і виховувати підростаюче покоління.

Роки післявоєнного відродження і розвитку народного господарства займають особливе місце в історії розвитку педагогічної освіти. Труднощі посилювалися голодом, внаслідок якого у 1946 році померло 282 тис., а в 1947 р – більш ніж 528 тис. чоловік. Тяжким наслідком стало різке скорочення кількості вчителів – на 24,5% (в Казахській РСР – 20,3%, в РРФСР – 12,5% [1].

Постанова уряду «Про поліпшення справи підготовки вчителів» (1946) свідчить, що в ній визначалися шляхом удосконалення діяльності педагогічних навчальних закладів, розширення їх мережі, зміцнення навчально-матеріальної бази та побуту студентів, забезпечення педвузів кваліфікованими кадрами викладачів, поліпшення прийому та якісного складу студентів та ін. У зв'язку з цим було запроваджено 4 групи педагогічних і 22 групи вчительських інститутів з постійним контингентом та диференційованою кількістю прийому студентів.

У підготовці педагогічних кадрів досліджуваного періоду великого розвитку набула вечірня та заочна форми навчання та екстернати при вузах. Заочна форма по 1961, а потім з 1984 рік у зв'язку з реформою школи стала провідною формою не лише підвищення кваліфікації, а й підготовки педагогічних кадрів. У 1961 році студентів заочної форми було

на 20 тис. більше, ніж стаціонарної форми. Все це звичайно знижувало якість підготовки педагогічних кадрів.

В Україні змінилась мережа педагогічних і вчительських інститутів (до 1955), факультетів, спеціальностей. Яшко у 1944/1945 навчальному році діяло 20 педагогічних і 17 учительських інститутів, 17 відділень, у яких навчалось 21632 чоловік, то в 1985/1986 році 120694 студентів. Ретроспективний аналіз розвитку вищої педагогічної освіти дозволив виявити ряд протиріч, тенденцій у підготовці педагогічних кадрів, які необхідно враховувати у нинішніх умовах відродження національно-педагогічної освіти. До їх числа слід віднести:

1) нігілістичне ставлення до збереження і розвитку національної педагогічної школи, заідеологізованість освітньої системи;

2) одержавлення системи педагогічної освіти, її монопольний стан та бюрократизм, відсутність різноманітних типів навчальних педагогічних закладів, однотипність навчальних планів і програм;

3) ізолюваність педагогічної освіти від світового досвіду;

4) переоцінка значущості теоретичної підготовки майбутнього вчителя;

5) фемінізація вчительських кадрів та студентів педвузів;

6) суперечність між реальною потребою системи освіти в учителях і застарілою структурою заочної і вечірньої освіти, оскільки великого поширення набула практика надівання можливості одержати диплом людям, які не займались педагогічною працею;

7) недооцінка екстернів, дипломних робіт та річного стажування практики в навчальних закладах;

8) екстенсивний, непропорційний розвиток вищої педагогічної школи, утвердження валового підходу до прийому і випуску педагогів, що призвело до підготовки посереднього вчителя, який не лише мало знав а й ще менше умів[3].

Незважаючи на початок переорієнтації освітньої стратегії, засад функціонування сфери освіти протягом певного часу залишались суто централізованими та уніфікованими. Адже перебудова в суспільстві відбувалась лінійно відповідно до вимог єдиного Союзу, тому демократизація в суспільстві відбувалась відтерміновано. Тенденції варто розглядати як напрями розвитку, удосконалення та характеристики позитивних змін[2].

Тенденції розвитку національної педагогічної освіти є результатом дії закономірностей її становлення та існування в конкретних соціально-економічних умовах.

Список літератури:

1. Історія України: Курс лекцій: У 2 кн. Кн. 2: XX ст. / Авт.: В. Ф. Верстюк, М. В. Коваль, Ю. Ю. Кондуфор та ін. К.: Либідь, 1992. 464 с.

2. Луговий В.І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект) [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Луговий Володимир Іларіонович ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. К., 1995. 429 с.

3. Майборода В. К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917-1992 рр.) [Текст] : дис... д-ра пед. наук у формі наук. доп.: 13.00.01 / Майборода Василь Каленикович ; АПН України, Ін-т педагогіки. К., 1993. 58 с.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БОЙОВОЮ ТРАВМОЮ: ПТСР, МОРАЛЬНА ТРАВМА, ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ

Треніна Н.А.

студентка групи Б-ПС-241

Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Спиця Н.В.

к. філос. наук, доцент

доцент кафедри психології та педагогіки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

В сучасних умовах війни та зтяжних суспільних негараздів спостерігається стійке зміщення наукового інтересу та практичного фокусу на комплексні труднощі, з якими зіштовхуються фахівці-психологи та соціальні працівники, працюючи із бойовими травмами, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), моральними травмуваннями та синдромом емоційного виснаження [3; 4; 5; 10]. На сьогоднішній день експерти у сфері надання допомоги функціонують в режимі перманентної невизначеності, де професійні вимоги безпосередньо переплітаються із ризиками для особистої безпеки та неминучим щоденним зіткненням із глибокою травматизацією великих верств населення. Ця суворя реальність вимагає від них не лише високого ступеня фахової компетенції, а й колосального внутрішнього психічного резерву. Постійна інтервенція у життєвий простір людей, які пережили акти насильства, непоправні втрати, фізичні каліцтва чи вимушене переміщення, неминуче спричиняє надмірне емоційне навантаження на самих фахівців [2; 9]. Надзвичайний рівень відповідальності за ментальне здоров'я клієнтів, необхідність ухвалення критично важливих рішень та довготривала експозиція до чужого болю створюють благодатне підґрунтя для розвитку стійкого професійного стресу [11, с.23]. За таких умов значно зростає деструктивний потенціал формування вторинних травматичних станів, професійної деградації та тотального емоційного вигорання [9; 10].

Сучасний психолог та соціальний працівник змушені оперувати не лише із загальноприйнятими формами психотравми, але й із такими глибокими та багатограними феноменами, як травма бойова та моральна [4; 7; 8]. Бойова травматизація напряму корелює з безпосереднім досвідом участі у воєнних конфліктах: залучення до бойових дій, перебування під безперервними обстрілами, отримання поранень, полон, втрата близьких товаришів по зброї чи цивільних осіб. Її супроводжують інтенсивні фобії, відчуття недовіри, перманентна загроза летального наслідку та повне руйнування фундаментального відчуття безпеки. Моральна ж травма постає тоді, коли індивід є або свідком, або прямим учасником подій, які діаметрально суперечать його ключовим етичним засадам, уявленням про належне, справедливість та гуманність [7; 8]. Переживання такого роду часто супроводжуються вагомими відчуттями провини, сорому, відчуттям зради, втрати життєвого сенсу та розпадом особистих світоглядних координат. Робота з цими станами вимагає від професіонала не просто високого рівня емпатії, а й глибокої емоційної синхронізації та підтвердженої професійної зрілості [3; 11].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) зберігає статус одного з найбільш поширених психологічних наслідків, зумовлених бойовою травматизацією [5; 12;]. Працівники сфери допомоги зустрічають клієнтів, чий стан характеризується нав'язливими ретроспективами (флешбеками), нічними жахами, вираженим уникненням стимулів, що нагадують про травматичний досвід, емоційним онімінням, станом гіперзбудження, неконтрольованою агресією та глибокою внутрішньою провиною. Ці симптоми часто набувають хронічного перебігу, значно дестабілізуючи соціальну адаптацію особистості.

Тривалий контакт із подібними клінічними картинами породжує ризик емоційного "зараження", коли сам психолог чи соціальний працівник починає реплікувати схожі афективні реакції [9]. Як наслідок, відбувається індукція вторинної травматизації, яка трансформує емоційний фон, когнітивні процеси та життєві аксіоми самого фахівця.

Емоційне вигорання серед працівників допоміжних професій у умовах воєнного стану є складним багатовимірним синдромом, що каталізується як відповідь на тривалу та інтенсивну дію стресорів [2;]. Воно охоплює три фундаментальні складові: виснаження емоційних резервів, деперсоналізацію та редукцію відчуття власної професійної ефективності. Емоційне виснаження проявляється у формі нескінченної втоми, відчуття внутрішньої порожнечі, усвідомлення повної атрофії емоційних потужностей [10]. Особа втрачає здатність до автентичного співпереживання та адекватної реакції на запити інших. Деперсоналізація виступає у вигляді відстороненого, клінічно байдужого чи навіть цинічного ставлення до клієнтів, слугуючи механізмом психологічного самозахисту від надмірного болю та емпатичного перевантаження [2; 10]. Зниження самооцінки професійної значущості супроводжується сумнівами у власній спроможності, відчуттям безпорадності та крахом віри у цільовість своєї роботи.

Одним із найбільш загрозливих професійних ризиків є вторинна травматизація, яка індукується через безперервне занурення у чужі травматичні наративи [9, с.17]. Вона проявляється через нав'язливі візуальні образи, порушення сну, зростання рівня тривожності, підвищену дратівливість, емоційну нестабільність та постійне відчуття загрози. Фахівець починає інтерпретувати оточуючий світ як вороже та непередбачуване середовище, що поступово інфільтрується у його особисту життєву філософію та міжособистісні зв'язки [11, с. 38].

Робота з травмами морального характеру є окремим, надзвичайно складним викликом для психологів та соціальних працівників. Подібні травми тяжіють до глибоких екзистенційних потрясінь: підриву віри у людський потенціал, у концепцію справедливості, у власну внутрішню вартість [7; 8]. Клієнти часто артикулюють нагальні питання про сенс існування, вину за сам факт виживання, відповідальність за прийняті чи неприйняті рішення. Фахівець, який постійно працює з цими категоріями, змушений емоційно входити у зону складних етичних колізій, що неухильно виснажує його внутрішні резерви. Це вимагає не лише відточеної етичної інтуїції, але й високого рівня особистісної гармонії та ментальної стійкості [7; 12].

Прояви професійного виснаження у психологів та соціальних працівників мають системний характер, охоплюючи психофізіологічний, емоційний, когнітивний та поведінковий спектри [2; 10]. До психофізичних відносять хронічну втому, часті головні болі, порушення циркадних ритмів сну, соматичні скарги, не пов'язані з органічними причинами. Емоційні ознаки включають апатію, підвищену збудливість, емоційну притупленість або, навпаки, неконтрольовані афективні вибухи. Когнітивні дисфункції виражаються у зниженні здатності до фокусування уваги, стані безнадії, вираженому песимізмі щодо майбутнього. Поведінкові прояви трансформуються у згортання професійної ініціативи, механічне виконання обов'язків, активне уникнення роботи зі складними клієнтськими випадками.

Процес формування вигорання у фахівців, які займаються корекцією бойових травм, ПТСР та моральних травм, має чітко простежувану етапність [10, с. 276]. На початковій фазі часто фіксується період підвищеної мотивації та надмірної емоційної інвестиції, коли спеціаліст намагається забезпечити підтримкою максимальну кількість постраждалих. Потім неминуче настає накопичення втоми, виникнення хронічної напруги та відчуття тотального перевантаження. На наступній стадії як захист формується емоційне відмежування. Кінцевою точкою стає стійке клінічне виснаження, повна втрата терапевтичної мотивації та сумніви у перманентній цінності своєї праці.

Підсумовуючи, сучасні виклики, що стоять перед психологами та соціальними працівниками у контексті роботи з бойовою травмою, ПТСР, моральними травмами та

професійним емоційним вигоранням, обумовлені синергією масового травматичного досвіду, вторинного травмування фахівців та умов воєнної нестабільності [4; 5; 9]. Професійна діяльність у цьому екстремальному середовищі вимагає не лише володіння спеціалізованими знаннями та навичками, але й запровадження системних механізмів турботи про психологічне благополуччя самих фахівців. Це актуалізує нагальну потребу у розробці та впровадженні потужних програм супервізії, цільової психологічної підтримки, тренінгів з опанування навичок саморегуляції та профілактики виснаження задля збереження професійної стійкості та забезпечення належної якості надання допомоги тим, хто її потребує [2; 3; 10].

Список літератури:

1. Варій М.Й., Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна та клінічна психологія кризових станів. Львів: Видавництво ЛНУ, 2020. с.45-78
2. Карамушка Л.М., Шевченко А.М. Професійне здоров'я фахівців допомагаючих професій. Київ: Логос, 2020. С.112-138
3. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Психологічна стійкість особистості в умовах кризових подій. Київ, 2021. С. 21-49, С.119-142
4. Максименко С.Д., Кокун О.М., Тополь О.В. Психологічна допомога особистості в умовах війни. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. С. 33-67, С.88-112
5. Міністерство охорони здоров'я України. Клінічні рекомендації щодо надання допомоги особам із ПТСР. Київ, 2023. С. 9-66
6. Litz B., Kerig P. Moral Injury in Trauma: Concept, Theory, and Clinical Practice. New York: Guilford Press, 2019. С. 15-37
7. Figley C., Regan Figley K. Compassion Fatigue: Theory, Research, and Practice. New York: Routledge, 2022. С. 21-49
8. Maslach C., Leiter M. Burnout: A Multidimensional Perspective. London: Routledge, 2023. С.14-36
9. World Health Organization. Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress. Geneva, 2020. С.7-29
10. American Psychiatric Association. DSM-5-TR: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Washington, 2022. С.271-280
11. Charney M., Southwick S. Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. С. 19-44
12. Hobfoll S. Stress, Culture, and Community in Trauma Recovery. New York: Plenum Press, 2020. С. 11-34, С. 57-83

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Харченко Анжела Станіславівна

кандидат психологічних наук
доцент кафедри психології
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

Яновська Тамара Анатоліївна

кандидат психологічних наук
доцент кафедри психології
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

Гончарова Наталія Олексіївна

кандидат психологічних наук
доцент кафедри психології
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

Психологічне благополуччя студентів педагогічних спеціальностей є одним із ключових чинників успішної професійної підготовки майбутніх учителів та важливою передумовою їх подальшої професійної ефективності. Особливе місце в цьому контексті посідають студенти спеціальності «Початкова освіта», професійна діяльність яких пов'язана з високим рівнем емоційного включення, відповідальністю за психічний і особистісний розвиток молодших школярів, постійною міжособистісною взаємодією та необхідністю дотримання гуманістичних педагогічних цінностей [творча складова принципів].

Проблемі психологічного благополуччя студентів присвячені праці С. Жарікової (гендерна специфіка взаємозв'язку психологічного благополуччя та диференційних типів рефлексії у студентів-першокурсників) [2]; Н. Коструби і З. \Поліщук (психологічне благополуччя студентів у період війни) [3]; Л. Сердюк (фактори психологічного благополуччя студентів) [4]; А. Харченко (психологічного благополуччя студентів різних профілів підготовки) [6] тощо.

Сучасні соціальні виклики, інтенсифікація освітнього процесу, зростання навчального навантаження та підвищені вимоги до професійної компетентності майбутніх учителів актуалізують проблему збереження та підтримання психологічного благополуччя студентів спеціальності «Початкова освіта».

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу феномену психологічного благополуччя студентів спеціальності «Початкова освіта», визначення його структури, чинників формування та шляхів підтримання в процесі професійної підготовки.

У сучасній психології психологічне благополуччя розглядається як багатовимірний феномен, що відображає рівень позитивного функціонування особистості. Гедоністичний підхід пов'язує благополуччя із задоволеністю життям і домінуванням позитивних емоцій, тоді як евдемоністичний підхід акцентує увагу на самореалізації, автономії, особистісному зростанні та смисловій наповненості життя.

У контексті педагогічної психології психологічне благополуччя розглядається як інтегральний показник психічного здоров'я майбутнього вчителя, що забезпечує ефективність навчально-виховної діяльності, стійкість до професійних стресів і здатність до гуманістичної взаємодії з учнями.

Психологічне благополуччя студентів є важливою умовою їх успішної адаптації до вимог закладу вищої освіти. Воно виявляється у здатності студентів справлятися з

навчальними навантаженнями, підтримувати мотивацію до навчання, будувати конструктивні міжособистісні відносини та зберігати емоційну рівновагу. Для студентів спеціальності «Початкова освіта» психологічне благополуччя має особливе значення, оскільки педагогічна професія передбачає високий рівень емоційної віддачі, емпатії та відповідальності. Зниження рівня благополуччя може негативно позначатися на професійній мотивації та якості педагогічної підготовки.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи поєднує теоретичне навчання з активною практичною діяльністю, педагогічною практикою та постійною рефлексією власного професійного досвіду. Студенти мають опанувати не лише фахові знання, а й комунікативні, емоційні та регулятивні компетентності. Така багатогранність професійної підготовки створює додаткові психоемоційні навантаження, що безпосередньо впливають на рівень психологічного благополуччя студентів.

Психологічне благополуччя студентів спеціальності «Початкова освіта» включає емоційний, когнітивний, мотиваційно-смысловий та соціальний компоненти.

Емоційний компонент відображає здатність до емпатії, емоційної стабільності та регуляції емоцій у педагогічній взаємодії.

Когнітивний компонент пов'язаний із самооцінкою, професійною впевненістю та задоволеністю навчальним процесом.

Мотиваційно-смысловий компонент охоплює усвідомлення значущості обраної професії, прагнення до професійного зростання та педагогічної самореалізації.

Соціальний компонент визначається якістю взаємин з викладачами, одногрупниками та учасниками освітнього процесу під час педагогічної практики.

Формування психологічного благополуччя студентів спеціальності «Початкова освіта» зумовлюється взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать особистісні риси, рівень емоційної компетентності, саморегуляції, стресостійкості та педагогічної спрямованості.

Зовнішні чинники включають організацію освітнього процесу, педагогічний стиль викладачів, психологічний клімат у студентському колективі, умови проходження педагогічної практики та рівень соціальної підтримки.

Педагогічна практика є важливим етапом професійного становлення майбутніх учителів початкової школи. Вона сприяє формуванню професійної ідентичності, проте, водночас може бути джерелом стресу через відповідальність за навчально-виховний процес і необхідність взаємодії з дітьми, батьками та педагогічним колективом. Підтримка з боку керівників практики сприяє збереженню психологічного благополуччя студентів і формуванню позитивного ставлення до професії.

Соціальна підтримка відіграє важливу роль у підтриманні психологічного благополуччя студентів. Позитивні міжособистісні стосунки в студентській групі, підтримка викладачів і родини сприяють зниженню рівня тривожності та підвищенню впевненості у власних силах.

Рівень професійної мотивації безпосередньо пов'язаний із психологічним благополуччям студентів спеціальності «Початкова освіта». Усвідомлення соціальної значущості педагогічної діяльності, позитивне ставлення до дітей та прагнення до самореалізації в професії підвищують рівень життєвої задоволеності.

До основних психоемоційних ризиків належать навчальний стрес, емоційне виснаження, страх професійної некомпетентності та труднощі адаптації до педагогічної діяльності. За відсутності належної підтримки ці чинники можуть призводити до зниження психологічного благополуччя.

Особистісні ресурси, такі як життєстійкість, оптимізм, рефлексивність та емпатія, є важливими чинниками підтримання психологічного благополуччя майбутніх учителів початкової школи. Розвиток цих ресурсів сприяє формуванню професійної зрілості та психологічної готовності до педагогічної діяльності.

Підтримувальне освітнє середовище, орієнтоване на гуманістичні цінності, сприяє психологічному благополуччю студентів. Важливими є демократичний стиль взаємодії, можливості для самовираження та психологічного консультування.

Психологічна підтримка студентів може здійснюватися через психоосвітні програми, тренінги розвитку емоційної компетентності, навичок саморегуляції та профілактики емоційного вигорання. Значущою є інтеграція психологічного супроводу в систему професійної підготовки майбутніх учителів.

Таким чином, психологічне благополуччя студентів спеціальності «Початкова освіта» є багатовимірним феноменом, що формується під впливом особистісних, соціальних і освітніх чинників. Його високий рівень є необхідною умовою успішного професійного становлення майбутніх учителів початкової школи. Усвідомлення чинників і механізмів підтримання психологічного благополуччя створює підґрунтя для вдосконалення освітнього процесу та збереження психологічного благополуччя майбутніх учителів початкової школи.

Список літератури:

1. Даценко О.А. Психологічне благополуччя як критерій успішності особистості. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2023. Том 34 (73) № 2. С. 1–5.
2. Жарікова С.Б. Гендерна специфіка взаємозв'язку психологічного благополуччя та диференційних типів рефлексії у студентів-першокурсників. Теорія і практика сучасної психології. 2019. № 6. Т. 1. С. 43–46.
3. Коструба Н.С., Поліщук З.Б. Психологічне благополуччя студентів у період війни: емпіричний аналіз. Психологічні перспективи. 2022. Вип. 40. С. 51–61.
4. Сердюк Л.З. Фактори психологічного благополуччя студентів. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018. Т. 6. С. 51–59.
5. Харченко А.С. Творча складова принципів сучасного гуманізму в освіті. Психологія і особистість. 2015. № 2. (8). Ч. 1. С. 214–228.
6. Харченко А.С. Особливості психологічного благополуччя студентів різних профілів підготовки. Молодий вчений. 2021. № 4 (92). С. 175–178.

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ АУДИТУ РЕЗИДЕНТІВ ДІЯ СІТІ В СИСТЕМІ ЗАВДАНЬ З НАДАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ

Харченко А.Г.

здобувачка вищої освіти за ступенем магістр
ОП «Облік і аудит», кафедра обліку та оподаткування
економічний факультет
harcenkoa379@gmail.com

Науковий керівник: **Проскуріна Н.М.**
д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування
Запорізький національний університет
profauditpz@ukr.net

У сучасних умовах функціонування підприємств, що характеризуються високою динамічністю економічних процесів, ускладненням господарських операцій та активною цифровізацією обліково-аналітичних систем, зростає роль достовірної та своєчасної фінансової інформації. Саме бухгалтерський облік забезпечує формування інформаційної бази для прийняття управлінських, інвестиційних та регуляторних рішень.

В умовах розвитку цифрової економіки та впровадження спеціальних правових режимів для ІТ-сектору зростає актуальність формування ефективних підходів до перевірки відповідності компаній встановленим критеріям. Одним із таких інструментів є режим Дія Сіті, запроваджений Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» № 1667-ІХ [1], що передбачає дотримання резидентами визначених вимог щодо структури доходів, рівня винагороди спеціалістів та видів діяльності.

Перевірка відповідності резидентів Дія Сіті здійснюється у формі завдання з надання впевненості відповідно до МСЗНВ 3000 (переглянутого) [2], що зумовлює необхідність застосування специфічних методичних підходів, відмінних від класичного аудиту фінансової звітності. У цьому контексті особливого значення набуває ризик-орієнтований підхід, який передбачає ідентифікацію, оцінку та реагування на ризики невідповідності встановленим критеріям.

Сутність ризик-орієнтованої моделі полягає у фокусуванні аудиторських процедур на найбільш значущих ділянках діяльності компанії, де існує підвищена ймовірність суттєвих викривлень або недотримання встановлених критеріїв. Такий підхід передбачає не лише ідентифікацію ризиків, а їх системну оцінку з урахуванням імовірності виникнення та потенційного впливу на предмет завдання з надання впевненості.

У межах ризик-орієнтованої моделі аудитор (практик) здійснює послідовне виконання процедур оцінки ризиків, що включають: отримання розуміння діяльності компанії, середовища його функціонування, систем внутрішнього контролю, а також визначення релевантних критеріїв оцінювання. Особлива увага приділяється виокремленню ризиків на рівні тверджень. Це забезпечує належний зв'язок між ідентифікованими ризиками та подальшими процедурами.

Реагування на оцінені ризики реалізується через розробку та застосування процедур, характер, час проведення та обсяг яких прямо залежать від результатів оцінки ризиків. Зокрема, для ділянок із високим рівнем ризику передбачаються більш детальні процедури по суті, розширення вибірки, використання зовнішніх підтверджень, залучення експертів або застосування аналітичних процедур із підвищеним рівнем деталізації. Натомість у зонах із низьким рівнем ризику обсяг процедур може бути оптимізований без втрати якості отриманих доказів.

Важливою характеристикою ризик-орієнтованої моделі є забезпечення когерентності між оціненими ризиками, виконаними процедурами та отриманими аудиторськими

доказами. Така узгодженість дозволяє досягти достатності та прийнятності доказової бази, що є ключовою вимогою МСЗНВ 3000 (переглянутого) щодо формування обґрунтованого висновку за результатами завдання з надання впевненості [2]. Крім того, застосування ризик-орієнтованого підходу сприяє підвищенню професійного судження аудитора, оскільки вимагає неформального, аналітичного підходу до оцінки ризиків та вибору процедур. Це, у свою чергу, забезпечує не лише ефективність перевірки, а й підвищує її якість, зменшуючи ймовірність пропуску суттєвих викривлень або порушень.

Ключовими елементами ризик-орієнтованої моделі є:

- ідентифікація критеріїв відповідності резидента Дія Сіті;
- визначення ризиків невідповідності за кожним критерієм;
- розробка аудиторських процедур у відповідь на ідентифіковані ризики;
- оцінка отриманих доказів та формування висновків.

Особливістю застосування ризик-орієнтованої моделі у завданнях з надання впевненості щодо відповідності резидента Дія Сіті є необхідність глибокого аналізу специфічних критеріїв, встановлених законодавством, які виступають базою для оцінювання предмета завдання. На відміну від класичного аудиту фінансової звітності, у даному випадку фокус зміщується з тверджень фінансової інформації на критерії відповідності, що потребує адаптації підходів до оцінки ризиків та розробки процедур.

Зокрема, до ключових напрямів перевірки належать: дотримання вимоги щодо частки кваліфікованого доходу (не менше 90%), правильність визначення середньої винагороди спеціалістів, відповідність фактично здійснюваних видів діяльності встановленим законодавством вимогам, а також коректність визначення середньої кількості спеціалістів резидента Дія Сіті (з урахуванням як працівників, так і гіг-спеціалістів). Кожен із зазначених критеріїв має власну методикку розрахунку, джерела інформації та специфічні ризики викривлення.

У межах ризик-орієнтованого підходу аудитор оцінює ризики невідповідності за кожним критерієм окремо. Наприклад, для показника 90% кваліфікованого доходу ключовими є ризики неправильної класифікації доходів, включення операцій, що не відповідають переліку дозволених видів діяльності, або маніпулювання структурою доходів наприкінці звітного періоду (cut-off). Щодо середньої винагороди – ризики пов'язані з некоректним включенням/ виключенням виплат, помилками в періодизації, а також використанням різних підходів до розрахунку бази. У частині середньої кількості спеціалістів суттєвими є ризики формального дотримання критерію через короткострокове залучення персоналу, неправильна класифікація гіг-спеціалістів або неврахування окремих категорій осіб.

Відповідно до оцінених ризиків формуються процедури реагування, які мають бути спрямовані саме на перевірку дотримання критеріїв. Це передбачає поєднання аналітичних процедур (наприклад, співставлення структури доходів, динаміки винагород), тестів деталей (перевірка первинних документів, договорів, розрахунків), а також процедур підтвердження (зовнішні підтвердження, перехресні звірки з податковою звітністю, даними облікових систем). Важливим є також використання ІТ-засобів для аналізу великих масивів даних, що особливо актуально для ІТ-компаній-резидентів Дія Сіті.

Таким чином, ризик-орієнтована модель у даному контексті передбачає не просто перевірку показників, а побудову логічно узгодженої системи: «критерій – оцінка ризику невідповідності – аудиторські процедури – докази – висновок». Це забезпечує належний рівень обґрунтованості висновку та відповідність вимогам МСЗНВ 3000 (переглянутого) щодо достатності та прийнятності доказів, а також підвищує якість професійного судження аудитора.

З метою систематизації ризик-орієнтованого підходу до аудиту резидентів Дія Сіті доцільно узагальнити взаємозв'язок між критеріями, ризиками та аудиторськими процедурами (табл. 1).

Таблиця 1. Ризик-орієнтована модель аудиту резидентів Дія Сіті

Критерій	Ризик	Аудиторські процедури	Джерела доказів
Частка кваліфікованого доходу (≥90%)	Неправильна класифікація доходів; включення некваліфікованих доходів; маніпулювання структурою доходів	Аналіз структури доходів; тестування вибірки договорів; зіставлення доходів з видами діяльності; аналітичні процедури	Договори, акти, рахунки, облікові реєстри, податкові дані
Середня винагорода спеціалістів	Викривлення розрахунків; неврахування окремих виплат; заниження показників	Перерахунок середньої винагороди; перевірка вибірки нарахувань; аналітичне порівняння; тестування виплат	Розрахункові відомості, банківські виписки, трудові/гіг-контракти
Кількість спеціалістів	Формальне включення осіб; невідповідність фактичної зайнятості; подвійний облік	Зіставлення кадрових та розрахункових даних; перевірка договорів; аналітичні процедури	Штатний розпис, договори, кадрові документи, таблиці
Види діяльності	Невідповідність КВЕД; здійснення не дозволених видів діяльності	Аналіз КВЕД; зіставлення фактичної діяльності з договорами; огляд операцій	Виписка ЄДР, договори, первинні документи
Структура власності та контроль	Приховані бенефіціари; зміни власності; номінальні власники	Аналіз структури власності; перевірка реєстрів; запити керівництву	Реєстраційні документи, відомості про бенефіціарів
Усі критерії (в цілому)	Ризик недостатності та неприйнятності доказів; невиявлення викривлень	Комбінування процедур; розширення вибірки; повторне тестування; професійне судження	Сукупність доказів, аналітичні результати

Наведена модель демонструє, що ефективність аудиту резидентів Дія Сіті значною мірою залежить від правильності ідентифікації ризиків та адекватності розроблених процедур у відповідь на них.

В умовах цифрової економіки реалізація ризик-орієнтованого підходу суттєво ускладнюється необхідністю роботи з великими масивами електронних даних, оцінки ІТ-середовища суб'єкта господарювання, включаючи автоматизовані контролю, а також активного використання сучасних аналітичних інструментів і технологій обробки даних, що, у свою чергу, зумовлює потребу у підвищенні професійної компетентності аудитора, розвитку цифрових навичок та застосуванні інноваційних методів аналізу інформації з метою забезпечення належної якості аудиторських доказів і обґрунтованості професійного судження.

Отже, ризик-орієнтована модель аудиту резидентів Дія Сіті є ефективним інструментом виконання завдань з надання впевненості, що дозволяє зосередити увагу на ключових ризиках та забезпечити відповідність діяльності підприємства встановленим критеріям. Її застосування сприяє підвищенню якості аудиторських процедур, забезпеченню обґрунтованості висновків та зміцненню довіри до результатів перевірки. Водночас її ефективність залежить від належної ідентифікації ризиків, професійного судження аудитора та використання сучасних аналітичних інструментів.

Список літератури:

1. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2021 року, частина II. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/international_quality_control_standards_quality_management_audit_review_other_assurance_and_related_services-779

ДИНАМІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Чеверда Валерія Вікторівна

студентка

Харківський національний медичний університет

У часи, коли війна стала повсякденням, а глобальні кризи – радше нормою, ніж винятком, психологія змушена переглядати звичні конструкції. Довгий час домінувало уявлення про стресостійкість як здатність «витримувати удар» – не ламатися під тиском обставин та переносити психологічні навантаження і успішно вирішувати завдання під впливом екстремальних умов [1, с. 237]. Ця метафора броні, на жаль, вичерпує себе: броня тріскає, іржавіє або ж стає настільки важкою, що унеможлиблює рух уперед. Сьогодні, особливо в умовах тривалої травматизації населення України, поняття «резильєнтність» дедалі впевненіше витісняє застаріле розуміння стресостійкості через його принципову динамічність. Резильєнтність – це не замирання в обороні, а здатність гнучко змінювати траєкторію, відновлюватися і навіть знаходити ресурс там, де, здавалося б, панує лише виснаження.

Ключова відмінність полягає в тому, що класична стресостійкість часто зводиться до пасивного подолання (coping) або зниження чутливості до негативних впливів. Резильєнтність же передбачає активне перетворення: вона не скасовує болю чи страху, але дозволяє інтегрувати цей досвід у нову, складнішу систему смислів. У сучасній психології дедалі більше досліджень вказують на те, що саме резильєнтність стає тим механізмом, завдяки якому хронічний стрес перестає бути виключно деструктивним фактором і натомість запускає посттравматичне зростання. Ідеться не про «позитивне мислення» чи заперечення реальності, а про парадоксальну здатність психіки використовувати руйнівну енергію стресу як каталізатор внутрішніх змін [2, с. 98, 100].

Метою цих тез є дослідження того, як індивідуальна стійкість (резильєнтність) трансформує деструктивний потенціал стресу в досвід зростання. Нас цікавить не статичний захист, а динаміка взаємопереходу: у який спосіб людина, стикаючись із межами своєї витривалості, не лише відновлює рівновагу, а й виходить на якісно новий рівень функціонування. Це питання сьогодні є не просто академічним – воно стає основою для психологічної допомоги, реабілітації та профілактики професійного вигорання в умовах, де стресова напруга стала хронічною.

Стрес, за Гансом Сельє, – це неспецифічна відповідь організму на будь-яку вимогу, що порушує гомеостаз [3, с. 102]. У своїй класичній моделі загального адаптаційного синдрому дослідник виокремив три послідовні стадії: тривога (мобілізація ресурсів), опір (адаптація до стресора) та виснаження (вичерпання адаптаційної енергії). Саме остання стадія є критичною: якщо стресор діє надто довго або інтенсивно, організм втрачає здатність до відновлення, що відкриває шлях психосоматичним розладам. Сучасні дослідження підтверджують, що хронічне перебування у фазі опору без належного відпочинку призводить до дисрегуляції гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі (НРА-осі), що є біологічним підґрунтям для переходу стресу в патологію [4, с. 2800-2801, 2803-2805].

Не всякий стрес є шкідливим. Сельє запропонував розрізняти еустрес («добрий стрес») та дистрес («поганий стрес»). Еустрес виникає у ситуаціях, які сприймаються людиною як такі, що піддаються контролю, мають передбачувану тривалість і завершуються успіхом – наприклад, змагання, дефлайни, творчі виклики. Такий стрес активує, тонізує нервову систему, сприяє навчанню та підвищує стресостійкість. Натомість дистрес породжується подіями, що перевищують наявні копінг-ресурси: втрата, насильство, хронічне

перевантаження. Саме тривалий дистрес виснажує адаптаційні механізми і створює ризик посттравматичних розладів [5, с. 32-33].

У стані стресу ключову роль відіграє амігдала (миндалеподібне тіло) – структура лімбічної системи, яка першою реагує на загрозу, запускаючи каскад фізіологічних реакцій (звуження уваги, викид кортизолу, тахікардію). Водночас префронтальна кора (ПФК), відповідальна за раціональне планування, довільну регуляцію та гальмування імпульсів, намагається взяти контроль. Дослідження показують, що за хронічного дистресу активність ПФК пригнічується, а амігдали – посилюється, що призводить до імпульсивних рішень, труднощів із концентрацією та емоційної дисрегуляції. Саме цей нейробіологічний конфлікт є фізіологічним корелятом того, що ми суб'єктивно переживаємо як «втрату контролю». Розуміння цього механізму важливе для тренування резильєнтності: практики, що відновлюють роботу ПФК (майндфулнес, когнітивне переструктурування), допомагають послабити домінування амігдали та перевести стрес із динаміки руйнування в динаміку зростання [6, с. 2514-2515].

Резильєнтність – це не застигла риса особистості й не відсутність емоційного болю, а динамічний процес успішної адаптації перед лицем значущої загрози чи втрати. Людина з високою резильєнтністю не стає «нечутливою»; навпаки, вона переживає стрес повноцінно, але здатна повернутися до базового рівня функціонування без тривалої дисфункції. Ключова відмінність від класичної стресостійкості полягає в тому, що резильєнтність передбачає не застигання в опорі, а гнучке пристосування – включно з тимчасовим регресом, який потім змінюється відновленням.

Дослідження виділяють чотири базові складові, які працюють у взаємозв'язку. Емоційна регуляція – це здатність помічати власний гнів чи тривогу, не дозволяючи їм миттєво керувати поведінкою; без цього навіку людина застрягає в імпульсивних реакціях. Оптимізм тут розуміється не як наївне заперечення проблем, а як реалістичне бачення перспектив: віра в те, що труднощі мають часові межі, а власні дії здатні вплинути на результат. Аналіз причин – здатність відсторонитися від емоційної оцінки й побачити об'єктивну структуру проблеми, відокремлюючи те, що можна змінити, від того, що слід прийняти. Нарешті, емпатія та соціальні зв'язки формують «зовнішню резильєнтність»: люди, які мають хоча б кілька довірчих стосунків, відновлюються після травми значно швидше, ніж ті, хто намагається справлятися самотійно [7, с. 82, 84-85].

Ізраїльський психолог Муллі Лаад запропонував прагматичну модель, згідно з якою кожна людина має вроджену схильність долати стрес через один або кілька із шести каналів: В (Beliefs – цінності та вірування), А (Affect – емоції та почуття), S (Social – спілкування та підтримка), І (Imagination – творчість та уява), С (Cognition – аналіз і планування), РН (Physical – тілесна активність). Важливе відкриття моделі: якщо основний канал людини виявляється заблокованим (наприклад, в ізоляції – соціальний канал), вона може свідомо активувати інший, резервний. Це дозволяє будувати індивідуальні протоколи підтримки резильєнтності, що підтверджено в роботі з ветеранами бойових дій та постраждалими від терористичних атак [8, с. 71-87].

Когнітивна гнучкість – це здатність знаходити нові значення для однієї й тієї ж події. Дослідження з функціональною магнітно-резонансною томографією показують: коли людина свідомо переформулює стресор як виклик, а не як загрозу, активність амігдали знижується, а префронтальної кори – зростає. Іншими словами, суб'єктивне значення події безпосередньо модулює фізіологічний стрес-відгук. Саме тому дві людини в одних умовах можуть демонструвати діаметрально різні траєкторії: одна – дистрес і виснаження, інша – адаптацію та зростання.

Посттравматичне зростання (PTG), описане Тедскі та Келхуном, – це парадоксальний феномен, за якого пережитий стрес не просто не ламає людину, а стає каталізатором якісних позитивних змін: глибшої вдячності до життя, переоцінки пріоритетів, посилення особистої сили, відкриття нових смислів або духовної трансформації. Важливо підкреслити: PTG не

скасовує посттравматичного стресового розладу – вони можуть співіснувати. Людина може одночасно страждати від флешбеків і відчувати, що травма зробила її сильнішою.

Резильєнтність не є суто психічним феноменом – вона спирається на тілесний фундамент. Гігієна сну (регулярний графік, темрява, відмова від гаджетів за годину до сну) відновлює регуляцію кортизолу та активність префронтальної кори. Інформаційна дієта – обмеження споживання тривожних новин до 1–2 разів на день – запобігає хронічному перезбудженню амігдали. Техніки заземлення (наприклад, метод 5-4-3-2-1: п'ять предметів, які бачу, чотири, яких торкаюся, три звуки, два запахи, один смак) дозволяють швидко перервати дисоціативну реакцію та повернутися в «тут і тепер». Дослідження показують, що навіть три хвилини таких вправ знижують рівень кортизолу в слині на 20–30% [9].

Важливо визнати: резильєнтність не безмежна. Тривалий вплив неконтрольованих стресорів (війна, втрата житла, насильство) може виснажити навіть найстійкішу людину. Маркерами того, що самопоміч перестала працювати, є: стійке порушення сну понад місяць, флешбеки, уникнення будь-яких нагадувань про травму, різке зниження працездатності, соціальна ізоляція [10, с. 117-118]. У таких випадках необхідне звернення до психотерапевта – особливо до методів із доведеною ефективністю (EMDR, когнітивно-поведінкова терапія, протоколи стабілізації). Професійна допомога не є ознакою «слабкості»; навпаки, це акт реалістичного самоусвідомлення, який дозволяє відновити резильєнтність там, де її ресурс вичерпався.

Висновки

Проведений аналіз динаміки взаємозв'язку стресостійкості та резильєнтності дозволяє стверджувати: класичне розуміння стресостійкості як здатності «терпіти» або «витримувати удар» виявляється недостатнім в умовах сучасних пролонгованих криз. Резильєнтність не є вродженою константою чи пасивним захисним механізмом – це навичка, яка свідомо тренується через зміну ставлення до труднощів. Ключовий висновок полягає в тому, що перетворення деструктивного стресу на досвід зростання відбувається не автоматично, а через цілеспрямоване оволодіння емоційною регуляцією, когнітивною гнучкістю та соціальною підтримкою. Людина, яка вчиться помічати власні автоматичні реакції, ставити під сумнів катастрофічні інтерпретації та шукати смисли навіть у болючих подіях, поступово формує ту саму «пружину», яка повертає її до функціональності після кожного удару.

Водночас індивідуальної роботи недостатньо. Резильєнтність має не лише внутрішній, а й зовнішній вимір: вона розквітає в середовищі, де дозволено бути вразливим, де існують безпечні місця для відновлення та де психологічна допомога не стигматизується. Тому другий важливий висновок – нагальна необхідність системного впровадження програм ментального здоров'я на рівні суспільства, організацій, освітніх закладів та військових структур. Йдеться не про епізодичні тренінги, а про створення сталої культури підтримки: доступність кризового консультування, навчання лідерів (вчителів, командирів, керівників) базових навичок психологічної першої допомоги, зменшення навантаження через гнучкі графіки та нормування робочого часу. Лише поєднуючи внутрішню роботу людини з зовнішніми умовами, що дбають про її ресурс, можна виростити резильєнтність не як виняткову рису окремих героїв, а як повсякденну норму виживання й розвитку в часи, коли стрес став тлом життя.

Список літератури:

(Джерела оформлені згідно ДСТУ 8302:2015 в порядку посилання в тексті)

1. Кравцов Д. Р. Аналіз теоретичних досліджень поняття «стресостійкість». Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 236–238. URL:

<https://dSPACE.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/38fc46d0-a5d1-4a48-869c-8b48f1072d31/content>.

2. Мерзлякова О. Л. Резильєнтність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток (аналітичний огляд). Аналітичний вісник у сфері освіти й науки. 2023. Вип. 18. С. 96–120. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737733/>.

3. Подольчак Н. Ю., Дорош І. М., Дорош О. І. Сутність, причини виникнення та підходи до регулювання стресових ситуацій на підприємствах. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 778. С. 101–108. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VNULPM_2013_778_16.

4. Szabo S. The post-COVID stress syndrome: from the three-stage stress response of Hans Selye to COVID-19. *Inflammopharmacology*. 2023. Vol. 31, no. 6. P. 2799–2806. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10787-023-01179-z>.

5. Орос М. М., Гал А. В. Стрес, дистрес, його види та корекція. Ліки України. 2021. № 7 (253). С. 32–35. URL: <http://lu-journal.com.ua/article/view/245660>.

6. Кравченко Т. Ю., Копійка Г. К. Психофізіологічні маркери стресостійкості та їх нейроанатомічні основи як предиктори збереження здоров'я в умовах хронічного стресу. 2026. URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/19320>.

7. Мельничук І. Я. Теоретико-методологічні основи розвитку та корекції резильєнтності. Наукові записки. Серія: Психологія. 2024. № 2. С. 82–87. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/469>.

8. Lahad M., Leykin D. The integrative model of resiliency: The «BASIC Ph» model, or what do we know about survival. *Resiliency: Enhancing coping with crisis and terrorism*. 2015. Vol. 119. P. 71–91. URL: books.google.com.ua

9. Скар О. М. Тілесні практики емоційної саморегуляції як інструмент психологічної самопомоги при стресі. Простір арт-терапії. 2020. № 1 (27). С. 58–68. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724070/> (дата звернення: 29.03.2026).

10. Герасіна С. В. Методи підтримки працездатності і стресостійкості ділової людини. Одеса, 2016. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1106/1/%d0%93%d0%b5%d1%80%d0%b0%d1%81%d1%96%d0%bd%d0%b0%20%d0%a1.%20%d0%92..pdf>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНСТРУКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Шевченко Вікторія

студентка 2 курсу гр. СОПб-1-24-40д

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

shevakotyia@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-9421-3136>

Авдимирець Наталія

викладачка кафедри психології особистості та соціальних практик

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ukrnata71@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7045-7231>

Конфлікт є невід’ємною складовою людської взаємодії. Таким чином, ключовим є не стільки уникнення конфліктів, скільки здатність особистості долати їх без деструкції міжособистісних стосунків. Попри значну кількість досліджень стратегій конфліктної поведінки, у науковому дискурсі зберігається недостатня визначеність щодо внутрішніх ресурсів особистості, які зумовлюють якість комунікації в умовах напруження.

Метою роботи є визначення та характеристика психологічних чинників, що забезпечують конструктивну комунікацію особистості в конфліктних ситуаціях.

Теоретичну основу дослідження становлять праці К. Томаса та Р. Кілманна, присвячені стратегіям поведінки в конфлікті, модель ненасильницького спілкування М. Розенберга, теорія поля К. Левіна та концепція ескалації конфлікту Ф. Глазла. Таким чином, узагальнення зазначених підходів дає підстави виокремити три рівні, на яких у ситуації конфлікту приймаються ключові рішення: внутрішній (саморегуляція психоемоційного стану), комунікативний (способи вербалізації) та стратегічний (вибір поведінкової моделі).

Першим і базовим чинником є емоційна саморегуляція. На думку дослідників Ковальчука та Шевякова (2023), серед студентів, які пройшли тренінг саморегуляції, у 68 % випадків конфліктна взаємодія завершувалася компромісом або співробітництвом, тоді як у контрольній групі цей показник становив 31 % [2]. Таким чином, зрозуміло, що високий рівень емоційного збудження обмежує здатність особистості до усвідомленого вибору поведінки, актуалізуючи автоматизовані реакції (агресію або уникнення). Відтак саморегуляція виступає необхідною передумовою ефективної комунікації.

Другим чинником є сформованість та усвідомлене застосування конструктивних комунікативних технік. Зокрема, модель ненасильницького спілкування М. Розенберга передбачає чотири послідовні компоненти: опис ситуації без оцінювання, вираження почуттів, формулювання потреб та висловлення конкретного прохання [5]. Таким чином, застосування такої структури сприяє зниженню рівня захисних реакцій співрозмовника та створює умови для діалогічної взаємодії. На думку дослідників Підбуцької та Надточій (2025), особи з вищим рівнем обізнаності щодо зазначених технік демонструють меншу схильність до ескалації конфліктів навіть за умов підвищеної напруженості [4]. Звичайно, сама по собі наявність знань не гарантує їх ефективного застосування, однак вона створює підґрунтя для формування відповідних навичок.

Третім чинником є гнучкість у виборі стратегії поведінки. Відповідно до моделі К. Томаса, ефективність тієї чи іншої стратегії (суперництво, пристосування, уникнення, компроміс, співробітництво) визначається контекстуальними умовами, зокрема значущістю предмета конфлікту, цінністю міжособистісних відносин і наявними ресурсами [6]. Таким чином, проблема полягає не у виборі певної стратегії, а у здатності особистості змінювати її

залежно від ситуації. На думку дослідника Мазохи (2025), така ригідність пов'язана з підвищеним рівнем тривожності та зниженим відчуттям контролю над ситуацією [3].

Важливим доповненням до окреслених чинників є врахування контекстуальних умов перебігу конфлікту. На думку дослідниці Н. Авдимириць, конфліктна взаємодія, зокрема в умовах підвищеного стресу, зумовлюється поєднанням таких факторів, як емоційне виснаження, невизначеність ситуації та порушення комунікативних процесів [1]. Таким чином, зрозуміло, що навіть за наявності розвинених комунікативних навичок ефективність взаємодії може знижуватися під впливом зовнішніх психотравмуючих обставин. Звичайно, це підкреслює необхідність розглядати конструктивну комунікацію не лише як індивідуальну компетентність, а і як результат взаємодії особистісних та ситуаційних чинників.

Отже, конструктивна комунікація в конфліктних ситуаціях визначається взаємодією трьох ключових чинників: емоційна саморегуляція забезпечує необхідну психологічну основу, комунікативні техніки виступають інструментом взаємодії, а когнітивна гнучкість забезпечує адаптацію поведінки до умов ситуації. Таким чином, врахування також контекстуальних чинників дозволяє більш цілісно осмислити природу конфліктної взаємодії та розширює можливості розроблення ефективних програм психологічної підтримки молоді.

Список літератури:

1. Авдимириць Н. В., Жорова С. С. Психологічна експертиза конфліктів у родинах військовослужбовців. Київ, 2026
2. Ковальчук З. Я., Шевяков О. В. Соціально-психологічні особливості саморегуляції молоді у конфліктних ситуаціях міжособистісної взаємодії : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2023. 198 с.
3. Мазоха І. С. Психологічні стратегії інтегрованого управління конфліктами та стресовими станами. Науковий вісник ОНЕУ. 2025. № 1. С. 45–58.
4. Підбуцька Н. В., Надточій А. В. Сучасні тенденції дослідження психологічних технік впливу в міжособистісних конфліктах. Психологія та соціальна робота. 2025. Вип. 3. С. 12–24.
5. Розенберг М. Ненасильницьке спілкування: мова життя / пер. з англ. Київ : КМ-Букс, 2018. 288 с.
6. Thomas K. W., Kilmann R. H. Conflict and conflict management. Handbook of industrial and organizational psychology / ed. M. D. Dunnette. Chicago : Rand McNally, 1976. P. 889–935.

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Шимчук Андрій Олександрович
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Науковий керівник: Бучацька С.М.
канд. психол. наук

Кожній молодій людині у той чи інший момент свого життя доводиться виступати перед аудиторією або публічно представляти себе чи свою країну на міжнародних майданчиках, презентувати свої ідеї та проєкти. Такі виступи або іншими словами публічні виступи можуть виконувати різні функції, зокрема переконання (наприклад, спроба переконати аудиторію проголосувати за вас як президента школи), інформування (наприклад, розповідь про небезпеку паління чи вживання наркотиків), розважальну функцію (наприклад, виступ на КВК чи промова на фестивалі) або святкову (наприклад, представлення переможця конкурсу з англійської мови).

Через публічні виступи старшокласники вчаться бути впевненими, стійкими до стресу та готовими до викликів будь якої комунікації. Досвід ораторського мистецтва не лише сприяє академічним досягненням, але й розвиває лідерські та управлінські якості, оскільки участь у таких видах діяльності навчає студентів ефективно комунікувати свої ідеї, переконувати інших та критично мислити.[1]

Відтак, важливим видається питання формування навичок публічного виступу англійською мовою в учнів старших класів, які включають комунікативну мовну компетенцію, що є сумою знань, навичок та характеристик, що дозволяють людині діяти, використовуючи специфічні декларативні знання специфічних для мови елементів, таких як типова структура промови, а також такі навички, як здатність говорити вільно та зв'язно. Крім того, цілком ймовірно, що загальна мовна компетенція (тобто основні знання та когнітивні процеси мовлення) також впливає на компетенцію публічних виступів [3].

Публічні виступи англійською мовою є надзвичайно корисними для формування іншомовної комунікативної компетентності учнів, та їх здатності ефективно спілкуватися зі своїми однолітками закордоном, зокрема в рамках програм студентського обміну. Проте успіх виступу залежить не лише від рівня володіння мовою, а й *soft skills* — гнучких навичок, які допомагають ефективно взаємодіяти з аудиторією та впевнено презентувати свої ідеї.

Як зазначає І. Гончаренко, навчання публічного виступу повинно охоплювати не лише мовну складову, оскільки, у відповідності з дослідженнями, на мову припадає від 5% - 7%. Решту становлять інші складники, серед яких дослідник виділяє наступні: «психофізичні, екстравертивні здібності оратора; його вміння керувати аудиторією; візуальний контакт з аудиторією; темп, чіткість, динамізм, гучність мовлення; міміка, постава; а також «мова тіла» (*body language*), тобто невербальні засоби комунікації, які включають жести, поставу тощо» [2, с. 120].

Проаналізувавши дослідження в царині формування навичок публічних виступів, можемо виокремити ключові стратегії навчання, яким важливо слідувати і належно планувати, залежно від ситуації:

1. Структурування та підготовка промов:

Заохочення учнів розповідати особисті історії, які знаходять зв'язок з аудиторією за чіткою структурою: початок, середина та кінець.

2. Завдання та активності:

Аналіз промов визначних особистостей: Покажіть відео відомих ораторів, щоб проаналізувати їхню мову тіла, паузи та інтонацію.

Тематичний мозковий штурм: Надайте категорії або підказки для вибору теми, щоб допомогти учням розпочати, наприклад, предметні промови.

3. Можливості для регулярної практики:

Відкритий мікрофон: Запропонуйте участь у коротких, неформальних виступах або імпровізації.

Дебати/імітаційний суд: Заохочуйте приєднуватися до таких клубів, як «Дебати», «Модель ООН» або імітаційний суд.

4. Подолання тривоги та формування впевненості:

Метод, коли кожен учень повинен встати та виступити принаймні один раз за урок/заняття для короткої, неформальної практики.

Навчання публічного виступу англійською мовою є важливим аспектом мовленнєвої діяльності старшокласників, зокрема удосконалення їх іншомовної комунікативної компетентності, що, в свою чергу може забезпечити готовність учнів до різних комунікативних викликів та в майбутньому інтегруватися в європейське освітнє середовище.

Список літератури:

1. Бучацька С.М., Матієнко О.С., Поп О.Ю. Публічний виступ як інструмент формування професійної культури історика (на матеріалі англійської мови). Вісник науки та освіти. 11(41). Київ. 2025. С.1850-1863. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-1850-1863](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-1850-1863)

2. Гончаренко І. Навчання публічної промови: структурні, стилістичні та граматичні особливості дипломатичної промови та листування (теоретико-методологічний аспект). Рідний край. №2 (25). 2011. С. 119-125.

3. Casteleyn, J. Improving public speaking in secondary education—exploring the potential of an improvisational training. Contribution to a special issue on Assessing Oracy, edited by Antonia Bachinger, Anne-Grete Kaldahl and Gert Rijlaarsdam. L1-Educational Studies in Language and Literature, 19, 1-18. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.03.04>

ЗНИЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ВИКИДІВ ВІДПРАЦЬОВАНИХ ГАЗІВ ДИЗЕЛЯ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СУМІШЕВИХ ПАЛИВ

Шльончак І.А.

канд. техн. наук, доцент

доцент кафедри автомобілів та технології їх експлуатації

ID ORCID: 0000-0002-8936-6812

Igor_Shlionchak@ukr.net

Черкаський державний технологічний університет

кафедра автомобілів та технології їх експлуатації

Двигуни внутрішнього згорання залишаються найпоширенішими силовими агрегатами у світі, серед яких особливу роль відіграють дизелі. Подальші перспективи їх експлуатації зумовлюють актуальність наукових пошуків, спрямованих на впровадження альтернативних видів палива, зокрема сумішевих палив. Цей факт спонукає дослідників задуматися про використання альтернативних видів палива, особливо в автомобільному секторі. Серед різних біодизельних палив, що використовуються у світовій практиці, наприклад, рисова олія займає не останнє місце, як альтернативне сумішеве паливо, завдяки низьким викидам при згоранні та легкій доступності на ринку деяких країн [1]. Однак, в умовах, властивих для України, одним із перспективних видів сумішевих палив є суміші дизельного палива із етиловими ефірами ріпакової олії.

Біодизель – це один із найбільш перспективних видів сумішевих палив, який розглядається як продукт переестерифікації тригліцеридів та нижчих спиртів [2]. Ключовою перевагою палив рослинного походження є їх відновлюваність, що зумовлена замкненим циклом кругообігу речовин у природі. Отже, впровадження альтернативних енергоносіїв, зокрема рослинних олій та палив на їхній основі, у дизелях є надзвичайно актуальним завданням, що потребує поглиблених наукових досліджень. Необхідність переходу на сумішеві біопалива зумовлена як стрімким подорожчанням нафтопродуктів, у зв'язку із військовими діями на Близькому Сході, так і обмеженістю сировинної бази для їхнього виробництва [3].

Сумішеві палива на основі відновлюваних джерел енергії дозволяють суттєво знизити рівень шкідливих речовин з відпрацьованими газами дизелів. В роботі пропонується використання сумішевих палив в дизелі Dong Feng, який встановлювався на автобусах «Богдан» виробництва АТ «Черкаський автобус» [4].

В дослідженні було визначено масові викиди шкідливих речовин за отриманими раніше концентраціями шкідливих речовин дизеля, які були отримані експериментальним шляхом. Кількість відпрацьованих газів вимірювалась спеціальними витратомірами, кількість сухих і вологих продуктів згорання розраховувалась за вимірними витратами повітря і палива. В розрахунках використовувався коефіцієнт агресивності, який за ступенем впливу на організм людини, властивий тій чи іншій шкідливій речовині. В результаті методики досліджень було визначено сумарні викиди шкідливих речовин зведених до СО дизельного та сумішевого палив. Результати досліджень представлені на рисунку 1.

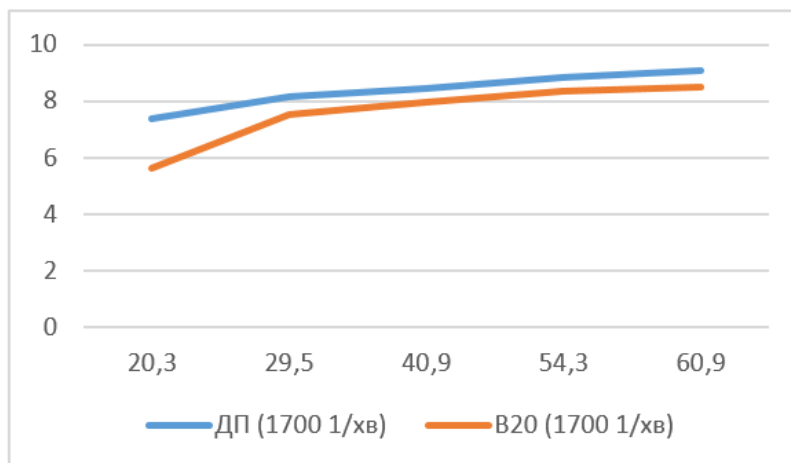

Рисунок 1. Залежність сумарних викидів шкідливих речовин зведених до СО від навантаження дизеля Dong Feng

На рисунку 1 показані результати теоретичних досліджень дизеля Dong Feng за умов його роботи на традиційному дизельному (ДП) та сумішевому (B20 – 20% етилового ефіру ріпакової олії в ДП) паливах в режимі максимального крутного моменту (1700 хв⁻¹). По осі ординат зазначається значення сумарних масових викидів шкідливих речовин зведених до СО, ум. кг/год. По осі абсцис – відповідні значення потужності дизеля, кВт.

В результаті проведених досліджень було встановлено, що застосування сумішевих палив в дизелі дозволило знизити сумарні масові викиди шкідливих речовин зведених до СО.

Так, зниження сумарних масових викидів шкідливих речовин зведених до СО при невисоких навантаженнях дизеля, при його роботі на сумішевому паливі, склало майже 24%. Зниження вище зазначеного показника при високих навантаженнях наблизилося до 7%.

Таким чином можна зробити висновок про ефективність використання сумішевих палив в дизелі з точки зору зниження викидів шкідливих речовин.

Список літератури:

1. Aditya K. S., Shambhunath B., Navendu B., Reduction of Emissions in Diesel Engine using Blended Diesel with Edible Bran Oil / Aditya K. S., Shambhunath B., Navendu B.// ResearchGate, 2022. P. 1-16. DOI:10.21203/rs.3.rs-2350684/v1
2. Патрилак Л., Патрилак К., Охріменко М., Зубенко С. Порівняння потужнісно-екологічних характеристик роботи дизельного палива на сумішевих паливах на основі етилових естерів ріпакової та соняшникової олій / Патрилак Л., Патрилак К., Охріменко М., Зубенко С.// Chemistry and chemical technology, №9 (3), 2015. С. 383-390.
3. Zaharchuk V., Zaharchuk O., Skalyha M., Pylypiuk L., Shlionchak I. Improvement of Engine Indicators During Their Operation on Gas Fuels / Zaharchuk V., Zaharchuk O., Skalyha M., Pylypiuk L., Shlionchak I.// DSMIE-2021, June 8–11, 2021, Lviv, Ukraine. P. 401-410.
4. Шльончак І., Йовченко А. Вплив відновлюваного виду палива на викиди шкідливих речовин дизеля Dong Feng / Шльончак І., Йовченко А.// VI МНПК 22-24 листопада 2023 року: збірник тез доповідей конференції, ЦНТУ. Кропивницький, 2023. С. 223-224.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Штепа Іван

студент 2 курсу гр. СОПб-1-24-40д
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
shtepa2409@gmail.com
ORCID 0009-0005-8183-8378

Авдимирець Наталія

викладачка кафедри психології особистості та соціальних практик
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
ukrnata71@ukr.net
ORCID 0000-0001-7045-7231

Проблема психологічної безпеки студентської молоді в умовах сучасного освітнього простору набуває особливої актуальності, що зумовлено як соціокультурними трансформаціями, так і підвищеним рівнем стресогенних факторів у житті здобувачів вищої освіти. Зрозуміло, що студентський вік є періодом інтенсивного особистісного становлення, формування ідентичності, системи цінностей та моделей міжособистісної взаємодії. У цьому контексті психологічна безпека виступає важливою умовою гармонійного розвитку особистості, її емоційної стабільності та здатності до ефективної соціальної адаптації.

Одним із ключових чинників забезпечення психологічної безпеки є комунікативна компетентність, яка виконує функцію регулятора соціальної взаємодії та сприяє формуванню конструктивних міжособистісних відносин. На думку Авдимирець (2020), комунікативна компетентність є інтегративною характеристикою особистості, що включає знання норм і правил спілкування, сформовані комунікативні уміння та готовність до діалогічної взаємодії. Таким чином, вона виступає не лише як інструмент обміну інформацією, але й як механізм забезпечення психологічного комфорту у взаємодії з іншими.

У наукових дослідженнях останніх років підкреслюється, що розвиток комунікативної компетентності безпосередньо пов'язаний із рівнем адаптації студентів до освітнього середовища. Зокрема, Заушнікова та Тонкопей (2023) зазначають, що студенти з високим рівнем комунікативних умінь демонструють більш гнучку адаптивну поведінку, краще встановлюють соціальні контакти та швидше інтегруються в академічне середовище. Зрозуміло, що недостатній рівень комунікативної компетентності може призводити до соціальної ізоляції, підвищення тривожності та виникнення внутрішньоособистісних конфліктів, що, у свою чергу, негативно впливає на психологічну безпеку.

Таким чином, комунікативна компетентність виступає важливим ресурсом профілактики деструктивних психологічних станів. На думку Ложкіна і Рибальченко (2023), психологічна безпека особистості значною мірою залежить від якості міжособистісної взаємодії, рівня довіри та емоційної підтримки в соціальному середовищі. У цьому контексті відкритість комунікації, емпатійність та здатність до конструктивного діалогу створюють умови для формування безпечного освітнього простору.

Важливим аспектом комунікативної компетентності є її емоційна складова. Як зазначають Заграй і Пілецька (2024), емоційна безпека є невід'ємною частиною психологічної безпеки та передбачає відчуття внутрішньої стабільності, захищеності та прийняття. Емоційно зріла комунікація сприяє зниженню рівня конфліктності, розвитку довіри між учасниками освітнього процесу та формуванню сприятливого психологічного клімату. Отже, емоційна компетентність як складова комунікативної компетентності має безпосередній вплив на якість міжособистісних взаємин.

Окремо слід враховувати вікові особливості студентської молоді. На думку Сахна і Теслик (2024), юнацький вік характеризується активним розвитком самосвідомості, прагненням до самостійності та пошуком власного місця в соціумі. Саме в цей період формується здатність до самопрезентації, конструктивного вирішення конфліктів та побудови партнерських відносин. Таким чином, розвиток комунікативної компетентності в студентському віці є не лише умовою соціальної адаптації, але й фактором психологічної безпеки, оскільки дозволяє особистості ефективно взаємодіяти з оточенням і знижує рівень внутрішнього напруження.

Зрозуміло, що психологічна безпека студентської молоді не може розглядатися поза контекстом освітнього середовища як системи соціальних взаємодій. Комунікативна компетентність у цьому випадку виступає не тільки індивідуальною характеристикою, але й соціально значущим чинником, що впливає на групову динаміку, атмосферу довіри та рівень взаємопідтримки у студентських колективах. Таким чином, високий рівень комунікативної компетентності сприяє формуванню психологічно безпечного середовища, в якому мінімізуються прояви агресії, дискримінації та емоційного виснаження.

Отже, комунікативна компетентність є одним із ключових чинників забезпечення психологічної безпеки студентської молоді. Вона сприяє розвитку емоційної стабільності, формуванню довірливих міжособистісних відносин, підвищенню рівня адаптації до освітнього середовища та зниженню соціальної тривожності. На думку сучасних дослідників, цілеспрямований розвиток комунікативних умінь у студентів має стати важливою складовою освітнього процесу, що забезпечує не лише професійну підготовку, але й психологічне благополуччя особистості. Таким чином, інтеграція програм розвитку комунікативної компетентності в систему вищої освіти є необхідною умовою формування психологічно безпечного освітнього простору.

Список літератури:

1. Авдими́рець Н. (2020). Комунікативна компетентність як засіб спілкування студентської молоді: філософський вимір. <https://journals.indexcopernicus.com>
2. Ложкін Г. В., Рибальченко О. М. (2023). Емпіричне дослідження психологічної безпеки особистості. <https://www.psychology-naes-ua.institute>
3. Заграй Л. Д., Пілецька Л. С. (2024). Емоційна безпека в екзистенції життєвого шляху особистості. <https://journals.uzhnu.edu.ua>.
4. Сахно П. І., Теслик Н. М. (2024). Вікова психологія. <https://library.udpu.edu.ua>
5. Заушнікова М. Ю., Тонкопей Ю. Л. (2023). Комунікативна компетентність як чинник розвитку адаптивної поведінки студентів-першокурсників. <https://pedpsy.lnu.edu.ua>

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УПРАВЛІННІ ОСВІТОЮ**Щербак Л.В.**

к.пед.н., доцент

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3617-6369>

Педагогічний менеджмент є ключовим елементом сучасного управління освітою та виступає однією з основних умов успішного функціонування освітньої системи у XXI столітті. Він поєднує управлінські принципи зі специфікою педагогічної діяльності і спрямований на створення оптимальних умов для навчання, розвитку та виховання особистості. У сучасному світі, де освітній процес дедалі більше орієнтований на формування компетентностей, критичного мислення, здатності до творчості та самостійного прийняття рішень, педагогічний менеджмент набуває особливої ваги як інструмент системного, науково обґрунтованого та комплексного підходу до організації освітньої діяльності.

Проблема педагогічного менеджменту привертала увагу як класичних теоретиків управління, так і сучасних дослідників освіти. У працях Анрі Файоля, Макса Вебера та Пітера Друкера були сформульовані фундаментальні принципи організації, планування, мотивації та контролю, що стали теоретичною базою для розвитку управління освітніми системами. Гуманістичні ідеї Е. Мейо та мотиваційні концепції А. Маслоу вплинули на трактування педагогічного менеджменту як діяльності, орієнтованої передусім на особистість учня та вчителя. На цій основі західні науковці, зокрема Тоні Буш, Майкл Фуллан та Кеннет Лейтвуд,[2] розробили сучасні моделі освітнього лідерства, менеджменту змін та стратегічного розвитку навчальних закладів. Вони наголошували, що успішне управління школою можливе лише за умови поєднання організаційних механізмів із педагогічною доцільністю, партнерською взаємодією та інноваційністю.

В українському науковому просторі питання педагогічного менеджменту досліджували Неля Сисоєва, Людмила Карамушка, Лариса Даниленко, Тетяна Сорочан, Галина Єльнікова, Віктор Огнев'юк [1] та інші науковці, які розглядають управління освітою як складну соціально-педагогічну систему. Їхні роботи висвітлюють проблему підготовки керівників закладів освіти, становлення нових моделей лідерства, забезпечення якості освіти та впровадження інноваційних механізмів управління. Дослідники підкреслюють, що ефективний менеджмент у школі має ґрунтуватися на науково обґрунтованому аналізі потреб учасників освітнього процесу, модернізації управлінських структур та розвитку професійної компетентності педагогів. Особлива увага в українських дослідженнях приділяється питанням демократизації управління, партнерства в освітніх спільнотах та інтеграції цифрових технологій у менеджерську практику.

Узагальнюючи наукові підходи, можна констатувати, що педагогічний менеджмент розглядається як міждисциплінарна галузь, що поєднує теорії управління, педагогіку, психологію, соціологію та інноватику. Науковці одностайні в думці, що сучасний керівник закладу освіти має бути не лише адміністратором, а й лідером змін, фасилітатором розвитку [3] колективу, організатором внутрішніх і зовнішніх комунікацій. Дослідження підкреслюють важливість формування цілісної системи управління, яка забезпечує якість освіти, розвиток педагогічного персоналу та створення безпечного й мотивувального освітнього середовища.

Сутність педагогічного менеджменту полягає в тому, що управління освітнім закладом розглядається не лише як організація матеріальних і кадрових ресурсів, а як делікатний процес взаємодії між людьми. Учні, вчителі, батьки, адміністрація — усі вони є

учасниками складної системи комунікацій, мотиваційних процесів, психологічних взаємин та інтелектуального розвитку. Тому педагогічний менеджмент неможливо звести до традиційного управління: він передбачає гуманістичний підхід, орієнтацію на особистість, педагогічну доцільність управлінських рішень та постійну увагу до якості освітнього процесу.

Управління в освіті має багато аспектів, серед яких виділяють планування освітньої діяльності, організацію роботи колективу, мотивацію педагогів та здобувачів освіти, впровадження інновацій, контроль і аналіз результативності навчання. В умовах реформування освітньої системи, автономії закладів освіти та зростаючої конкуренції між ними педагогічний менеджмент стає ще більш актуальним: він дозволяє створювати стратегію розвитку, удосконалювати внутрішні процеси, формувати позитивний імідж школи чи закладу та забезпечувати високу якість освітніх послуг.

Одним із центральних елементів педагогічного менеджменту є лідерство керівника. Сучасний керівник освітнього закладу уже не просто адміністратор, який слідкує за виконанням правил. Він є стратегом, мотиватором, комунікатором, фасилітатором інновацій. Його завдання полягає у створенні згуртованого педагогічного колективу, підтримці професійного зростання вчителів, забезпеченні сприятливого психологічного клімату та залученні батьківської і громадської спільноти до розвитку закладу. Успіх управління значною мірою залежить від того, наскільки керівник здатен поєднувати адміністративні функції з педагогічною мудрістю, демократичністю та відкритістю до змін.

Окрему роль у педагогічному менеджменті відіграє інноваційна складова. Сучасна освіта повинна відповідати запитам інформаційного суспільства, що вимагає впровадження новітніх технологій, цифрових засобів навчання, альтернативних методів оцінювання, компетентісно орієнтованих підходів та інтегрованих форм навчання. Менеджмент інновацій включає аналіз потреб освітнього закладу, підготовку педагогічного колективу до змін, адаптацію учнів до нових методів роботи та створення умов для сталого розвитку інноваційної діяльності [4].

Важливою складовою педагогічного менеджменту є також система моніторингу та оцінювання якості освіти. Результати навчальних досягнень учнів, рівень професійної компетентності вчителів, ефективність методичної діяльності та загальний стан освітнього середовища потребують постійного аналізу. На основі зібраних даних приймаються управлінські рішення, які дозволяють коригувати освітній процес, усувати недоліки та впроваджувати нові підходи. Такий підхід забезпечує гнучкість системи, сприяє динамічному розвитку та підвищує якість освіти.

Педагогічний менеджмент впливає не лише на результати навчання, а й на сформованість ціннісних орієнтирів учнів, їхню соціалізацію, мотивацію до пізнання та активної громадянської позиції. Ефективно організований освітній процес сприяє створенню безпечного, інклюзивного та комфортного середовища, у якому кожна дитина може реалізувати свій потенціал. Саме завдяки поєднанню педагогічних і управлінських принципів школа стає не просто місцем отримання знань, а простором розвитку, творчості та соціальної взаємодії.

Отже, педагогічний менеджмент є фундаментом сучасного управління освітою та одним із найважливіших факторів успішного розвитку освітніх закладів. Він забезпечує цілісність, системність й ефективність освітнього процесу, сприяє зростанню професійної компетентності педагогів, формуванню позитивного іміджу закладу освіти та підвищенню якості навчання. В умовах швидких змін і сучасних викликів педагогічний менеджмент виступає не лише інструментом управління, а й рушійною силою інновацій та розвитку, що формує основу конкурентоспроможної, гуманістично орієнтованої і соціально значущої освіти.

Список літератури:

1. Черненко О. В. Принципи та функції педагогічного менеджменту у закладах вищої освіти. Педагогічні науки: теорія та практика, № 89, 2023. Р. 205–212
2. Байбакова О. О. Сучасні погляди на педагогічний менеджмент. Серія «Педагогіка, соціальна робота», Вип. 23, 2023.
3. Бондар Т. О. Когнітивний менеджмент для сучасного педагога: інструментарій у часи невизначеності. Інноваційна педагогіка, № 3(216), 2024. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-14-19](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-14-19)
4. Безрученков Ю., Черняєва О., Япринець Т. Педагогічний менеджмент у змісті фахової підготовки магістрів професійної освіти. Актуальні проблеми педагогіки, № 56(3), 2022. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-41>

КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОЇ ВИШИВКИ КІНЦЯ ХІХ – ХХ СТ.: ТРАДИЦІЯ ТА СЕМАНТИКА

Ярославська Н.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
e-mail: natalaaroslavska@gmail.com

Костюк Л.В.

к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
e-mail: lvkostyuk@ukr.net

У системі традиційної культури українців народна вишивка посідає особливе місце як важливий засіб художнього освоєння світу, носій символічної інформації та маркер етнокультурної ідентичності. Водночас вона виконує не лише декоративну функцію, а й відображає світоглядні уявлення, естетичні норми та соціокультурні практики окремих регіонів. Саме тому в межах означеного наукового дискурсу особливої уваги набувають локальні традиції, які завдяки стійкості ментальних кодів зберегли реліктові (архаїчні) риси й водночас сформували самобутні художньо-композиційні системи.

Однією з таких яскравих регіональних традицій є західноподільська вишивка, яка вирізняється високим рівнем структурної організації орнаменту, усталеністю композиційних принципів і глибокою символічною насиченістю. Попри значну кількість етнографічних і мистецтвознавчих досліджень, питання внутрішньої логіки побудови орнаментальних комплексів, зокрема принципів розташування елементів і їхньої взаємодії у межах цілісної композиції, потребують подальшого осмислення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу композиційних особливостей західноподільської вишивки як цілісної художньої системи, у якій органічно поєднуються геометрична впорядкованість, ритмічна організація та символічне навантаження окремих орнаментальних мотивів. З'ясування цих принципів дає змогу не лише глибше зрозуміти механізми функціонування традиційного орнаменту, а й окреслити його місце і роль у структурі народного костюма як носія культурної пам'яті.

У цьому ракурсі західноподільська вишивка, репрезентована борщівським, заліщицьким та чортківським локальними варіантами, постає самобутнім феноменом української народної культури. У цій традиції просторова локалізація орнаментальних елементів підпорядкована суворій тектоніці та глибокій семіотиці. Домінантною рисою композиції виступає реліктовий принцип *horror vacui* («боязнь порожнечі»), що реалізується через надзвичайну щільність заповнення площини полотна художнім шитвом. На відміну від розріджених та візуально полегшених вишивальних технік суміжних регіонів, західноподільська традиція тяжіє до створення масивних, майже монолітних фактурних блоків. За такого підходу біле тло домотканої тканини практично нівелюється під густим рельєфним настилом вовняних ниток – «бавни» [1, с. 135].

Подальший аналіз композиційної структури засвідчує, що ключовим організуючим елементом сорочки є рукав, побудова якого ґрунтується на чіткому триярусному поділі, що віддзеркалює архаїчні уявлення про тричленну модель світу. Верхній ярус (уставка) виступає найбільш орнаментально насиченою частиною, де мотиви впорядковуються у вигляді горизонтальних смуг або великих замкнених ромбічних композицій. Вона виконує функцію композиційного ядра, надаючи всій структурі статичності та монументальності.

Безпосередньо під уставкою розташовується другий ярус (морщинка), який виконує роль своєрідного композиційного переходу. Його організація базується на принципі кольорового контрасту: за домінування чорного кольору в основному орнаменті вона виконується жовтими, золотистими або зеленими нитками. Орнамент морщинки, як правило, складається з дрібних ламаних або зигзагоподібних ліній, що створюють ефект візуального переходу від статичної верхньої частини до більш рухливої нижньої [2, с. 116].

Завершальним елементом цієї ієрархічно вибудованої системи виступає третій ярус – поділ рукава, який вирізняється найбільшою варіативністю у способах організації орнаментальних елементів. Саме на цьому рівні простежується широкий спектр композиційних рішень: від скісних діагональних смуг («кривуль») до вертикальних стовпчиків або так званого «обливаного» орнаменту з рівномірно розташованими дрібними мотивами. Кожна із зазначених схем формує специфічний тип візуальної динаміки: діагональні лінії надають композиції рухливості, тоді як вертикальні акценти підсилюють відчуття строгості, врівноваженості та композиційної завершеності [5, с. 44].

Водночас важливим системоутворювальним принципом є осьова та дзеркальна симетрія, яка найвиразніше проявляється в оформленні пазушки та спинки сорочки. На передній частині орнамент організовується у вигляді двох паралельних вертикальних смуг («погрудків»), що простягаються від коміра до пояса. При цьому кожен елемент лівої частини композиції дзеркально відтворює правий, формуючи відчуття гармонійної рівноваги та символічного захисту життєво важливих центрів людини. Органічним доповненням до цього виступає принцип ритмічності, що реалізується через регулярне повторення орнаментальних модулів. Основні геометричні мотиви (ромби, косі хрести, розетки) вибудовуються з майже математичною точністю, утворюючи безперервну орнаментальну сітку [4, с. 59].

Разом із тим, попри домінування геометризованих форм і чітку структурованість, західноподільська вишивка не справляє враження монотонності. Це досягається завдяки внутрішньому акцентуванню композиції: у межах великих темних площин ритмічно вводяться дрібні кольорові елементи «очка» або «цяточки» червоного, фіолетового чи синього кольорів. Їх розміщення створює своєрідний ефект мерехтіння, що «оживлює» статичну масу орнаменту. Додатково важливу роль відіграє принцип обрамлення: кожна значна орнаментальна площа обов'язково окреслюється вузькими лініями або рамками, які фіксують її межі та підсилюють композиційну цілісність. Особливо чітко це простежується на манжетах («дудах») і комірі, де орнаменти набувають замкненої форми, виконуючи водночас і оберегову функцію [3, с. 50].

Логічним завершенням усього ансамблю виступає орнаментация подолу сорочки, де вишивка організовується у вигляді горизонтальної смуги, що композиційно узагальнює попередні елементи, відтворюючи у зменшеному масштабі мотиви морщинки. Таким чином, система розташування орнаментальних елементів у західноподільській вишивці постає як складний синтез статичності та динаміки, у якому кожен компонент займає чітко визначене місце в загальній ієрархії. У результаті одяг трансформується у цілісний мистецький об'єкт із виразною структурою, ритмом і внутрішньою логікою побудови [6, с. 102].

Висновок. Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що західноподільська вишивка є цілісною, внутрішньо впорядкованою художньою системою, у якій принципи розташування орнаментальних елементів підпорядковані чіткій ієрархії, ритмічній організації та символічному змісту. Визначальну роль у формуванні композиції відіграють принципи *horror vacui*, триярусної побудови рукава, осової та дзеркальної симетрії, а також ритмічного повторення та обрамлення орнаментальних площин. Водночас поєднання геометричної строгості з внутрішнім акцентуванням кольору забезпечує динамічність і виразність художнього образу. У результаті вишивка виступає не лише декоративним елементом, а й важливим структурним компонентом народного костюма, що акумулює естетичні, символічні та світоглядні уявлення, репрезентуючи високий рівень традиційної культури Західного Поділля.

Список літератури:

1. Іваневич Л. А. Традиційний одяг українців Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.): історія, класифікація, конструктивно-художні та регіонально-локальні особливості: монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2021. 797 с. : іл.
2. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка Західних областей УРСР. К.: Наукова думка, 1988. 190 с.
3. Вишивка Східного Поділля: структура орнаменту та спроба інтерпретації образів : за матеріалами однієї етнографічної збірки. / Є. Причепій, Т. Причепій. Київ: Родовід, 2007. 111 с.
4. Кара-Васильєва Т., Заволокіна А. Українська народна вишивка. Київ: Либідь, 1996. 94 с.
5. Гасюк О. Художнє вишивання: альбом. / О. О. Гасюк, М. Г. Степан. 2-е вид. Київ: Вища школа, 1983. 134 с. : іл.
6. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: етногр. нарис. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. 334 с.

Content

Amrahova L.Q. DYNAMIC STUDY OF THE RATIO OF POTASSIUM IONS TO CALCIUM IONS (K/CA) IN THE BLOOD SERUM OF PATIENTS WITH UNCOMPLICATED BRONCHIAL ASTHMA	4
Baratashvili M., Gamkrelidze E., Baratashvili T. ENERGY-EFFICIENT CONSTRUCTION BLOCKS INCORPORATING RECYCLED PLASTIC WASTE	7
Chekhovska A.Yu. THE USE OF BENEFITS OF AEROBICS AS A METHOD OF COPING WITH STRESS IN GIRLS DURING THE WARTIME THROUGHOUT STUDY AT HIGHER EDUCATION INSTITUTION	9
Cherniak O. THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON CONTEMPORARY ENGLISH LANGUAGE	11
Komlev A.A. INFLUENCE OF HYGIENE ON DENTAL BIOFILM	13
Kukhar M.A. CATEGORICAL REPRESENTATION OF GNSS TECHNOLOGY FUNCTIONING	15
Logutina N.V., Rudkovska S.A. PSYCHOLOGY OF INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES	17
Panfilova T.O., Logutina N.V. INDIVIDUAL AND TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TEENAGERS WHO PLAY COMPUTER GAMES	19
Андрєєва С.С., Білошистий М.В. ФОРМУВАННЯ АСОРТИМЕНТУ ДЕСЕРТНОЇ ПРОДУКЦІЇ З ОВОЧЕВОЇ СИРОВИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ КРАФТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	22
Артабаєв Ю.З., Борисов О.В., Буяло О.В. ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ ВИЯВЛЕННЯ БПЛА ПРОТИВНИКА У ЄДИНУ СИСТЕМУ БЕЗПЕКИ	24
Бабенко А.О., Ларіонов С.О. КУМУЛЯТИВНИЙ ЕФЕКТ БОЙОВОГО ДОСВІДУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОТРАВМАТИЧНИХ ПРОЯВІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	26
Бардась Д.С., Мітюряєва-Корнійко І.О., Корнієнко А.Б., Патіюк В. ПСИХОЕМОЦІЙНА ДЕЗАДАПТАЦІЯ ПРИ СЕРЦЕВО-СУДИННІЙ ПАТОЛОГІЇ У ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ	28
Бегмат А.О. ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ФІЛОСОФСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО, ЛУЇЗИ ГЛЮК ТА ШУ ТІН)	30
Береза Р.П. ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ І СУЧАСНИЙ ВІЙСЬКОВО-ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	32
Богданець Т. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	35
Бойко О.Г. ВРОЖАЙНІСТЬ СТОЛОВОГО ГАРБУЗА ЗА РІЗНИХ АГРОТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ	36
Булейко А.А., Долиненко Д.С. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ ЩОДО ВПЛИВУ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СПОРТИВНОГО РИБАЛЬСТВА В МЕЖАХ Р. САМАРА	39
Бухнієва О.А. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕНТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАТИВНО-ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ПЕДАГОГІВ-МУЗИКАНТІВ	42
Вівчар В. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОЦІНКА ЗАГРОЗ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ	45
Вівчар О. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК МЕТОД ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	47
Вовненко Н.М., Галуша А.В. ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	49

Войчук А. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF URBAN PASSENGER TRANSPORT IN UKRAINE: CHALLENGES, INNOVATIONS AND SOCIAL IMPACT	51
Горбачьов М.О. ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОСЕКТОРУ ТА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ	53
Грудницька А.Р., Лукіна Н.Б. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНТИМНОСТІ ТА СЕКСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОМАНТИЧНИХ СТОСУНКАХ	55
Драган Л.В. ОСОБИСТІСНА РЕФЛЕКСІЯ ЯК РЕФЛЕКСІЯ ВЛАСНОГО «Я»	57
Дятленко Н.М., Гончаренко А.М. УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ІНСТИТУТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	59
Єршова К.Г., АлпUTOва А.С. ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ НАСТАННЯ СМЕРТІ ЗА ДОПОМОГОЮ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕНТОМОЛОГІЇ В УКРАЇНІ	61
Жукова А.Р. НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ, ЯК ЗАСІБ УСПІШНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	63
Зеніна І.В., Гаврилова Н.М. ДЕФІЦИТ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЯК ФАКТОР ПОГІРШЕННЯ ЗДОРОВ'Я, ЗНИЖЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	66
Іваненко Р.О., Діордіца І.М., Волошко О.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОМЕТРИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ СВЕРДЛ ДЛЯ ОБРОБКИ КОМПОЗИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ	69
Ігнатенко К.В., Спиця Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	71
Козакова Л.О., Чебикіна І.В. ПЕДАГОГ У ЦИФРОВУ ДОБУ: РЕСУРС ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	73
Костюк Л.В., Кузьмиха Х.В. ОБРЯД СВАТАННЯ В ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ ГУЦУЛІВ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ	77
Костюк Л.В., Росоловська Н.В. ПОКРИВАННЯ ГОЛОВИ МОЛОДОЇ В СИСТЕМІ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ БОЙКІВ (ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.): ТРАДИЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ	80
Котурбаш О. ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА	83
Кочубей Л.О. ПОЛІТИЧНИЙ PR У КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	86
Кузьміна В.О. МУЛЬТИМЕДІЙНИЙ ФОРМАТ У ЖУРНАЛІСТИЦІ: СУЧАСНИЙ СТАН	88
Литвинов О.М. ПРО ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЗВО МВС УКРАЇНИ: КОМУНІКАТИВНІ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	90
Мамиченко С.А. РОЛЬ КАТЕГОРІЇ «СИСТЕМА» У МЕТОДОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ	94
Мигляс А.П. РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ВИКЛАДАЧА У ФОРМУВАННІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	96
Оганісян Ц.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	99
Пивоваров Є.П., Андрєєва С.С., Бикова Т.В. ІННОВАЦІЙНИЙ ДУО-ПУДИНГ НА ОСНОВІ МАННОЇ КРУПИ: ТЕХНОЛОГІЯ КОНТРАСТІВ ДЛЯ ДЕСЕРТІВ ФОРМАТУ “ТО-GO”	102

Поперечний І. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ: СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ	104
Радіонова Л.О., Михайлова І.О. ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО МІСТА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА УРБАНІСТИЧНИЙ ВИМІР	105
Романків Н.Д., Ситніков Д.Е. БЕЗПЕКА LLM-ІНТЕГРАЦІЙ У SAAS-СИСТЕМАХ: АТАКИ <i>PROMPT INJECTION</i> ТА СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ	108
Рушай А.К., Зборовський О.М. МУЛЬТИМОДАЛЬНЕ ПЕРІОПЕРАЦІЙНЕ ЗНЕБОЛЮВАННЯ ЯК ОСНОВА КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ МІКРОЦИРКУЛЯЦІЇ ПРИ НЕЗРОЩЕННЯХ КІСТОК ГОМІЛКИ	111
Санакоєв Д.Т. СТРУКТУРА ВЛАДИ: БЕЗПЕКА, ВИРОБНИЦТВО, ФІНАНСИ І ЗНАННЯ	116
Симонян Е.Н., Нерубайська Н.І., Ільїна Г.В. РІВЕНЬ СПОЖИВАННЯ ОВОЧІВ ТА БАШТАННИХ КУЛЬТУР У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ	118
Терлецька Л.М. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	121
Треніна Н.А., Спиця Н.В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БОЙОВОЮ ТРАВМОЮ: ПТСР, МОРАЛЬНА ТРАВМА, ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ	123
Харченко А.С., Яновська Т.А., Гончарова Н.О. ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	126
Харченко А.Г., Проскуріна Н.М. РИЗИК-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ АУДИТУ РЕЗИДЕНТІВ ДІЯ СІТІ В СИСТЕМІ ЗАВДАНЬ З НАДАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ	129
Чеверда В.В. ДИНАМІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ	133
Шевченко В., Авдими́рець Н. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНСТРУКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ	137
Шимчук А.О. ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ	139
Шльончак І.А. ЗНИЖЕННЯ ШКІДЛИВИХ ВИКИДІВ ВІДПРАЦЬОВАНИХ ГАЗІВ ДИЗЕЛЯ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СУМІШЕВИХ ПАЛИВ	141
Штепа І., Авдими́рець Н. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	143
Щербак Л.В. ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УПРАВЛІННІ ОСВІТОЮ	145
Ярославська Н., Костюк Л.В. КОМПОЗИЦІЙНА СТРУКТУРА ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОЇ ВИШИВКИ КІНЦЯ ХІХ – ХХ СТ.: ТРАДИЦІЯ ТА СЕМАНТИКА	148